
ଶ୍ରୀମତାଗବତେ
ଚତୁଃଶ୍ଲୋକୀ ଭାଗବତମ୍
(ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ, ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟର)
(୨୯ ରୁ ୩୮ ଶ୍ଳୋକ ଅନ୍ତର୍ଗତ)

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଦ୍ଵୈପାୟନ-ବେଦବ୍ୟାସ ପ୍ରଣୀତ
ସଂକଳନ, ଅନୁବାଦ ଓ ରଚନା ହେମେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ

ପ୍ରଣୀତ

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ଦ୍ଵିପାଠନ-ବେଦବ୍ୟାସ

ସଂଗୃହିତ

ହେମେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ,

ସଂକଳୀତ

ଅବସର ପ୍ରାପ୍ତ ଚେଲିକମ ଇଞ୍ଜିନୀୟର

ରଚିତ

ଚେଲିକମ୍ ବିଭାଗ ଭାରତ ସରକାର

ମୁଦ୍ରୀତ

ମୂଲ୍ୟ

ପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ଥାନ

ପୁର ନ ୫ ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରସାଦ

ବୈଷ୍ଣୋ ମୋନାର୍କ କମ୍ପ୍ଲେକ୍ସ

ରସୁଲଗଡ଼ ଶିଳ୍ପାଞ୍ଚଳ. ଭୁବନେଶ୍ଵର

ଫୋନ ୦୬୭୪୨୫୪୯୮୫୮

ସେଲ ୯୪୩୭୩୦୬୬୬୭

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବିଷୟ ସୂଚୀ

- ୧ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୨୯)
ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ହେବାର ଅହଂକାର ନ
ଆସିବା ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା
- ୨ ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୦)
ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ
ନାମକ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ରର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଚାରିଟି
ବସ୍ତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ।
- ୩ ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୧)
ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିଜର ବିଜ୍ଞାନ ତଥା ରହସ୍ୟ
ଆବିର୍ଭୂତ କରାଇବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଭଗବାନଙ୍କର
ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ
- ୪ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୨)
ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ରର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ
ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଯେଉଁ ଚାରିଟି ବସ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଥିଲେ
ଶ୍ରୀ ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ତାହାର ପ୍ରଥମ ବସ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣନ
- ୫ ପଞ୍ଚମ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୩)
ଦ୍ୱିତୀୟଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବତ୍ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟତିରେକ ରୂପରେ
ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ମାୟାର ଲକ୍ଷଣ ନିରୂପଣ
- ୬ ଷଷ୍ଠ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୪)
ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଜର
ଚିତ୍ - ବିଳାସ କ୍ରୀଡାର ପ୍ରକାର ତଥା ପ୍ରେମ ରହସ୍ୟ
ସ୍ୱରୂପ ହେବାର ବର୍ଣ୍ଣନା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

୭ ସପ୍ତମ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୫)

ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମର-ଅଙ୍ଗ ସାଧନ ଅତି
ରହସ୍ୟମୟ ହେବାର କାରଣ ,ବହିରଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ
ଅଗୋଚର ରୂପରେ ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଉପଦେଶ

୮ ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୬)

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଗମ୍ଭୀର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝିନେବାର
ଅକ୍ଷମତା ଆଶଙ୍କା କରି ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ
ଉପଦେଶ ଓ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ହେବା ଅଭିମାନ ନହେବା ପାଇଁ
ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ

୯ ନବମ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୭)

ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରୁ ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ନିଜର
ଅଲୌକିକ ରୂପର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ

୧୦ ଦଶମ ଶ୍ଳୋକ (ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୯/୩୮)

ଭଗବାନ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହେବାପରେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା
ମୋହରହିତ ହୋଇ ବିଶ୍ଵ ସୃଷ୍ଟି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

॥ ନିଜ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପଦେ ॥

ମନୁଷ୍ୟ ଜନମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଳ କେବଳ ବର୍ଷ ମାସ ଦିନ ଦଣ୍ଡ ।
କର୍ମେ କିଏ ନର କର୍ମ ଏକା ତାର ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ ॥

ଏହି ପଦର ସାରାଂଶ ହେଉଛି, ମନୁଷ୍ୟର କର୍ମ ହିଁ ତା ଜୀବନର ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ କରିଥାଏ । ଏହା ବିଚାର ଯୋଗ୍ୟ ଯେ , ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ କି କି କର୍ମ କରି ସମାଜକୁ ତଥା ଦେଶକୁ ପ୍ରଗତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର କରାଇ ପାରିଛି । ଯେପରି କୁହାଯାଏ , ମହାମାନ୍ୟ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜୀବନୀ ଓଡ଼ିଶାର ପଚାଶ ବର୍ଷର ଇତିହାସ । ପଚାଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯାହା ଯାହା ଐତିହାସିକ ଘଟଣା ଘଟି ଯାଇଛି ତାହା ସବୁ କେବଳ ମହାମାନ୍ୟ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜୀବନୀ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ । ତା ଅର୍ଥ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସ ପାଠ କରିବାକୁ ହେଲେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜୀବନୀ ପାଠ କରିଦେଲେ ଚଳିବ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧର ,ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଜୟନ୍ତି ତଥା ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପାଳନ କରିବା ଅବସରରେ ଏହି ଇତିହାସକୁ ସ୍ମୃତିଚାରଣ କରିଥାନ୍ତି ।

କିନ୍ତୁ ଜଣେ ଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ହିସାବରେ, ସାଧାରଣ ଜୀବ ପରି ଆହାର ବିହାର ବ୍ୟତୀତ ,ମୋ ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ କିଛି ବି ମୁଁ ରଖିନାହିଁ । କାରଣ ମୋର ସ୍ମୃତିଚାରଣ ପାଇଁ ମୁଁ କିଛି ବି ଇତିହାସ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ନଥିଲି । ବିଭିନ୍ନତା ହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ଲକ୍ଷ ତେଣୁ ସମସ୍ତେ ତ ଗୋପବନ୍ଧୁ କି ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ହୋଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ମୁଁ ବି ଜଣେ ଭିନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟରୂପେ ବାହାରିଲି । ମୋର ଲକ୍ଷ ତଥା ଲକ୍ଷ ସାଧନ କରିବାର ଉପାୟ ଓ ପଥ , ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଠାରୁ ପୃଥକ । ନିଜକୁ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଅସାଧାରଣ କରିବାକୁ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଚରିତ୍ରବତ୍ତାର ଆବଶ୍ୟକ , ସେ ଦିଗରେ ନିଜକୁ ମାର୍ଜିତ କରିବା ଥିଲା ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷ । ଲକ୍ଷ ସାଧନର ମାର୍ଗ ସ୍ୱରୂପ , ସ୍ୱତଃ ମନରେ ଉଦ୍ଧି ମାରିଥିଲା ଦୁଇଟି ମାର୍ଗ । ସେହି ମାର୍ଗରେ ଚାଲିବାକୁ ମନରେ ଆସିଲା ଦୃଢ଼ତା । ତାହା ହେଲା :-

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

‘ଅନାଦାରରେ ବରଂ ମୃତ୍ୟୁ ହେଉ କିନ୍ତୁ ଅସାଧୁ ଉପାୟରେ ନ କିଏ’,
‘ଅଦେଶା ଓ ଅଜଣା ଭାବରେ ମୃତ୍ୟୁ ମିଳୁ’ ।

ନିଜର ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ମାନସିକ ଦୃଢତା ବଳରେ ପ୍ରଥମ ମାର୍ଗ ସହଜରେ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରିବ । ତା ଅର୍ଥ ସ୍ୱ ଉପାର୍ଜିତ ସ୍ୱଳ୍ପ ଅର୍ଥରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଲକ୍ଷ ସାଧନ ତ କାହାର ହାତରେ ନାହିଁ । ଦୁଇଟିଯାକ ମାର୍ଗର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି, ସ୍ୱ ଉପାର୍ଜିତ ଅର୍ଥରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହି , ଲୋକ ହିତରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି କର୍ମ କରୁଥିଲେ ବି ନିଜକୁ ଲୋକ ଲୋଚନର ଅନ୍ତରାଳରେ ରଖିବା ଓ ଏହିପରି କୌଣସି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ଲୋକ ଲୋଚନର ଅନ୍ତରାଳରେ ଦେହ ଅବସାନ ହୋଇଯିବା । ତା ଅର୍ଥ ମୋର ସକଳ କର୍ମ ଲୋକ ଦେଖାଣିଆ ନ ହେଉ ଓ ମୁଁ ସର୍ବଦା ସ୍ୱାଧୀନ ଜୀବନ ଯାପନ କରେ । ଏହି ଦୁଇଟି ମାର୍ଗର ସାଧନ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ସଂଯମୀ ତଥା ସ୍ୱାବଲମ୍ବି କରିଥାଏ ଓ ମୁଁ ତାହା ହିଁ ହେବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ଥିଲି ।

ସାମ୍ବାରୀକ କ୍ଷେତ୍ରର ଅନୁକୁଳ ତଥା ପ୍ରତିକୁଳ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ , ଏହି ପ୍ରଥମ ମାର୍ଗର ଖଟୁଧାରରେ ଚାଲିବା କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହେଲେ ବି ଭଗବତ୍ କୃପା ଓ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ସଦସ୍ୟଙ୍କ ସହଯୋଗ ଲାଭ କରି ଜୀବନର ସକଳ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଫଳତା ପାଇ ଆସିଛି । ଏବେ ପରିଣତ ବୟସରେ ଆସିଛି ଦ୍ୱିତୀୟ ମାର୍ଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।

ଅବସର ସମୟରେ ମନକୁ ଅବିଚଳିତ ରଖିବା ପାଇଁ ନିଜକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି କର୍ମରେ ତଥା ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାମାଜିକ ତଥା ପାରିବାରିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସମନ୍ୱୟ ରଖିବା ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ଅଧ୍ୟୟନ କରି କେତେକର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆଣିବା ହେଉଛି ମୋର ଅବସର କାଳୀନ ନିଯୁକ୍ତି । ଏହି ନିଯୁକ୍ତିକୁ ବଳକା ଜୀବନର ପାଥେୟ କରି ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଜଗନାଥଙ୍କ କୃପାରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାର ଓଡ଼ିଆ ରୂପାନ୍ତର ,ବେଦମାତା ଗାୟତ୍ରୀ ଓ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ମନୁଷ୍ୟ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁବାଦ ହୋଇ ସାରଛି । ଯାହା ହେଉ ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ
ପିତା ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଦାଶ, ମାତା ଶ୍ରୀମତୀ ରଜନି ଦେବୀଙ୍କ ଆଶିର୍ବାଦରୁ ମୋର
ପ୍ରଥମ ଶପଥକୁ ପ୍ରତିବନ୍ଧିତ ରଖି ପାରିଛି । ଆଗକୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶପଥର ଭବିତବ୍ୟ
କଥା ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ । ଏତିକି ମାତ୍ର ।

ବିନୀତ

ହେମେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାଶ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଗନ୍ଧ ପରିଚୟ

ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ସୁରଣରୁ , ତାଙ୍କ ନାଭୀ-କମଳରୁ ଜନ୍ମ ନେଇସାରିଲା ପରେ, ମହାଶୂନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ନିଜେ କେବଳ ସ୍ଥିତ ଥିବାର ଦେଖି , ବ୍ରହ୍ମା ଚିନ୍ତାରେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ସେ କିଏ, କେଉଁଠି ଥିଲେ, କିପରି ଆବିର୍ଭାବ ହେଲେ ଓ ସେ କ'ଣ କରିବେ ବା ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତି ହେବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ? ଏହିପରି ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ ତାଙ୍କ ମନରେ ଉଦ୍ବେକ ହେଲା । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ନିରବତା ଓ ଭୟଙ୍କର ନିର୍ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତିତ ରହିଥିବା ସମୟରେ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣମାଳାର ଷୋଡ଼ସତମ ଅକ୍ଷର ‘ତ’ ଓ ଏକବିଂଶତମ ଅକ୍ଷର ‘ପ’, ଦୁଇଥର ନିଜ ପାର୍ଶ୍ବରୁ ଶୁଣା ଯାଇଥିଲା । ସେ ଏହି ତପ ଶବ୍ଦର ମୂଳାଧାରକୁ ଅନୈଷ୍ଟ୍ୟକରି ଚାଲିଲେ କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା କାହାରିକୁ ଦେଖି ପାରି ନ ଥିଲେ । କେବଳ ତପ ଶବ୍ଦକୁ ନିଜ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରି ଏକ ହଜାର ଦିବ୍ୟବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତପସ୍ୟାରେ ସବୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପରମାତ୍ମା ସ୍ବୟଂ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ କହିଲେ ଯେ ନିଷାୟୁକ୍ତ ତପସ୍ୟାଦ୍ବାରା ଭକ୍ତ, ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିପାରେ । ସେହି ତପ ଦ୍ବାରା ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ ଏ ବିଶ୍ବ ସୃଷ୍ଟି କରି , ତାକୁ ପାଳନ ଓ ସଂହାର କରିଥାନ୍ତି । ନିଜର ପରିଚୟ ଜାଣିବାପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମନରେ ଉଚ୍ଛି ମାରିଥିବା ଚାରିଟି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ ଭଗବାନ କହିଲେ, ତୁମେ ବ୍ରହ୍ମା, ତୁମେ ଅନନ୍ତ ଗର୍ଭରେ ଥିଲ , ମୋର ସୁରଣରୁ ତୁମର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ମୋର ଆଧୀପତ୍ୟରେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବା ହେଉଛି ତୁମ ଉତ୍ପତ୍ତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏପରି କହି ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଉପଦେଶ ତଥା ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ପାଇ , ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ, ସ୍ବୟଂ ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତାବୋଲି, ସ୍ବତଃ ଅଭିମାନ ବା ଅହଂକାର ଉଦୟ ହେବା ସ୍ବାଭାବିକ । ଏହି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅହଂକାରର ନିବାରଣ ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ , ପରମାତ୍ମା ଅନୁଗ୍ରହ କରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଚାରିଟି ବିଷୟରେ ଉପଦେଶ ଦେଲେ ଓ କହିଲେ ସେହି ଉପଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ଏପରି ଅହଂକାର କେବେ ବି ଆସିବ ନାହିଁ । ସ୍କୁଳ ଅର୍ଥରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା ବିଷୟବୋଧ, ଆଶ୍ରୟବୋଧ, ଆଶ୍ରୟର ପ୍ରୟୋଜନ ବୋଧ ଓ ପ୍ରୟୋଜନରେ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପବୋଧ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅର୍ଥରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା :-

୧-ନିର୍ବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ତାଙ୍କର ପରମ ଗୁହ୍ୟଜ୍ଞାନ, (ବିଷୟବୋଧ)

୨-ତାହାର ଚତୁପବୈଭବ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ, (ସେହି ବିଷୟର ଆଶ୍ରୟ ନେବା)

୩-ପ୍ରେମଭକ୍ତିରୂପ ରହସ୍ୟ (ଆଶ୍ରୟ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନ)

୪-ପ୍ରେମ ଭକ୍ତିର ଅଙ୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧଜ୍ଞାନ ଯୁକ୍ତ ଶ୍ରବଣାଦି ସାଧନଭକ୍ତିର

ଅଙ୍ଗର ସବିଶେଷ ବିବରଣୀ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । (ପ୍ରୟୋଜନର ସ୍ୱରୂପ)

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ରୂପେ ଏହି ଚାରିଟି ଉପଦେଶ, ଚାରିଟି ଶ୍ଳୋକର ସମାହାର ହୋଇଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ କୁହାଯାଏ । ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ଏହି ଚାରିଟି ଉପଦେଶ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ,ତେଣୁ ଏହାକୁ ଭାଗବତର ମଙ୍ଗଳାଚରଣରେ କୁହା ଯାଇଛି :-

ଶ୍ରୀଭଗବାନ ଭଗବତାନଞ୍ଚ ମୁଖଞ୍ଜଳିତମକ୍ଷରଂ

ତ୍ରୀଅକ୍ଷରଂ ମହାବୀଜଂ ଅନନ୍ତଂ ତଂ ନିଯୋଜୟେତ୍ ।

ଚତୁର୍ବିଂଶତି ବ୍ରହ୍ମାଣଂ ଚତୁଃ ଶ୍ଳୋକେଷୁ ନାରାୟଣଂ

ନାରଦଂ ଦଶମ ଶ୍ଳୋକେ ବ୍ୟାସ ତୈବ ଶତାନି ତ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ସହସ୍ରେଷୁ କୃତ୍ୱା ସତ୍ୟବତୀ ସୁତଃ

ଶୁକଭ୍ୟାମୁପଦେଶେନ ପରିକ୍ଷୀତଂ ନିଯୋଜୟେତ୍ ॥

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଶୁକ ପରିକ୍ଷୀତ ସମ୍ବାଦଂ ନାରଦଂ ବସୁଦେବୟୋ
କବିନିମି ଚ ସମ୍ବାଦଂ ଅବଧୂତଂ ଯଦୁରାଜନଃ ।
କୃଷ୍ଣ ଉଦ୍ଧବ ସମ୍ବାଦଂ ସୁତଂ ସୌନକ ମୁନିନାଂ
ଏତାନି ଷଡ଼ ସମ୍ବାଦଂ ଭାଗବତ୍ ଭାବୁକାଜନା ॥

ଉପରୋକ୍ତ ମଙ୍ଗଳାଚରଣର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟରେ ଅନୁବାଦ

ଶ୍ରୀଭଗବାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିତ ସେ ଅନନ୍ତ ବୀଜ କରି ନିୟୋଜିତ କର ତୁମେ ଏବେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଭିଆଣ ତାହାହେଲା ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ବିସ୍ତାରିଲେ ଦଶ ଶ୍ଳୋକରେ ନାରଦ ଅଠର ହଜାର ଶ୍ଳୋକେ ଭାଗବତ ଭାଗବତ୍ ଭାବୁକ ଜନମାନସରେ ପରିକ୍ଷୀତଙ୍କୁ ତ ମୁନି ଶୁକଦେବ ଶୁକ ପରିକ୍ଷୀତ ରାଜାଙ୍କ ସମ୍ବାଦ କବିନି ସହିତ ନିମିର ସମ୍ବାଦ କୃଷ୍ଣ ଓ ଉଦ୍ଧବ ସୁତ ଓ ସୌନକ କଥୋପକଥନ ହୋଇ ସମ୍ମିଳିତ	ତ୍ରୀଅକ୍ଷର ବୀଜ ବିଶ୍ୱ ମୂଳଭୂତ । ସମ୍ମିଳିତ କରି ଚତୁର୍ବିଂଶ ତତ୍ତ୍ୱ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଲେ ଯାହା ନାରାୟଣ । ‘ଚତୁଃଶ୍ଳୋକେନାରାୟଣ’ଟି ବିଖ୍ୟାତ ଶତଶ୍ଳୋକେ ପ୍ରସାରିଲେ ବ୍ୟାସଦେବ ସଂରଚନା କଲେ ସତ୍ୟବତୀ ସୁତ ॥ ଭାଗବତ ହେଲା ଷଡ଼ ସମ୍ବାଦରେ । ଶୁଣାଇଲେ ଭାଗବତର ପ୍ରଭାବ ॥ ବସୁଦେବଙ୍କର ସହିତ ନାରଦ । ଅବଧୂତ ଯଦୁରାଜାଙ୍କ ସମ୍ବାଦ । ଚର୍ଚ୍ଚାହେଲା ଯାହା ବିଚାର ବିବେକ । ଅଠର ହଜାର ଶ୍ଳୋକ ଭାଗବତ ॥
--	--

ଉକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ତାଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ
ବିଷୟଟିକୁ ଏହି ପରି ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଭଗବାନ ଉବାଚ

ହେ ବେଦଗର୍ଭ ସୃଷ୍ଟିଅର୍ଥେ	ତୁମ୍ଭେ ଯେ ତୋଷ କଲ ମୋତେ ।। ୭୯
ଅତି ଦୁଷ୍ଟର ଘୋରତପେ	ତେଣୁ ମୁଁ ତୋହର ସମୀପେ ।। ୮୦
ସ୍ୱଭାବେ ଯୋଗୀଙ୍କୁ ଦୁର୍ଲଭ	ତୋତେ ମୁଁ ହୋଇଲି ସୁଲଭ ।। ୮୧
ସର୍ବମଙ୍ଗଳ ହେଉ ତୋର	ଦୃଢ଼ଚିତ୍ତରେ ମାଗ ବର ।। ୮୨
ମୋହର ଦରଶନ ଯେବେ	ପ୍ରାଣୀ ଲଭଇ ପୁଣ୍ୟଭାବେ ।। ୮୩
ତାହାର ଶ୍ରେୟ ପରିଶ୍ରମ	ଅନ୍ତରେ ହୋଏ ଆତ୍ମାରାମ ।। ୮୪
ଗଗନେ ଶୁଣି ମୋ ବଚନ	ତୁ ଯେ ତପରେ କଲୁ ମନ । ୮୫
କର୍ମ ବିକ୍ରମ ଦେଖୁ ତୋତେ	ମୁଁ ଯେ ଡାକିଲି ଶୂନ୍ୟପଥେ । ୮୬
ବୋଇଲି ଦୃଢ଼େ ତପ କର	ମୁଁ ତୋତେ ହୋଇବି ଗୋଚର । ୮୭
ମୋର ହୃଦୟ ତପ ଜାଣ	ତପ ମୋ ଆତ୍ମାଟି ପ୍ରମାଣ । ୮୮
ତପେ ମୁଁ ସୃଷ୍ଟି କଲି ହେଲେ	ଅନ୍ତେ ସଂହରେ ତପବଳେ । ୮୯
ତପର ବଳେ ଏ ଜଗତ	ମୁହିଁ ପାଳଇ ଅବିରତ ।। ୯୦
ଏମନ୍ତେ ବିଷ୍ଣୁ ମୁଖୁ ଶୁଣି	ବିଧାତା କହେ ସ୍ତୁତିବାଣୀ । ୯୧

ଏହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ, ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତର ମୂଳସୂତ୍ର । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ଗୋପନୀୟ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର, ସ୍ୱୟଂ ନାରାୟଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶ୍ରବଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନକୁ , ସାଧନାରେ ଅନୁଭୂତି ଲାଭକରି ତଥା ବିଜ୍ଞାନରେ ପରିଣତ କରି ନିଜ ଭିତରୁ ସମସ୍ତ ମୋହ ତ୍ୟାଗକଲେ ଓ ବିଶ୍ୱ ସଂରଚନା କର୍ମରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହେଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ନାରାୟଣଙ୍କ ପାଖରୁ ଏହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ବିଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ସାରିଲା ପରେ ଏହାର ବିସ୍ତାର ଓ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ମହର୍ଷି ନାରଦଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ନାରଦଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ଏହି ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଚାରିଟି ବିଷୟର ଜ୍ଞାନ ସଂକ୍ଷେପରେ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଓ ତୁମେ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ, ସେହି ଜ୍ଞାନ ଓ ଲୀଳା ସମୂହକୁ ଦର୍ଶନ କରି , ତାହାକୁ ଏପରି ବିସ୍ତାର ଓ ପ୍ରଚାର କର ଯେପରି ସମସ୍ତ ଜୀବଗଣଙ୍କର ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ପାଇଁ ଜୀବଗଣଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଚରମ ଗୋପନୀୟ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ଅନନ୍ୟାଭକ୍ତି ଉଦୟ ହେବ । ‘ନାରଦ ଦଶମ ଶ୍ଳୋକେ’ ଏହି ସୁତ ସମୂହକୁ, ନାରଦ ଦଶ ଶ୍ଳୋକରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସମାଧିଯୋଗ ଦ୍ୱାରା ପରମାତ୍ମା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଲୀଳା ସମୂହ ଦର୍ଶନ କରି ଏହି ଭାଗବତକୁ ବିସ୍ତାର କରିବା ପାଇଁ ,ନାରଦ,ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । ସେ ଶତଶ୍ଳୋକରେ ଭାଗବତକୁ ବିସ୍ତାରକଲେ । ଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦ୍ୱିପାୟନ-ବେଦବ୍ୟାସ ସମାଧିଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସକରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସମଗ୍ର ଲୀଳା ଦର୍ଶନ କରି ଅଠରହଜାର ଶ୍ଳୋକରେ ଏହି ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତକୁ ସମ୍ପାଦନ କଲେ, ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି ‘ଅଷ୍ଟାଦଶ ସହସ୍ରେଷୁ କୃତ୍ୱା ସତ୍ୟବତୀ ସୁତ’। ଏହି ଅଷ୍ଟାଦଶ ସହସ୍ର ଶ୍ଳୋକ ସମୂହକୁ ,ସର୍ଗ,ବିସର୍ଗ,ସ୍ଥାନ,ଭକ୍ତି, ପୋଷଣ, ମନ୍ତ୍ରନ୍ତରକଥା, ଇଶକଥା, ନିରୋଧ, ମୁକ୍ତି ଓ ଆଶ୍ରୟ ଆଦି ଦଶଟି ବିଷୟରେ ବିଭାଜନ କରି ବେଦବ୍ୟାସ , ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍କନ୍ଧରେ ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣ ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ କଲେ । ଶ୍ରୀ ବେଦବ୍ୟାସ ଏହି ଭାଗବତକୁ ଶ୍ରୀଶୁକଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପାଠ କରାଇଲେ । ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତର ସର୍ବପ୍ରଥମ ଶ୍ରୋତା ତ ହେଲେ ଓ ସର୍ବ ପ୍ରଥମବକ୍ତା ଭାବରେ ପରିକ୍ଷିତ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଏହାର ମହିମା ଶୁଣାଇଥିଲେ । ଏହି ଅଠର ହଜାର ଶ୍ଳୋକରୁ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅତୀବଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ଦ୍ୱାଦଶସ୍କନ୍ଧର ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ରଚନା କରି ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ସମର୍ପଣ କଲେ । ଏହିପରି ଶ୍ରୀ ଭାଗବତ ପୁରାଣ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କଲା ।

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣର ମୂଳସୂତ୍ର ରୂପେ ଏହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ଅଭିଧେୟ ଆଦି ତତ୍ତ୍ୱସବୁ ନିରୂପଣ କରା ଯାଇଛି । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ଶ୍ଳୋକରେ ବିଷୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟ ନିରୂପିତ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ହୋଇଥିଲା ବେଳେ , ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ ଅଭିଧେୟ ତତ୍ତ୍ୱ ନିରୂପିତ ହୋଇଛି ।

ଭାଗବତର ଅଠର ହଜାର ଶ୍ଳୋକରେ ଯାହା କିଛି ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ତାହାର ମୂଳ ସୂତ୍ର ଏହି ଚାରି ଶ୍ଳୋକରେ ରହିଛି । ଅହମେବ ଶ୍ଳୋକରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱ, ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ, ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ସଂକ୍ଷେପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ରତେଽଥ ଶ୍ଳୋକରେ ସମ୍ବନ୍ଧିତତ୍ତ୍ୱର ଉପାଙ୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପତତ୍ତ୍ୱ ଠାରୁ ପୃଥକ ରୂପରେ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଥିବା ମାୟାତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାର କରାଯାଇଛି । ମାୟାତତ୍ତ୍ୱରୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇଥିବା ମାୟାଶକ୍ତିର ବନ୍ଧ୍ୟଯୋଗ୍ୟ ଜୀବତତ୍ତ୍ୱ, ଜୀବର ଭୋଗ ଓ ଆବାସ, ଓ ଜଡତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ବିଚାରକୁ ନିଆ ଯାଇଛି । ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇ ଶ୍ଳୋକରେ ତତ୍ତ୍ୱସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପଥାମହାନ୍ତି ଶ୍ଳୋକରେ ଜୀବ ଓ ଜଡ ବସ୍ତୁ ଠାରୁ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତିର ଅଭିନ୍ନତା ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲେ ବି ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ପୃଥକ ଅବସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶା ଯାଇଛି । ସେହି ତତ୍ତ୍ୱର ଆଶ୍ରିତ ଜୀବ ନିଜର ପରମ ପ୍ରୟୋଜନ ରୂପେ ପରମ ପ୍ରେମ ସମ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ କୁହା ଯାଇଛି । ଏହା ହିଁ ପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣିତ ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ୱ । ଏତାବଦେବ ଶ୍ଳୋକରେ ସେହି ପରମ ପ୍ରୟୋଜନ ବସ୍ତୁ ରୂପେ ପରମ ପ୍ରେମସମ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିବାର ଏକମାତ୍ର ଉପାୟ ସ୍ୱରୂପ ସାଧନଭକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି । ସାଧନଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି-ସାଧନର ସମସ୍ତ ବିଧିକୁ ଅନୁକୂଳ ରୂପରେ ଅନୁୟ କରାଯାଇଛି ଓ ସାଧନଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତିର ବାଧକରୂପ ବା ପ୍ରତିକୂଳ ରୂପର ସମସ୍ତ କ୍ରିୟାକୁ ନିଷେଧ କରି ବ୍ୟତିରେକ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି । ସାଧନତତ୍ତ୍ୱର ନାମ ଅଭିଧେୟ ଅଟେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଭିଧା-ବୃତ୍ତି କ୍ରମରେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ପ୍ରାପ୍ତ କରାଯାଏ ତାହାକୁ ହିଁ ଅଭିଧେୟ କୁହାଯାଏ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦ୍ଵିତୀୟସ୍କନ୍ଧ ଭାଗବତର ନବମ ଅଧ୍ୟାୟ ୨୯ ରୁ ୩୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦଶ ଶ୍ଳୋକରେ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ପ୍ରସଙ୍ଗ ରହିଛି । ପରମାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟିକରି ତାଙ୍କୁ ସଂସାର ରଚନା କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲାପରେ, ବ୍ରହ୍ମା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ, ହେ ଭଗବନ୍, ମତେ ଏହି ଜ୍ଞାନ ଓ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ଯେପରି ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରିବାର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ଲାଭକରି ମଧ୍ୟ ମୋର କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅହଂକାର ଉଦୟ ହେବ ନାହିଁ । ତାହା ହିଁ ୨୯ତମ ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ୩୦ତମ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନ ଏହି ଭାଗବତକୁ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦନ କରି , ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ ରହସ୍ୟ(ପ୍ରେମ) ଓ ତାହାର ଅଙ୍ଗ (ସାଧନଭକ୍ତି) ଆଦି ଚାରଟି ତତ୍ତ୍ଵ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ୩୧ତମ ଶ୍ଳୋକରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ଵର ବିଜ୍ଞାନ ଓ ରହସ୍ୟ ଆଦି ସଂଚାର କରିବା ପାଇଁ , ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରି, ତାଙ୍କର ଗୁହ୍ୟତମ ଜ୍ଞାନ ଓ ରହସ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟତା ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତା ପରେ ଭଗବାନ ୩୨ତମରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ୩୫ତମ ଶ୍ଳୋକରେ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଶୁଣାଇଚନ୍ତି । ଉପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିବା ଚାରଟି ମୂଳ ବସ୍ତୁର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟତା ଉକ୍ତ ଚାରଟି ଶ୍ଳୋକରେ ଉପଲବ୍ଧ କରାଯାଇଛି । ୩୬ତମ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଆଶ୍ଵାସନା ଦେଲେ ଯେ ଏହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତକୁ ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ସ୍ମରଣ କଲାପରେ ତୁମର ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ହେବାର ଅଭିମାନ ଉଦୟ ହେବନାହିଁ । ଶେଷ ଦୁଇ ଶ୍ଳୋକରେ , ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟାନ ହେବାର ବିଷୟ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ମୋହଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ବିହିତାଞ୍ଜଳୀରେ ଲୋକ-ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ତତ୍ପର ହୋଇ ଉଠିବାର ବିଷୟ , ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବ ଗାସ୍ତାମୀ କହିଛନ୍ତି । ୩୭ତମ ରୁ ୩୫ତମ ଶ୍ଳୋକ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ , ଏହାର ଆଗରୁ ଓ ପଛରୁ ତିନି ତିନି ଶ୍ଳୋକ ଏହି ଭାଗବତ ସହିତ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଯେପରି କୌଣସି ବସ୍ତୁ ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ନଥିଲେ ବୁଝି ହୁଏ ନାହିଁ ସେହିପରି ପୂର୍ବର ତିନି ଶ୍ଳୋକ ଓ ପରର ତିନି ଶ୍ଳୋକ , ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତରେ ପୂର୍ବାପର ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରୁଥିବାରୁ ସେଗୁଡ଼ିକ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତରେ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରା ଯାଇଛି । ଏହି ଦଶ ଶ୍ଳୋକର ଭାଗବତ ନାରଦ ମହର୍ଷି ବିଶ୍ୱରେ ବିତରଣ କରିଥିଲେ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ସହିତ ଚାରି ବେଦର ସମ୍ବନ୍ଧ

କେହି କେହି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ଏହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତକୁ ଚାରିଟିଯାକ ବେଦର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ବୋଲି କହି ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବେଦର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥିବାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କାରମାନେ କହିଛନ୍ତି । ଋକ୍ବେଦର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବଧାରା ସଂକ୍ଷେପରୂପେ ତାହାର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥରେ ଯାହା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି ତାହା ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ କୁହା ଯାଇଛି ବୋଲି ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ମାନଙ୍କ ମତ । ସେହିପରି ଯଜୁର୍ବେଦର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବ ସଂକ୍ଷେପରୂପେ ତାହାର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରରେ ଯାହା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି ତାହା , ଏହି ଭାଗବତର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ , ସମଗ୍ର ଅଥର୍ବବେଦର ସଂକ୍ଷେପ ସ୍ଵରୂପ ତାହାର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ ଏହି ଭାଗବତର ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଓ ସମଗ୍ର ସାମବେଦର ସଂକ୍ଷେପ ସ୍ଵରୂପ ତାହାର ପ୍ରଥମ ମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥ ଭାଗବତର ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ କୁହା ଯାଇଥିବାର ମତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ବ୍ୟାଖ୍ୟାକାର ମାନେ ଏହାର ବାସ୍ତବିକତା ଏହିପରି ବୁଝାଇଛନ୍ତି ।

‘ଅଗ୍ନିମିଳେ ପୁରୋହିତଂଯଜ୍ଞସ୍ୟ ଦେବମୃତ୍ୟୁଜଂ ହୋତାରଂ
ରତ୍ନଧାତମମ୍ ରକ୍ତ ଧୂ ଧୂ ଧୂ’

ଅନୁୟ -ଯଜ୍ଞସ୍ୟ - ନାମ ଯଜ୍ଞସ୍ୟ, ପୁରୋହିତଂ - ଅଭିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧିଂ , ରତ୍ୟୁଜଂ - ରତୁ ରତୁରେ ସଂସାରର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି କାଳରେ ଯଜନ କରିବାବାଲା ବା ସଂଗତି କରିବାବାଲା , ହୋତାରଂ- ଶରଣାଗତକୁ ଆହ୍ଵାନ କରିବା , ରତ୍ନଧାତମଂ - ସର୍ବକର୍ମଫଳ ସ୍ଵରୂପ ରତ୍ନକୁ ଯେ ଧାରଣକରେ ବା ପାଳନ କରେ ,ଦେବଂ -

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦେବ , ଅଗ୍ନି - ଅଗ୍ର ନୟତି ନିୟତେ ଇତି ଅର୍ଥାତ୍ ଆଗରେ ପଛରେ ରହିବା , ଇଲେ - ସ୍ତବନ କରିବା

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ - ନାମୟଙ୍କର ଅଭିଷ୍ଟକୁ ଯେ ସମ୍ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି , ପ୍ରତ୍ୟେକ ରତୁରେ ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯଜନ କରାଯାଏ , ଶରଣାଗତ ଜନକୁ ଯେ ସର୍ବଦା ଶରଣ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି , ସବୁ କର୍ମଫଳରୂପି ରତୁକୁ ଯେ ଧାରଣ ଓ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି, ଆନନ୍ଦମୟ ଅଲୌକିକ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ଯେ ଆନନ୍ଦମଗ୍ନ ରହି ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ଓ ପଛରେ ସର୍ବଦା ରହିଥାନ୍ତି , ଏହି ବେଦ ମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥର ଯଥାର୍ଥତା ଅନୁଭବ କରି ସ୍ମୃତି କରୁଛୁ ।

ଭଗବାନ ନିଜର ସ୍ବରୂପର ବିଷୟବୋଧ ତଥା ନିତ୍ୟାନନ୍ଦମୟ ଲୀଳାର ରହସ୍ୟତା ଓ ନିତ୍ୟତା ଯାହା ଏହି ରକ୍ତବେଦ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି ତାହା ଭାଗବତର ‘ଅହମେବାସମେବାଗ୍ରେ’ ଶ୍ଳୋକରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି ।

‘ଓଁ ଇଷେ ତୋମାଜେ ତ୍ବା ବାୟବଃ ସ୍ଥ ଦେବୋ ବଃ ସବିତା
ପ୍ରାର୍ଯ୍ୟତୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠତମାୟ କର୍ମଣେ । ଆପ୍ୟାୟଧୁ
ମାଧ୍ୟଇନ୍ଦ୍ରାୟ ଭାଗ ପ୍ରଜାବତାରଣମିବା ଅୟକ୍ଷ୍ମା ମା ବଃ
ସ୍ତେନ ଇଷତ । ମାତଙ୍ଗସୋ ଧୃବା ଅସ୍ମିନ୍ ଗୋପତୌ
ସ୍ୟାତ୍ ବହି ଯଜମାନସ୍ୟ ପଶୁନ୍ ପାହି ।’ ଯଜୁ ୧/୧/୧

ଅନ୍ତଃ - ସବିତା-ସର୍ବଜଗତ୍ପତି, ଦେବୋ - ଅତିଶୟକାନ୍ତି ଯୁକ୍ତ, ତ୍ବା- ତୁମେ , ଇଷେ- ଅନ୍ନପାଇଁ , ଉର୍ଜେ-କାର୍ତ୍ତିକମାସରେ , ଶ୍ରେଷ୍ଠତମାୟ କର୍ମଣେ- ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଯଜ୍ଞ କର୍ମ , ପ୍ରାର୍ଯ୍ୟତୁ-ପ୍ରକୃଷ୍ଟରୂପେ ସମାପନ ହେଉ, ଇନ୍ଦ୍ରାୟ- ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପାଇଁ, ଭାଗ ମା ଆପ୍ୟାୟଧୁ - ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୂଜା ଉପହାର ନ ଦେବା, ଅସ୍ମିନ୍ ଗୋପତୌ - ଏହି ଗୋପରେ , ବଃ - ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ , ଅଧ୍ୟୁ- ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପ୍ରଜାବତଃ- ବହୁପ୍ରଜାଯୁକ୍ତ , ଅଣମିବା - ବ୍ୟାପି ରହିତ,

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅୟକ୍ଷା- ଯକ୍ଷା ଇତ୍ୟାଦି ରୋଗ ରହିତ, ସ୍ତେନ -ଚୋର ମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା , ମା
ଲକ୍ଷତ- ସକ୍ଷମ ନ ହେଉ, ଅଘଟଣ - ଘାତ ବା ହତ୍ୟା କରିବାରେ, ସ୍ଥୁ -
ରହୁ, ଧୃବା -ନିଶ୍ଚିତ, ବହ୍ନୀ - ବହୁବିଧ ପୂଜା , ସ୍ୟାତ୍ -ହେଉ,
ଯଜମାନସ୍ୟ -ଗୋପରାଜ୍ୟର ପଶୁନ୍ -ପଶୁମାନଙ୍କୁ , ପାହି -ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ
ଗଦ୍ୟାର୍ଥ- ହେ ସର୍ବକାନ୍ତି ଯୁକ୍ତ ଜଗତପତି, ଆପଣ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
ଅନୁଯୋଗାଇ ଦେବା ପାଇଁ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ଯଜ୍ଞ ପରି ଶ୍ରେଷ୍ଠ
କର୍ମର ଆୟୋଜନ କରନ୍ତୁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୂଜା ପାଇଁ କୌଣସି ଉପହାର ନ ଦିଅନ୍ତୁ
। ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପୂଜା ହେବାରେ ଆମମାନଙ୍କ ଗୋଧନ ନଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ବର୍ଦ୍ଧିତ
ହେବେ, କୃମି ତଥା ଯକ୍ଷା ଆଦି ରୋଗରେ ପୀଡ଼ିତ ହେବେନାହିଁ ,କି ବ୍ୟାଘ୍ର
ଆଦି ହିଂସ୍ର ଜୀବଦ୍ଵାରା ଘାତ ହେବେ ନାହିଁ , କି ଚୋର ଚୋରି କରି ପାରିବ
ନାହିଁ । ହେ ଗୋପତି କୃଷ୍ଣ ଆପଣ ଗୋପର ଗୋ ବସ୍ତାଙ୍କୁ ସୁଚାରୁରୂପେ ରକ୍ଷା
କରନ୍ତୁ ।

ଏହି ବେଦମନ୍ତ୍ରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ଵରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ
ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ସକଳ ମାୟା ତ୍ୟାଗ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ପାଖରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ସମର୍ପିତ ହୋଇ ସ୍ଵରୂପ,ଗୁଣ,ଲୀଳାର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ
କୁହାଯାଇଛି । ଏହି ଅର୍ଥ ମଧ୍ୟ ‘ରତେଽର୍ଥ’ ଶ୍ଳୋକରେ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ
ଭାଗବତର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଛି ।

‘ ଓଁ ଯେ ତ୍ରିଷପ୍ତାଃ ପରିୟନ୍ତି ବିଶ୍ଵାରୂପାଣି ବିଭ୍ରତଃ

ବାଚସ୍ପତିର୍ବିଳା ତେଷାଂ ତନ୍ମୋ ଅଦ୍ୟ ଦଧାତୁ ମେ ।

ଅଥର୍ବ ୧/୧/୧

ଅନୁୟ - ଯେ -ଯେ , ବାଚସ୍ପତିଃ - ପ୍ରାଣ , ଆତ୍ମା ଓ ପରମାତ୍ମା , ବିଶ୍ଵ-
ଏହି ଜଗତରେ, ତ୍ରିଷପ୍ତାଃ - ତିନି ସପ୍ତ ବା ଏକବିଂଶ , ରୂପାଣି ବିଭ୍ରତଃ -

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପଦାର୍ଥ ରୂପରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ଅଛନ୍ତି ,ତେଷାଂ- ସେହି ବଳ , ତନ୍ମୋ-
ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଶରୀରରେ , ଅଦ୍ୟ - ଆଜି, ଦଧାତୁ ମେ- ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ॥

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ- ହେ ବାଚସ୍ପତି , ହେ ବାଣୀର ଅଧିପତି ,ହେ ପରମାତ୍ମା, ଆପଣ
ଯେଉଁ ଭୌତିକ ଶକ୍ତି ବା ବଳଦ୍ୱାରା ଏକବିଂଶ ପଦାର୍ଥ ରୂପରେ ଏହି ବିଶ୍ୱରେ
ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଛନ୍ତି , ସେହି ବଳ ବା ଶକ୍ତି ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ଦେହରେ ପ୍ରଦାନ
କରନ୍ତୁ ।

ଅଥର୍ବ ବେଦର ଏହି ମନ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରକାଶ
କରାଯାଇଛି । ବାଚ ବା ବାଣୀ ଯେଉଁଥିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣ ଓତପ୍ରୋତ ହୋଇ
ରହିଥାନ୍ତି , ସେହି ବାଣୀରୂପି ପରମାତ୍ମା ତାଙ୍କର ଶକ୍ତିରୂପି ଭୌତିକ ବଳ
ସହିତ, ବାଚସ୍ପତି ରୂପେ ବିଦିତ । ଏହାହିଁ ଭାଗବତର ‘ଯଥାମହାନ୍ତି ’
ଶ୍ଳୋକରେ ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ୱର ବିଶେଷତା ପ୍ରତିପାଦନ କରାଯାଇଛି ।

‘ଓଁ ଅଗ୍ନେ ଆୟାହି ବୀତୟେ ଗୁଣାନଃ ହବଃ ଦାତୟେ ନି
ହୋତା ସସ୍ତି ବହିଷି ।’ ସାମ ୧/୧/୧

ଅନୁୟ- ଅଗ୍ନେ- ହେ ଗୋପିଜନବଲ୍ଲଭ, ବୀତୟେ- ଆମଦ୍ୱାରା
ଦିଆଯାଇଥିବା, ହବ୍ୟଦାତୟେ-ହବିଷାନ୍ନକୁ ଗ୍ରହଣକରିବାକୁ ଆୟାହି-ଆମ
ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତୁ ,ଗୁଣାନଃ-ଆତ୍ମମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତୁ,ହୋତା-
ଶରଣାଗତର ଆତ୍ମାନରେ, ବହିଷି -ଆମ ହୃଦୟ ବୃନ୍ଦାବନ ଆସନରେ, ନି ସସ୍ତି
— ଉତ୍ତମ ରୂପେ ସାଧନଭୁକ୍ତ ।

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ- ହେ ଗୋପିଜନ ବଲ୍ଲଭ ଆତ୍ମେମାନେ ଦେଇଥିବା ହବିଷାନ୍ନଭୋଗ
ଗ୍ରହଣ କରିବାପାଇଁ , ଆପଣ ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକଟ ହୁଅନ୍ତୁ । ଏହି
ପ୍ରକାର ଆତ୍ମମାନଙ୍କ ସ୍ତୁତିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଶରଣାଗତ-ଆତ୍ମମାନଙ୍କ
ଆତ୍ମାନରେ ଆମର ହୃଦୟ ବୃନ୍ଦାବନ ଆସନରେ ବିରାଜମାନ ହୁଅନ୍ତୁ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଏହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ସାଧନର ପରିଚାୟକ । ଏହି ସାମବେଦ ମନ୍ତ୍ରରେ ଦର୍ଶାଯାଇଥିବା ସାଧନଭକ୍ତିର ସ୍ୱରୂପ ଭାଗବତର ‘ଏତାବଦେବ’ ଶ୍ଳୋକରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଉପରେ ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତିସିଦ୍ଧାନ୍ତ
ସରସ୍ବତୀ ଠାକୁର ପ୍ରଭୁପାଦଙ୍କ ବିଚାର :

ଭଗବତ-ସତ୍ତା, ଚିତ୍ ଓ ଜ୍ଞାନମୟ ଅଟନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ପ୍ରଥମ ଦୁଇ ଶ୍ଳୋକର ବିଶେଷତ୍ବ । ପ୍ରାକୃତ ଜଗତରେ ଚିତ୍ ଓ ଅଚିତ୍ ମିଶ୍ରଜ୍ଞାନ ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଅନୁଭବ ହୁଏ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ପଦବାଚ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଚିନ୍ତାତ୍ରଜ୍ଞାନ ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଅନୁଭବ ନ ହୋଇ ପାରେ ତାହା ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ତଥା ଗୋପନୀୟ । ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ି ବା ଶୁଣି ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରାଯାଏ ତାହା ପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ଓ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଜଣେ ନିଜ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ତାହା ଅପରୋକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ ବା ବିଜ୍ଞାନ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣଙ୍କଦ୍ବାରା ପ୍ରାପ୍ତ ଅନୁଭୂତି ବିଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତ ନ ହେବା ଫଳରେ, ନିର୍ବିଶେଷ ରୂପେ ପରିଚିତ ଚିନ୍ତାତ୍ର , ଚିନ୍ତାତ୍ର ହୋଇ ରହେ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ ଏଥିରେ କେବଳ ଚିତ୍-ଶକ୍ତିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଛପି ରହିଛି ମାତ୍ର ତାହା କାହାର ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟକୁ ନ ଆସିଲେ ସେହି ଚିତ୍-ଶକ୍ତିର ସ୍ବରୂପ ଜଣାଯିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଚିତ୍-ଶକ୍ତି ନିତ୍ୟ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ଏବଂ ଜୀବ ତା ସହିତ ବିଳାସମଗ୍ନ ହୋଇ ଥରେ ତାକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରିଲେ ସେ ସର୍ବଦା ଚିନ୍ତା ଆନନ୍ଦରେ ବୁଡ଼ିରହିବ । ଅଚିତ୍-ଶକ୍ତି ବା ଜଡ଼-ନଶ୍ବର, ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ, ଅନୁପାଦେୟ , ଅପୂର୍ଣ୍ଣ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଓ ଚିନ୍ତାତ୍ର ଅଭାବରୁ ତାହା ଧର୍ମ ସହିତ ଯୁକ୍ତହୋଇ, ସଂସାରରେ ପ୍ରଥା ବା ପରମ୍ପରା ପାଲଟିଯାଏ ।

ବିଜ୍ଞାନ ବା ଅନୁଭୂତି ଅଭାବରୁ , ଜୀବ, ମାୟାର ସ୍ବରୂପଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରି ପାରେନାହିଁ । ବିଜ୍ଞାନ ବିନା ଶ୍ରୋତପଥ ବା ଶୁଣିଥିବା ବସ୍ତୁ ,ତର୍କଗ୍ରସ୍ତ ଓ ଜଡ଼ ବସ୍ତୁ ଇତ୍ୟାଦି ନିର୍ବିଶେଷବାଦ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ଭଗବାନ ଯାହା ସବୁ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି , ତାହା ଉପରେ ବିଶ୍ବାସ ନ ଆସିଲେ, ଜ୍ଞାନ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଟୁ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଚର୍ଚ୍ଚପଥ ଆଚରଣ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଗତି ନାହିଁ । ଚର୍ଚ୍ଚପଥ ଆଚରଣ କରିବା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିମୁଖତା ବୋଲି କୁହାଯିବ । ଏହି ବିମୁଖତା ହଟାଇବା ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ବଚନ ସର୍ବଦା ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ଓ ଗ୍ରହଣୀୟ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଅଭାବରୁ ଜ୍ଞାନର ରହସ୍ୟ ତଥା ତାହାର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ , ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟକୁ ନ ଆସିପାରି , ତର୍କ ବିତର୍କ ଭିତରେ ଫସିଯାଏ । ଫଳରେ ଜ୍ଞାନ , ବିଜ୍ଞାନର ରହସ୍ୟ ଓ ତାହାର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ବିଷୟରେ ଜାଣିବାପାଇଁ ଜୀବ ବିମୁଖ ହୋଇଯାଏ ଓ ତର୍କ ପଥରେ ନିଜର କଳ୍ପନାକୁ ସତ୍ୟ ମାନି ନିଏ । ତେଣୁ ସେ ସତ୍ତ୍ୱବିଦାନନ୍ଦ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ, ଭଗବତ୍ସଭାର ଅନ୍ତଃଅଙ୍ଗ ରୂପେ ତାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପତ୍ୱ , ବହିଃଅଙ୍ଗ ରୂପେ ତାଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବତ୍ୱ ଓ ଏ ଦ୍ୱୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଙ୍ଗ ରୂପେ ତାଙ୍କ ବ୍ୟାପକତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଭେଦାଭେଦ ଆରୋପ କରିବସେ । ବିଜ୍ଞାନ ଅନୁଭୂତି ଅଭାବରୁ, ଜୀବ, ପରିଣାମରେ ଚିତ୍ଶକ୍ତି ବର୍ଜିତହୋଇ , ନିତ୍ୟଚିନ୍ମୟ ଲୀଳା ରହସ୍ୟର ଆନନ୍ଦରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ । ଫଳରେ ସେ ପରମ ଗୋପନୀୟ ଜ୍ଞାନରହସ୍ୟ ଓ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦମୟ ସନାତନସ୍ୱରୂପ ଭଗବତ୍ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରତି ବିମୁଖ ହୋଇ ରହିଯାଏ । ତର୍କ ବିତର୍କରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହି ଜୀବ, ଜଡ଼-ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଭଗବତ୍ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ , ନଶ୍ୱର ଓ ଏକ ଅଜ୍ଞତା ମାନି ନେଇ ଭଗବତ୍ ବଚନ ଓ ଗୁରୁ ବଚନରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ରଖେ ନାହିଁ ଓ ଅନେକ ସମୟରେ ଅଜଣା ଅଶୁଣା କଥାକୁ ଶୁଣା ଓ ସତ୍ୟ ମାନି ନିଏ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ନିତ୍ୟରୂପ, ନିତ୍ୟଗୁଣ, ସ୍ୱଜନ ପରିବୃତ୍ତତା ଓ ନିତ୍ୟଲୀଳାର ରହସ୍ୟ ତଥା ସମସ୍ତ ବିଚିତ୍ରତା ଅଭେଦରୂପେ କେବଳ ଚିଦାନନ୍ଦରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ବାସ୍ତବରେ ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ସ୍ୱଜନ ପରିବୃତ୍ତ ବ୍ରଜନନ୍ଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରେ ସେହି ପରମ ଗୋପନୀୟ ରହସ୍ୟ ଛପି ରହିଛି । ଏହି ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ ତର୍କ ବିତର୍କରେ ମିଳି ପାରେ ନାହିଁ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଭଗବାନ ଓ ଭଗବତ ପ୍ରେମୀ ମାନଙ୍କ କୃପାରୁ , ଏହି ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟର ଗୁଞ୍ଜନ, ସର୍ବଦା ଜୀବର କର୍ଣ୍ଣପଥରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଂଶ ଚିତ୍-ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଅନୁଭୂତ ହେଉଥାଏ । ଯେପରି ଏଥରରେ ଭ୍ରାମ୍ୟମାଣ ରହିଥିବା ରେଡିଓ କମ୍ପନ କେବଳ ସେହି ରେଡିଓରେ ଶୁଣାଯାଏ ଯେଉଁ ରେଡିଓ ତାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଅନ୍ତସ୍ଥ ଯନ୍ତ୍ରକୁ ସଜାଗ ରଖିଥାଏ, ସେହିପରି ଜୀବ ଯଦି ତାର ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରକୃତିବଶ ନ କରି ନିଜର ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ସଜାଗ ରଖି ପାରିବ ତେବେ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ଏହି ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟର ଗୁଞ୍ଜନ ଶୁଣି ପାରିବ । ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତିବଶ୍ୟତା ବା ବିକାର ଅନୁଭୂତିଯୁକ୍ତ ହେତୁ, ଏହି ଦେହ ଓ ମନ ଯାହା ଅଚିତ୍-ବିଚାର ପରାୟଣ ଓ ଜଡ଼-ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ-ଅଧିକାରୀ, ସେ ଏହି ପରମ ଗୋପନୀୟ ସ୍ୱଶକ୍ତିବେଷ୍ଟିତ ଭଗବତ୍-ବିଗ୍ରହର ସ୍ୱରୂପର ନିତ୍ୟତା ବିଷୟରେ ଧାରଣା କରି ପାରେନାହିଁ । ମାତ୍ର ଦୃଶ୍ୟଜଗତର ଅବଲମ୍ବନରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଅବଜ୍ଞା କରିବା କାରଣରୁ , ତାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜାଣିହେଉ ଥିବା ଜ୍ଞାନ ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତେ , ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟା ଆଚ୍ଛାଦିତ, ଅବାସ୍ତବ, ଅସତ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଏ । ତେଣୁ ମାୟାବଦ୍ଧ ଜୀବର ଭ୍ରମ, ପ୍ରମାଦ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟବଶ୍ୟତା ଓ ଲିପ୍ସାରୂପ ପ୍ରଭୃତି ଚାରି ସ୍ୱଭାବ ରହି ଥିବାରୁ , ପୂଜନୀୟ ଚିତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରାପ୍ତି କରିବା ତାହାର କେବେ ବି ସହଜ ହୋଇ ନଥାଏ । ଲୀଳାରହସ୍ୟ ଓ ଲୀଳାଙ୍କ ବିଜ୍ଞାନ ବା ଅନୁଭୂତି ଅଭାବରୁ ଜୀବର ଭଗବତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ବୋଧ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଲୀଳାରହସ୍ୟ ଓ ଲୀଳାଙ୍କ ବିଚାର ଗୁରୁମୁଖରୁ ଶ୍ରବଣ କଲାପରେ ଦିବ୍ୟଜ୍ଞାନ ଉଦୟ ହୁଏ ଓ ବାହ୍ୟପ୍ରଜ୍ଞାର ଅନୁଭୂତିରେ ଜୀବକୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ତେଣୁ ଜୀବ ନିଜ ସ୍ୱଭାବରେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ, ଶୁଣିଥିବା ଜ୍ଞାନକୁ କୀର୍ତ୍ତନକରି , ଅନ୍ୟଜୀବ ପ୍ରତି ଦୟା କରି, ଏହି ଜ୍ଞାନରେ ନିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ଉଚିତ୍ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକର ବିଚାରର ଦୃଢ଼ତାକୁ ଆହୁରି ଦୃଢ଼ କରିବାକୁ ,ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଉକ୍ତ ବିଚାରର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରି କିଛିଟା ବିସ୍ତାର କରାଯାଇଛି । ଭଗବତ୍ ଅନୁଭୂତି ବାସ୍ତବ ସତ୍ୟ , କିନ୍ତୁ ଭଗବତ୍ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ଅବାସ୍ତବ ଓ ଅସତ୍ୟ । ଭଗବାନଙ୍କର ଚିତ୍‌ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଭଗବତ୍-ଅସ୍ଥିତା, ଭଗବତ୍ ଅନୁଷ୍ଠାନ କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵ, ଭଗବତ୍ ରୂପ, ଭଗବତ୍-ଗୁଣ ଓ ଭଗବତ୍ ଲୀଳା ଆଦି ହେଉଛି ଭଗବତ୍ ଆଶ୍ରୟତତ୍ତ୍ଵ । ଏହାର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା , ନିଜ ନିତ୍ୟ-ସ୍ଵରୂପ-ବିବେକ ଓ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ବାସ୍ତବଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା , ଗୁରୁ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ କୃପା ବ୍ୟତୀତ ଅସମ୍ଭବ । ବନ୍ଧ ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥିବା ଜ୍ଞାନରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ବାସ୍ତବଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଓ ହରି ବିମୁଖ ହୋଇଯାଏ ସେତେବେଳେ ଭଗବତ୍ କୃପା ବ୍ୟତୀତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଲବ୍ଧ ଜ୍ଞାନର ସତ୍ୟତା ଅନୁଭବ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ତେଣୁ ସେତେବେଳେ ସେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉଦ୍‌ବିତ ଜ୍ଞାନଦ୍ଵାରା ଭଗବାନଙ୍କୁ ମାପ ବା ମୂଲ୍ୟାୟନ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦିଏ । ମାୟା ନିର୍ବିଶେଷ ମତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଦେହ ଓ ମନକୁ ବାହ୍ୟ ପ୍ରଜ୍ଞାଦ୍ଵାରା ସଞ୍ଚାଳନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିବାରୁ ସମ୍ବନ୍ଧ, ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ଅଭିଧେୟ ତତ୍ତ୍ଵମାନଙ୍କର ସ୍ଵରୂପ ନିରୂପଣ କରିବାରେ ଭ୍ରମିତ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଭ୍ରମ ଯୋଗୁ ସେ ଭଗବତ୍ ସ୍ଵରୂପ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଭକ୍ତିର ଅଭିଧେୟ ଓ ପ୍ରେମର ପ୍ରୟୋଜନକୁ ନିରୂପଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ମୁକ୍ତିକାମୀ ଜୀବ କ୍ରମଶଃ ଭୋଗକାମୀ ହୋଇଯାଏ ।

ଭଗବାନ,ଜୀବ,ପ୍ରକୃତି,କାଳ ଓ କର୍ମ ଠାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵରେ । ଯେତେବେଳେ ଜୀବ ଇଶ୍ଵରଙ୍କୁ ଏ ସବୁର ଅଧୀନ ବୋଲି ଧରିନିଏ ସେତେବେଳେ ତାକୁ ବନ୍ଧଜୀବ ବା ଦୁଷ୍ଟଜୀବ କହନ୍ତି । ପ୍ରକୃତି,କାଳ ଓ କର୍ମ, ଜୀବର ଚିଦାନନ୍ଦଧର୍ମ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ଵ ବିସ୍ତାର କରି, ଜୀବର ସ୍ଵରୂପ ଅନୁଭୂତିରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ତେଣୁ ଜୀବ ନିଜକୁ ପ୍ରକୃତି, କାଳ ଓ କର୍ମର ଅଧୀନ ମାନି ଜଡ଼ ପଦାର୍ଥକୁ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ମାନି ନିଏ । ନିଜ ସ୍ୱରୂପର ଭୂଲ୍ ଧାରଣାରେ ବଶହୋଇ , ନିତ୍ୟ ଚିଦାନନ୍ଦମୟ ଗୁରୁଙ୍କ ଚରଣ କମଳରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ନିଜର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିକୁ ବିଶୁଦ୍ଧ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ନିଜର ଚିତ୍ ଧର୍ମର ନିତ୍ୟଅନୁଷ୍ଠାନ, ବିନାଶୀ ଧର୍ମରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ତାକୁ ପ୍ରବଳ ଅହଂକାରରେ ବିମୁଦ୍ଧ କରିଦିଏ ।

ଭଗବତ୍‌ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଲୀଳା ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବା ଗୁରୁ ରୂପରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ବନ୍ଧଜୀବ ସହିତ ନିଜର ସମତା ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ଭଗବାନ, ସ୍ୱୟଂକୁ ଗୁରୁ ରୂପରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ସମତାସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରି, ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଭାବରେ ନିଜର ଅଲୌକୀକଲୀଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଯେଉଁ ଅପ୍ରାକୃତ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ ତାହା ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତରେ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଅଭିଧେୟ ଓ ପ୍ରୟୋଜନ କ୍ରମରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଯେତେବେଳେ ଜୀବ , ପ୍ରକୃତି, କାଳ ଓ କର୍ମର ତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାରରେ ଭୁଲ କରି , ଭଗବତ୍ ବିମୁଖତା ଲାଭ କରେ ସେତେବେଳେ ତା ମନରେ ବିଷୟ ଭୋଗ ଓ ତ୍ୟାଗର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଆସିଯାଏ । ଫଳରେ ଜୀବ ଉପରୋକ୍ତ ସମ୍ବନ୍ଧ, ଅଭିଧେୟ ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବାରେ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଯାଏ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ଶକ୍ତି, ପ୍ରକୃତିରେ କାଳରୂପି ଗୁଣର ସାମ୍ୟତା ଓ କର୍ମରୂପି ଗୁଣର ବିଷମତାର ପ୍ରହେଳୀକା ସୃଷ୍ଟି କରି ଜୀବକୁ ବିଷୟଭୋଗ କରିବାରେ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଏ । ଫଳରେ ଏହି ଜଗତରେ ଭଗବତ୍ ନିତ୍ୟଲୀଳାର ବିଚିତ୍ରତା ଅନୁଭବ କରିବା ଅନୁପାଦେୟ ହୋଇପଡେ । କିନ୍ତୁ ଭଗବତ୍ ଆନୁଗତ୍ୟ ଲାଭକରି ଜୀବ ଯେତେବେଳେ ଏହି ମାୟା ଆଛାଦନକୁ ପ୍ରତିହତ କରିପାରିବ ଓ ନିଜ ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଭଗବତ୍ ସେବୋନ୍ମୁଖିକରି ପାରିବ, ସେତେବେଳେ ତାର ଆତ୍ମବୃତ୍ତିର ବିଶୁଦ୍ଧଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ସାଥେ ସାଥେ ତା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମନରେ ଶାନ୍ତ, ଦାସ୍ୟ, ସଖ୍ୟ ବାହୁଲ୍ୟ ଓ ମଧୁର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଭଗବତ୍ ଭାବପଞ୍ଚକ ଭାବର ଉଦ୍ରେକ ହୋଇଯିବ । ଆତ୍ମବୃତ୍ତିର ବିଶୁଦ୍ଧିଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଫଳରେ ପ୍ରକୃତି, କାଳ ଓ କର୍ମ ବ୍ୟତିରେକ ରୂପରେ ଜୀବର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ କରିବେ ।

ଏହି ଭାଗବତରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଚାରିଟି ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ବିଷୟବୋଧ, ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଆଶ୍ରୟବୋଧ, ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ଆଶ୍ରୟର ପ୍ରୟୋଜନବୋଧ ଓ ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ ଆଶ୍ରୟର ପ୍ରୟୋଜନ ପାଇଁ ଅଭିଧେୟର ସ୍ୱରୂପ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଚାରରେ ବ୍ରହ୍ମା ଜାଣି ପାରିଥିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ, ଜୀବ ,ପ୍ରକୃତି, କାଳ ଓ କର୍ମ ଠାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଏବଂ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତୃତ୍ୱମୟ ବା ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ଅଟନ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ନିଜେ କେବଳ ନିଜକୁ ଅହଂ କହିପାରିବେ । ତ୍ୱଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତତ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ସେହି ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ । ତ୍ୱଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତତ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱୟ ନିତ୍ୟକାଳରେ ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ତା ମଧ୍ୟରେ ଐକ୍ୟଭାବରେ ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟଭାବରେ ଯୁକ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି । ସେହି ତ୍ୱଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ଅଧୀନ ଥିବା, ବ୍ରହ୍ମଦେବ ଗୁରୁ ରୂପରେ କୃପାକରି ଶ୍ରୀ ନାରଦଙ୍କୁ ସେହି ତ୍ୱଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତତ୍-ତତ୍ତ୍ୱର ସ୍ୱରୂପ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭେଦାଭେଦ ବିଚାର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ନାରଦ ମଧ୍ୟ କ୍ରମେ ଶ୍ରୀ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ସେହି ବିଚାର କହିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ବ୍ୟାସଦେବ ମଧ୍ୟ ସଂସାର ସାଗରରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲାବାଲା ଶ୍ରୀମଧୁମୁନିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏହି ତିନି ତତ୍ତ୍ୱର ନିତ୍ୟ-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଭେଦ ଜ୍ଞାନ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଶ୍ରୀ ଗୌରସୁନ୍ଦର ନିଜର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସେହି ଅଚିନ୍ତ୍ୟଭେଦାଭେଦ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିଜର ଲୀଳାମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶିତ କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱକୁ ବିଶ୍ୱର ନଶ୍ୱରସତ୍ତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ମାନି କେହି ଏହାର ବ୍ୟାପକତାକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏଥିପାଇଁ ତତ୍ତ୍ୱବୈଚିତ୍ର୍ୟରେ ଏହି ତିନି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିଲେ ବି ଏହି ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱ , ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ ବସ୍ତୁ ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନଶ୍ୱର ଭାବି ଏହି ବନ୍ଧ ଜୀବ ଭୋଗବାସନାର ଦାସ ହୋଇ ରହିବା ହେତୁ ତତ୍ତ୍ୱତ୍ରୟ ତା ହୃଦୟରେ ବିଷ୍ଣୁର ଲାଭ କରି ପ୍ରବଳ ଅହଂଭାବର ରୂପ ନେଇଯାଏ । ଭୋଗ ଓ ତ୍ୟାଗ ପ୍ରବୃତ୍ତି ବଦଳରେ , ଜଗତରେ ଭାବର ନିତ୍ୟତାକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି , ଭଗବତ୍ ସେବାଭାବକୁ, ଆତ୍ମବୃତ୍ତିରେ ପ୍ରୟୋଜନ ରୂପରେ ଓ ଅଭିଧେୟବୃତ୍ତିରେ ଭକ୍ତିରୂପରେ ଲାଭ କରି ପାରିଲେ, ଏହି ପ୍ରବଳ ଅହଂଭାବର ସଂକୋଚନ ହୋଇ ପାରିବ । ଭଗବତ୍ ସେବା ବିନା , ଜୀବ ନିଜର ଅଭିଧେୟ ବୃତ୍ତିରେ ଭକ୍ତି ଲାଭ କରି ନପାରି ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱକୁ ଅସତ୍ୟ ଓ ନଶ୍ୱର ବୋଲି ଭାବିପାରେ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ହିସାବରେ, ବନ୍ଧଜୀବର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଅଭିମାନ, ନଶ୍ୱର ଭୂମିକାରେ ଜାଗତୀକ କର୍ମ ରୂପେ ଜଣା ଯାଉଥିବା ବେଳେ, ନିତ୍ୟଭୂମିକାରେ ନିତ୍ୟବସ୍ତୁର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରା ଯାଉଥିବା ସକଳ କର୍ମ , ନିତ୍ୟଭକ୍ତି ବା ନିତ୍ୟପ୍ରେମ ରୂପେ ଜଣାଯାଏ ।

ମାୟା ଦୁଇ ପ୍ରକାର । ଯୋଗମାୟା ଓ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାକୁ ଢାଙ୍କି ରଖିଥିବା ମହାମାୟା । ଯୋଗମାୟା ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱ ନ ହୋଇ ଆଶ୍ରୟତତ୍ତ୍ୱ ବା ଚିତ୍ଶକ୍ତି ରୂପରେ ଜୀବକୁ ଭଗବତ୍ ମୁଖି କରାଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ଡ଼-ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ଭାବାନୁଖି କରି ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱପ୍ରେମର ବଶିଭୂତ କରିଦିଏ । କିନ୍ତୁ ମାୟା, ଡ଼-ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜଡ଼-ଅହଂକାର ସହିତ ମିଶାଇ ନଶ୍ୱର ଭୋଗ-ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ପ୍ରେରିତ କରିଦିଏ । ଜୀବର ଭଗବତ୍-ଉନ୍ମୁଖି ଚେଷ୍ଟାକୁ ଏହି ମାୟା ବାହ୍ୟଜଗତରେ ଅଚିତ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ଗଳିତ କରି ତାକୁ ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟକୁ ଟାଣିନିଏ । ଫଳରେ ଜୀବ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା ଓ ବ୍ରହ୍ମକୁ ଅଭିନ୍ନ ନ ମାନି ଭେଦଜ୍ଞାନ କରି ମାୟା ବା ପ୍ରକୃତିକୁ ବ୍ରହ୍ମ ରୂପରେ ସ୍ଥିର କରିବସେ । ଏହିପରି ଜୀବ ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ବିକୃତ ଅର୍ଥ ବାହାର କରି ନିଜକୁ ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରକୃତିର ସ୍ୱାମୀ ମାନି ପ୍ରକୃତିରେ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ବିଚାରକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝାଇବାପାଇଁ ଭଗବାନ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ମମତ୍ତ୍ୱକୁ ବିଶେଷରୂପେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ କହିଛନ୍ତି ।

ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ମାୟା ହିଁ ଚିତ୍ଶକ୍ତି । ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ଅଭାବରେ କେବଳ ପ୍ରକୃତିକୁ ଅହମ୍ ରୂପରେ ପ୍ରଧାନ୍ୟ ଦେବା ଦ୍ୱାରା , ଅନହଂ-ପ୍ରକୃତି ଓ ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱ ମିଶି କେବଳ ଜଡତା ଉତ୍ପନ୍ନ କରନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ଜୀବକୁ, ପ୍ରକୃତିକୁ, କାଳକୁ ଓ ନିଷ୍କର୍ମତ୍ତ୍ୱକୁ ଏକ ବୋଲି ଭାବିବାର ପ୍ରୟାସ ହିଁ ଅଭେଦବାଦ । ଏହି ଅଭେଦତ୍ୱ ନିରାକରଣ ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାର ସ୍ୱରୂପ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱ , ପରମାତ୍ମା-ଆଶ୍ରିତ-ଆଶ୍ରୟତତ୍ତ୍ୱର ବିଚିତ୍ରତାକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ ନଶ୍ୱର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଆଦି ଭଗବତ୍ ଶକ୍ତିର ଏକ ଏକ ପରିଣାମ । ଏହି ପରିଣାମ ସମୂହକୁ ଓ ମୂଳ ଭଗବତ୍ଶକ୍ତିର ବିଚିତ୍ରତାକୁ ଭ୍ରାନ୍ତିବଶତଃ ଏକ ମାନିନେବା ଉଚିତନୁହେଁ । ସତ୍ୟର ବିଚିତ୍ରତା ଓ ଅସତ୍ୟର ଛଳନା କେବେ ଏକ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏହି ଭେଦ ଓ ଅଭେଦକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ଯାଇ ଭଗବାନ ଅହଂ-ତତ୍ତ୍ୱର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ଆତ୍ମା ଓ ଅନାତ୍ମାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବା ବିବେକର ଅଭାବରୁ ଜୀବ କେବେ କେବେ ଭୋଗୀ ହୁଏ ତ କେବେ କେବେ ତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଯାଏ । ସମ୍ବନ୍ଧଜ୍ଞାନ ବିଷୟକ ଏହି ଦୁଇ ଶ୍ଳୋକ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଭେଦାଭେଦ ତତ୍ତ୍ୱ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୁହାଯାଇଛି ।

ବିଶ୍ୱଦ୍ରଷ୍ଟା ନିକଟରେ ବିଭୂତିତ୍ ପରମାତ୍ମା ବ୍ୟାପକ ଓ ଅଶ୍ରୁତିତ୍-ଜୀବ ବ୍ୟାପ୍ୟ । ତା ଅର୍ଥ ଅଶ୍ରୁତିତ୍ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ବିଭୂତିତ୍ ପରମାତ୍ମା ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ବ୍ୟାପି ରହିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ୟାପ୍ୟ ହେଉଛି ବ୍ୟାପକର ଅଂଶବିଶେଷ । ବ୍ୟାପ୍ୟ ବ୍ୟାପକଠାରୁ ପୃଥକ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ବ୍ୟାପ୍ୟ, ବ୍ୟାପକ ନୁହେଁ । ବ୍ୟସ୍ତି-ପରମାତ୍ମା ବ୍ୟାପ୍ୟ-ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମି ରୂପରେ ଜଡପିଣ୍ଡରେ ଅବସ୍ଥିତ , ମାତ୍ର ସେ ବ୍ୟାପ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ନ ହୋଇ, କେବଳ ବ୍ୟାପକ ତଥା ସମସ୍ତି ପରମାତ୍ମା ରୂପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟନ୍ତି । ବ୍ୟସ୍ତି-ସମସ୍ତି-ପରମାତ୍ମା ହିଁ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତି-ସମସ୍ତି-ଜୀବ ଚାରି ପ୍ରକାରର ଆଶ୍ରୟସହିତ ସେବ୍ୟ-ସେବକ ରୂପରେ ରହିଛନ୍ତି । ପରମାତ୍ମା ସେବ୍ୟରୂପେ ବିଷୟତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଜୀବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସେବକ ରୂପେ ଆଶ୍ରୟତତ୍ତ୍ୱ । ଏହି କଥା ଜାଣିଗଲାପରେ , ଜୀବ ମନରେ ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ଖଣ୍ଡ-ବିଖଣ୍ଡ ଭାବରେ ଭାସମାନ ରହିଛି ତାହା ଉଡେଇଯିବ ଓ ସେବୋନ୍ମୁଖି ଜୀବକୁ ମୁକ୍ତି ମିଳିଯିବ ।

ଯିଏ ଆକର୍ଷଣ କରେ ସିଏ କୃଷ୍ଣ ଓ ଯାହାକୁ ଆକର୍ଷଣ କରା ଯାଏ ସିଏ ଆକୃଷ୍ଣ । କୃଷ୍ଣ ଓ ଆକୃଷ୍ଣ ଦୁହେଁ ପ୍ରେମଧର୍ମରେ ଆବଦ୍ଧ ରହିଥାନ୍ତି । ପ୍ରେମ ବିଚାରରେ ଦୁହେଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଥିଲେ ବି ଏକ ଅଟନ୍ତି । ପ୍ରେମବିଗ୍ରହ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରୂପରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲେ ବି ପ୍ରେମର ଆଶ୍ରିତ ଅଟନ୍ତି । ଆଶ୍ରିତର ପ୍ରେମରେ ସେ ସମ୍ୟକରୂପେ ମିଳିତ ହୋଇ ଥିଲେ ବି ସର୍ବଦା ଆଶ୍ରିତ ଠାରୁ ପୃଥକ ରହି ଥାନ୍ତି ।

ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକରେ ଅଭିଧେୟ-ବିଚାର ପ୍ରେମର ଅଙ୍ଗ ରୂପରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ପରମାର୍ଥକ ଲୋକମାନେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ପ୍ରଣିପାତ କରି, ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତ ତାଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ, ପ୍ରେମ ଓ ସାଧନଭକ୍ତିର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗାଦି ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନକରି ସମ୍ୟକ ଧାରଣା କରିବା ଉଚିତ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିଷୟରେ ପ୍ରେମ ଓ ସାଧନଭକ୍ତି ଅଙ୍ଗର ଯେତେ ପ୍ରକାର ଅନୁୟ ଓ ବ୍ୟତିରେକ ରହିଛି ତାହାକୁ ପ୍ରଭୁପାଦ ବିଶେଷରୂପେ ବୁଝାଇଥାନ୍ତି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦର୍ଶନ କହିଥିବାର ପୁରୁଷାର୍ଥ ସ୍ବରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଶ୍ବରୂପ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

॥ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ ॥

॥ ନିଜେ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ହେବାର ଅଧିକାର ପାଇ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ଅହଂକାର
ନହେଉ ବୋଲି ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ॥

ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାବାଚ

ଯାବତ ସଖା ସମ୍ଭୁଧିବେଶ ତେ କୃତଃ

ପ୍ରଜା ବିସର୍ଗେ ବିଭଜାମି ଭୋ ଜନମ୍

ଅବିକ୍ଳବସ୍ତେ ପରିକ୍ରମଣି ସ୍ଥିତୋ

ମା ମେ ସମୁନ୍ମଜ୍ଜ-ମଦୋଽଜମାନିନଃ

ଶ୍ରୀମତ୍ତା: ୭/୯/୭୯

ଅନୁ- ବ୍ରହ୍ମାବାଚ- ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ, ଭୋ ଲକ୍ଷଣ - ହେ ଭଗବନ୍ , ସଖ୍ୟୁଃ
ସଖା ଇବ କୃତଃ - ସଖା ଯେପରି ନିଜ ସଖା ସହିତ ବ୍ୟବହାର କରେ, ତେ -
ନିଜେ , ଭଗବାନ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରକାର ହାତରେ ହାତ ମିଶାଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ
ନିଜର ସମାନ ଜ୍ଞାନ କରି ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ତେଣୁ ସେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ।
ଯାବତ୍ - ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଅବିକ୍ଳବଃ - ସ୍ଥିରଚିତ୍ତ ହୋଇ , ଜନମ୍ ବିଭଜାମି
- ଜନଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ଭେଦରେ, ପ୍ରଜା ବିସର୍ଗେ - ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟ ରେ,
ତେ ପରିକ୍ରମଣି ସ୍ଥିତ - ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ରହିଥିବି , ଅଜମାନିନଃ
- ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଅଜନ୍ମା , ସମୁନ୍ମଜ୍ଜଃ ମଦୋ - ପ୍ରବଳ ଅଭିମାନ,
ମେ - ମୋ ମଧ୍ୟରେ, ମା - ନ ହଉ,

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ ରୂପ

ବ୍ରହ୍ମା ଭବାତ

ସଖାପରି ମତେ କରି ବ୍ୟବହାର

ଦେଇଛ ହେ ଇଶ ଏହି ଅଧିକାର

ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ଭେଦରେ ଜୀବଙ୍କୁ

ସର୍ଜନା କରିବି ଏହି ଜଗତର ॥

ଯେତେକାଳ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତେ ରହିଥିବି

ତୁମରି ସେବାରେ ହେ କରୁଣାକର

ଅଜର ଅମର ହୋଇ ତୁମପରି

ନ ଆସୁ ମୋ ଦୃଢ଼େ ଅହମ୍ ବିଚାର ॥

ଗବ୍ୟାର୍ଥ — ବ୍ରହ୍ମା କହିଲେ , ହେ ଭଗବନ୍ , ସଖା ଯେପରି ନିଜ ସଖା ସହିତ ବ୍ୟବହାର କରେ ଆପଣ ମଧ୍ୟ ମୋ ସହିତ ହାତ ମିଶାଇ ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କରି ମତେ ଆପଣଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଅତଏବ ମୁଁ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ କି ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ଉତ୍ତମ-ମଧ୍ୟମ ଭେଦରେ ପ୍ରଜାସୃଷ୍ଟି କାର୍ଯ୍ୟରୂପେ ଆପଣଙ୍କ ସେବାରେ ନିଜୁକ୍ତ ରହିଥିବି ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋ ମନରେ ପ୍ରବଳ ଅଭିମାନ ଉଦୟ ନ ହେଉ ଯେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଅଜନ୍ମା ଓ ଆପଣଙ୍କ ପରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବୋଲି ।

ବିଶଦ୍ୟାର୍ଥ— ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ସବିଶେଷ ଗୁଣ ଗାନ କଲେ ଓ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ପୁନଃ ପ୍ରାର୍ଥନାକଲେ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ କ୍ରମରେ ଜୀବ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା ରୂପେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅହଂକାର ନ ଆସୁ । ଯଥା :

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବ୍ରହ୍ମାବୀତ

ତେମନ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ଦିଅ ମୋତେ	ଏ ସୃଷ୍ଟି କରଇ ଯେମନ୍ତେ ॥ ୧୦୧
ସୃଷ୍ଟି-ସଂକଳ୍ପେ ମୋର ଇଚ୍ଛା	ତୁ ନାଥ କହ ସୃଷ୍ଟି-ଦୀକ୍ଷା ॥ ୧୦୨
ତୁମ୍ଭର ଶିକ୍ଷା ଘେନି ଚିତ୍ତେ	ସୃଷ୍ଟି କରିବି ଅବିରତେ ॥ ୧୦୩
ସୃଷ୍ଟି କରଣେ ଭଗବାନ	କେବେହେଁ ନାହିଁ ମୋର ଜ୍ଞାନ ॥ ୧୦୪
ତୋ ଅନୁଗ୍ରହ ଯେବେ ମୋତେ	ତୁ ନାଥ ବସ ମୋର ଚିତ୍ତେ ॥ ୧୦୫
ହେ ହରି ସଖାପ୍ରାୟ କରି	ତୁ ଯେ ମୋହର କର ଧରି ॥ ୧୦୬
ସେ ଅହଂକାର ମୋର ମନେ	ନୋହିବ ହେବ ତୋ ଅର୍ଚ୍ଚନେ ॥ ୧୦୭
ଯାବତ ପ୍ରଜାସର୍ବେ ଜନ	କରିବି ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ॥ ୧୦୮
ମୁଁ ଅଜ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମୋ ଭାବ	ଏମନ୍ତ ନୋହିବ ମୋ ଗର୍ବ ॥ ୧୦୯

ସାଧାରଣତଃ ଯୋଗ୍ୟତା ଭିତ୍ତିରେ, ପ୍ରବକ୍ତା ଭିତ୍ତିରେ, ପଦବୀ ଭିତ୍ତିରେ, ଉଚ୍ଚପଦବୀ ଅଧିକାରୀର ସଖା ଭାବରେ ଓ ଜ୍ଞାନର ଅଧିକାରୀ ଭାବରେ କିଛି ଅଧିକାର ମିଳିଗଲେ , ସେ ଅଧିକାରର ଅପବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ କେହି କେବେ ବି କୁଣ୍ଠିତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତି । ଯେପରି ଜଣେ ତାନ୍ତ୍ରିକ ତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ, ନିଜର ଇର୍ଷା ଓ ପେଟ ପୋଷଣ ପାଇଁ ସେ ଶକ୍ତିର ଅପବ୍ୟବହାର କରିଥାଏ , ଜଣେ ପଦବୀ ପ୍ରାପ୍ତ ଅଧିକାରୀ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ନିଜ ପଦବୀକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଥାଏ, ଜଣେ ଉଚ୍ଚପଦବୀ ପ୍ରାପ୍ତ ଅଧିକାରୀର ସଖା ବା ପାଖଲଗା ବ୍ୟକ୍ତି ହିସାବରେ ଯେପରି ତାର ନିଜ ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଇଁ ସଖାର ପଦବୀର ଅପବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଛାଇ ନ ଥାଏ । ସେହିପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ତାଙ୍କର ସାମ୍ୟତା ଲାଭକରି , ବ୍ରହ୍ମା ଅଜନ୍ମା ଓ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧିକାର ପାଇଗଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଅଜର ଅମର ଓ ଅଜନ୍ମା ହୋଇ , ଲୋକସୃଷ୍ଟିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ବୋଲି ଯେଉଁ ଅଭିମାନ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବା ଗର୍ବ ଆସିବାର କଥା , ତାହା ତାଙ୍କର ମନକୁ ନ ଆସୁ ବୋଲି ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିବା ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ତାଙ୍କ ନବାକ୍ଷରି ଭାଗବତରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତରେ ଯାହାର ଜ୍ଞାନ ସୀମିତ ସେ ସାମାନ୍ୟ କୌତୁହଳ ସୃଷ୍ଟି କଲାପରି ଜ୍ଞାନ ଲାଭକଲେ ସେ ନିଜକୁ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ବୋଲି ଭାବେ । କିନ୍ତୁ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ପବିତ୍ର , ଜ୍ଞାନୀ ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶରଣାଗତ ହୋଇଥାନ୍ତି , ସେ ନିଜକୁ ସେପରି ନ ଭାବି , ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ସେବକରୂପେ , ଭଗବାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସବୁ କିଛି କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଭାବେ । ଯେହେତୁ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା , ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଅଜନ୍ମା ଓ ଅମର ହୋଇ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର କ୍ଷମତା ଲାଭକରି ଥିଲେ , ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମନର ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର କ୍ଷମତାର ଅହଂକାର ଆସି ଯିବାର ଆଶଙ୍କା ଥିଲା ଓ ଏହି ଆଶଙ୍କା ଦୂର କରିବାକୁ ସେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି ।

ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ବ୍ରହ୍ମଦେବ ଭଗବାନଙ୍କୁ ହେ ଜଣ, ହେ ଭଗବନ୍ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରାକୃତ ଜଗତରେ ଏକ ମିତ୍ର ଯେପରି ତାର ମିତ୍ର ସହିତ ବ୍ୟବହାର କରେ, ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମଦେବ ଦାସ୍ୟ ଭାବରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ବି , ପରମାତ୍ମା ତାଙ୍କ ହାତରେ ହାତ ମିଶାଇ ତାଙ୍କୁ ମିତ୍ର ପରି ଆଦର ସମ୍ମାନ ଦେଇଛନ୍ତି । ଅତଏବ୍ ବ୍ରହ୍ମଦେବ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସହିତ ସଖ୍ୟଭାବ ପ୍ରାପ୍ତହେଲେ ଓ ତା ସହିତ ପରମାତ୍ମା ଏହି ଆଶ୍ରିତ ସଖା ହାତରେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ଦେଇଦେଲେ । ବ୍ରହ୍ମଦେବ ପ୍ରକୃତରେ କେବେ ବି ଅନୁଭବ କରିନାହାନ୍ତି ଯେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ପରି ଏହି ବିଶ୍ୱରେ କି ବିଶ୍ୱ ବାହାରେ ଜଣେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ବୋଲି । ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେ ଶପଥ ନେଲେ ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ଅଧିକାରରେ ସେ ରହିଥିବେ ବା ତାଙ୍କର ପରମାତ୍ମା ଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିବ , ସେ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବାରେ ନିରଳସ ଓ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତ ହୋଇ, ପ୍ରୟୋଜନ ଅନୁସାରେ ବିବିଧ ସୃଷ୍ଟି ବିଷୟରେ ଉତ୍ତମ, ମଧ୍ୟମ ଆଦି ଭେଦରେ ବିଭାଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବେ । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ବୁଝି ପାରିଥିଲେ , ଏକ କନଭେକ୍ସ ଲେନ୍‌ସରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ କାରଣ ପ୍ରତିସରିତ ହୋଇ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଦହନ କରିଥାଏ । ଏଥିରେ ପ୍ରକୃତରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କାରଣ ଦହନ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରିଥାଏ ମାତ୍ର ଯବକାଚ ହିଁ ଦହନ କ୍ରିୟାରେ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର । ସେହିପରି ପ୍ରକୃତରେ ଲୋକସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ହିଁ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଓ ବ୍ରହ୍ମା କେବଳ ଯବକାଚ ସଦୃଶ ନିମିତ୍ତ ମାତ୍ର । ସେହି ହେତୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କର୍ମରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କୌଣସି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନାହିଁ । କାରଣ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ସ୍ମରଣ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମାଧ୍ୟମରେ କ୍ରିୟାବିଶେଷ ହୋଇ ଏ ବିଶ୍ୱ ଓ କୀଟ ପତଙ୍ଗାଦି ଜୀବସମୂହ ସୃଷ୍ଟି କରି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟଶରଣ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟକୃପା ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଜୀବ ଅହଂକାର ହାତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା କଷ୍ଟ । ଯେଉଁ ସମୟରେ ଜୀବ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରଣ ଓ କୃପାକୁ ଭୂକ୍ଷେପ ନ କରେ ସେହି ସମୟରେ ସେ ନିଜକୁ ଭଗବାନ ତଥା ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ବୋଲି ଧରି ବସେ । ସେଥିପାଇଁ ଆଦିଗୁରୁ ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିତ୍ୟ ସମର୍ପିତ ଓ ଶରଣାଗତ ରୂପେ କୃପା ଭିକ୍ଷା କରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା ରୂପକ କାରଣ ସମ୍ମୁଖରେ ନିଜକୁ ଏକ ଯବକାଚ ମନେକଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟରୂପ ଦେଖିବା ପାଇଁ , ଦିବ୍ୟ ଉପଦେଶ ଶୁଣିବା ପାଇଁ , ତାଙ୍କ କୃପାରୁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଦର୍ଶନଯୋଗ୍ୟତା ତଥା ଶ୍ରବଣଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭ କଲେ ଯେପରି ଦର୍ଶନଯୋଗ୍ୟତା ତଥା ଶ୍ରବଣଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭକରି ମହାଭାରତରେ ମଧ୍ୟମ ପାଣ୍ଡବ ଅର୍ଜୁନ, ଭଗବାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଓ ସଂଯୟ, କୁରୁ ରାଜା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କୁ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ଧାରା ବିବରଣୀ ଦେଇ ପାରୁଥିଲେ । ଏହିପରି ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପଦର୍ଶନ ସହିତ ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ତତ୍ତ୍ୱସମୂହ ଓ ତାହାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ କ୍ଷମତା ଲାଭକଲେ ।

ଏ ବିଶ୍ୱରେ କେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ନାହାନ୍ତି । ବିଶ୍ୱ ହିତରେ କୌଣସି କର୍ମ ସମ୍ପାଦନପାଇଁ ସେ କେବଳ ତାଙ୍କ କ୍ଷମତାର କିୟତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି ଯାହାକୁ ତାଙ୍କର ବିଭୂତି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ମାତ୍ର କ୍ଷମତାପ୍ରାପ୍ତ ଭକ୍ତ କେବେ ତାଙ୍କର ସମକ୍ଷମ ହୋଇ ନଥାଏ । ମହାବୀର ହନୁମାନ ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦରେ ଶହେ ଯୋଜନ ଭାରତ ମହାସାଗର ଅତିକ୍ରମ କରିପାରିଥିଲେ ମାତ୍ର ସେ କେବେ ବି ଶ୍ରୀରାମଙ୍କ ପରି ଶକ୍ତିମାନ ନୁହନ୍ତି , କି ସେପରି ସେ କେବେ ବି ଭାବି ନାହାନ୍ତି । ଯେ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ,ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ କ୍ଷମତା ଲାଭ କରି ଜନ ମଙ୍ଗଳ କର୍ମରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ଥିଲେ ବି ସେ କେବେ ବି ଭାବି ନ ଥାଏ ଯେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କ ସମକ୍ଷମ । ସେ ଭକ୍ତି ଭାବର ପ୍ରେମାଳିଙ୍ଗନରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଶରୀରରେ ନିମଜ୍ଜି ଯାଇ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଅଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ସିନା , କିନ୍ତୁ ସମକ୍ଷମ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର କ୍ଷମତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ବି ନିଜକୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ କର୍ମ ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ବ୍ରତ ହୋଇଗଲେ । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ନେଲେ ଯେ ,ସେ ଯେଉଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶରୀରଯୁକ୍ତ ଜୀବସତ୍ତା ସୃଷ୍ଟି କରିବେ ସେମାନେ ଯେପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଠିକ୍ ଭାବେ ପାଳନ କରି ପାରିବା ପାଇଁ ସଚେତନ ରହିବେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର କ୍ଷମତା, ଅଧିକାର, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଭାବ ବିଷୟରେ ସଚେତନ ରହିଥିଲେ ଯାହା ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତ ନିକଟରେ ଦେଖାଯାଏ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକ

॥ ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ନାମକ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ରର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ
ଚାରିଟି ବସ୍ତୁର ବର୍ଣ୍ଣନା ॥

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନୁବାଚ

ଜ୍ଞାନଂ ପରମ ବ୍ରହ୍ମଂ ମେ ଯଦ୍‌ବିଜ୍ଞାନ ସମନ୍ୱିତମ୍
ସ ରହସ୍ୟଂ ତଦଙ୍ଗଂ ଚ ବୃହାଣ ଗଦିତଂ ମୟା ।

ଶ୍ରୀମତ୍ତା: ୨/୯/୩୦

ଅନୁୟ- ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ଭବାତ- ଭଗବାନ କହିଲେ , ବିଜ୍ଞାନ - ଭଗବାନଙ୍କ
ସ୍ୱରୂପର ଉପଲବ୍ଧି , ସରହସ୍ୟଂ - ରହସ୍ୟମୟୀ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି , ସମନ୍ୱିତମ୍ -
ସହିତ, ପରମବ୍ରହ୍ମଂ - ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ , ଯଦ୍ ମେ ଜ୍ଞାନଂ - ଶବ୍ଦଶାସ୍ତ୍ରରେ
ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ମୋର ଜ୍ଞାନ, ଚ - ମଧ୍ୟ ତଦଙ୍ଗମ୍ - ସେହି ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ଅଙ୍ଗ
ସ୍ୱରୂପ ସାଧନଭକ୍ତି , ଗଦିତମ୍ ମୟା - ମୁଁ କହୁଛି , ବୃହାଣ -ଗ୍ରହଣ କର ।

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ ଭବାଚ

ପରମ ଗୋପନ ଜ୍ଞାନ ମୋର ଯେତେ

ତାହାର ରହସ୍ୟ ତଦଙ୍ଗ ସହିତ

ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇ ଦୁଅଇ ବିଜ୍ଞାନ

କର ହେ ଗ୍ରହଣ ଯା ଦୁଃ କଥିତ ॥

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ – ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ କହିଲେ , ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲକ୍ଷି କରି ରହସ୍ୟମୟ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ଶବ୍ଦଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ହୋଇଥିବା ମୋର ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ଅଙ୍ଗ ସ୍ୱରୂପ ସାଧନଭକ୍ତି ବିଷୟରେ, ଯାହା ମୁଁ କହୁଛି ତାହା ଗ୍ରହଣ କର ।

ବିଗଦ୍ୟାର୍ଥ– ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍, ସମୋଧନ କରି ଭଗବାନ କହିଲେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଅଦୃଶ୍ୟ ଓ ପରମ ଗୋପନୀୟ ହେଲେ ବି ଏହା ନିତ୍ୟ ଓ ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ, ରହସ୍ୟ ଓ ତଦଙ୍ଗ ଆଦି ଚାରି ପ୍ରକାର ଭେଦଯୁକ୍ତ । ତାଙ୍କର ଏହି ଜ୍ଞାନକୁ ବ୍ରହ୍ମଦେବ ନିଜେ ସ୍ମୃତଃ ବୁଝି ପାରି ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମଦେବ ଭଗବାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ଲାଭ କରି ଏହି ଚାରି ପ୍ରକାର ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଉପଲକ୍ଷି କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ମନରେ ଚାରିଟି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦ୍ରେକ ହେଲା ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ସନ୍ଦେହ ମୋଚନ ନିମନ୍ତେ , ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରିଥିଲେ ।

ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧିତ, ବିଜ୍ଞାନ ଭଗବାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧିତ, ଜୀବ, ଭଗବାନଙ୍କର ରହସ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଓ ତଦଙ୍ଗ , ଭଗବାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନାଙ୍ଗ । ଏହି ଚାରି ତତ୍ତ୍ୱର ନିତ୍ୟତା, ଅଦୃଶ୍ୟତା ଓ ରହସ୍ୟଗତ ଭେଦ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିର ପରିଣାମ । ଭଗବତ୍ ଗୀତା ଉପଦେଶ ଅନୁସାରେ ବ୍ରହ୍ମଦେବ ଭଗବାନଙ୍କର ଚରଣଆଶ୍ରିତ ହୋଇ, ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣିପାତ କରି ଓ ତାଙ୍କର ସେବାକରି ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚାରିଟି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚାରିଥିଲେ ।

୧- ଜଗତରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାକୃତ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ ରୂପ କିପରି

୨ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି(ମାୟା ଓ ଯୋଗମାୟା)କିପରି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

୩ ପରମାତ୍ମା କିପରି ସେହି ଶକ୍ତି (ମାୟା ଓ ଯୋଗମାୟା) ସହିତ କ୍ରିଡ଼ା କରନ୍ତି

୪ ଅଭିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମା କିପରି ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଭଗବାନ ଏହି ଚାରିଟି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରଶୃଙ୍ଖଳା କ୍ରମାନୁସାରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଚାରିଟି ଶ୍ଳୋକରେ ଏହାର ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ଶାସ୍ତ୍ର ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଉପଲକ୍ଷି କରିବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ତଥା ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଲେ ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅତିବଡ଼ୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ତାଙ୍କ ଭାଗବତରେ ଏହିପରି କହିଛନ୍ତି :

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନୁବାଚ

ଶୁଣ ବିଧାତା ମୋ ବଚନ	ଯେଣେ ଇତିବୁ ସୃଷ୍ଟି-ଜ୍ଞାନ ॥ ୧୧୧
ଯେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ମୋ ସମ୍ମତ	ଅଟଇ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁପ୍ତତ । ୧୧୨
ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନା ଅଙ୍ଗ ଯେତେ	ହରଷେ କହୁଁ ତୋ ଅଗ୍ରତେ ॥ ୧୧୩
ଯେମନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ମୋ ହୋଇ	ସ୍ୱଭାବେ ରୂପ ଗୁଣ ଯେହି ॥ ୧୧୪
ଯେ କର୍ମମାନ ମୁହିଁ ବହେ	ସେ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନ ତୋ ଦେହେ ॥ ୧୧୫
ପ୍ରସରୁ ମୋର ଅନୁଗ୍ରହେ	ଜଗତ ଯେହ୍ନେ ମୋର ଦେହେ ॥ ୧୧୬

ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ, ବିଜ୍ଞାନ, ରହସ୍ୟ ଓ ତଦଙ୍ଗ ସାଧନଭକ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ପରମ ଗୋପନୀୟ ହୋଇଥିଲେ ବି ସବୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ମାଧ୍ୟମରେ କହୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯେତେ ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାମାନ ରହିଛି, ତାଙ୍କ କୃପାରୁ, ତାହା ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରସାର ଲାଭକରୁ ବୋଲି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଛନ୍ତି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଶ୍ରୀ ଭାଗବତ ଚନ୍ଦ୍ରିକା କହନ୍ତି ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ସଠିକ ଧାରଣାକୁ ଜ୍ଞାନ କୁହାଯାଏ ଓ ଏହା ଅଦୃଶ୍ୟଜ୍ଞାନ ,ଏହାହିଁ ମଧ୍ୟ ପରମତତ୍ତ୍ୱ । ଚିତ୍ ଅଚିତ୍ ସ୍ୱରୂପକ ଜ୍ଞାନକୁ ତଦଙ୍ଗ କହନ୍ତି, ଏହା ପରମ ଗୋପନୀୟ । ଉପରୋକ୍ତ ଶ୍ଳୋକରେ ପରମାତ୍ମା କହୁଛନ୍ତି ଯେ ପରମ ସତ୍ୟ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ ପରମାତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜ୍ଞାନ, ଏପରି ଗୋପନୀୟ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ଯେ , ଜଣେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭବ ନ କରି ପାରିଲେ ତାହାକୁ ଜାଣିବା ଅତୀବ କଷ୍ଟକର । ଭଗବାନ ନିଜେ ନ ଚାହିଁଲେ ଜଣେ ଏପରି ଗୋପନୀୟ ତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ଜଣେ , ଗୁରୁ ଆଶ୍ରୀତ ହୋଇ ,ନିଜର ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ ଭାବ ଅବଲମ୍ବନରେ, ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅତିକ୍ରମଶକ୍ତିର ଏକ ବ୍ୟକ୍ତରୂପ ସଦୃଶ, ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ଅନୁଭବ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାଧନ କରିପାରେ , ମାତ୍ର ଯାହା ପରମ ସତ୍ୟ, ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ ଏହାଠାରୁ କାହିଁ କେତେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ , ତାହା କଳନା କରିହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏହାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୋପନୀୟ ଏବଂ ରହସ୍ୟମୟ ସମସ୍ତେ ବୁଦ୍ଧି ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରିପାରିଲେ ଓ ପରମାତ୍ମା ସେ ସମର୍ପଣ ଭାବରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅନୁଗ୍ରହ କଲେ, ସେହି ଅବ୍ୟକ୍ତ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି ,

ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ସହସ୍ରେଷୁ କର୍ତ୍ତୃଂ ଯତତି ସିଦ୍ଧୟେ
ଯତତାମପି ସିଦ୍ଧାନ୍ ମନୁଷ୍ୟାଂ ବେଦିତତ୍ତ୍ୱତଃ ॥ ୭/୩

ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ

ମନୁଷ୍ୟ ସହସ୍ର ମଧ୍ୟେ କେହି ଜଣେ ସିଦ୍ଧିଲାଭରେ ଚେଷ୍ଟିତ
ସିଦ୍ଧିଲାଭ ଉଦ୍ୟମରେ ମଧ୍ୟ କେହି ଜାଣନ୍ତି ମତେ ତତ୍ତ୍ୱତଃ ॥ ୭/୩

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ମନୁଷ୍ୟ ସହସ୍ର ମଧ୍ୟେ କେଉଁଠି କେହିଜଣେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ପାରନ୍ତି ଓ ଯତ୍ନକରି ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥିବା ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟେ କେହିଜଣେ ମୋର ଏହି ଗୋପନୀୟ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ପାରିଥିବ ।

ଏହି ଗୋପନୀୟ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ତତ୍ତ୍ୱର ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରିବା ପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରେମଭାବ ଓ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ତା ଅର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଏହି ରହସ୍ୟ ଜାଣିବାପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଯୋଗ୍ୟତା ରହିବା ଉଚିତ । ଅର୍ଜୁନ , ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ସେହି ଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭ କରି , ଭଗବାନଙ୍କର ରହସ୍ୟମୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଜାଣି ପାରିଥିଲେ କାରଣ ଅର୍ଜୁନ ଥିଲେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଓ ସଖ୍ୟ ଭାବରେ ନିବନ୍ଧିତ ମଧ୍ୟ । ଏହା ହିଁ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟତା । ଏହି ଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭକରି ମହାମାନ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଦେବ, ଦେବୀ ମାତାଙ୍କ ସହିତ ବାର୍ତ୍ତାଳାପ କରି ପାରୁଥିଲେ ଓ ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ଚିକାଗୋ ସହରରେ ଧର୍ମସଭାରେ ଯୋଗ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ମାତା ସରସ୍ୱତୀଙ୍କଠାରୁ ଉପଦେଶ ନେଇଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାପାଇଁ , ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଓ ସେବାଭାବ ରହିବା ସହିତ ନିୟମିତ ଭକ୍ତିଭାବ ଯୁକ୍ତ ଭଗବତ୍ ଗୁଣ କାର୍ତ୍ତନ, ଶ୍ରବଣ ଓ ନିୟମିତ ସାଧୁସଙ୍ଗ କରିବା ଉଚିତ । ଜୀବର ସକଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କେବଳ ସଂସାରର ବିଷୟ ଭୋଗ ଉପରେ ନିୟୋଜିତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ବରଂ ବିଷୟ ଭୋଗ ସହିତ ଭଗବତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ନିୟୋଜିତ ହେବା ଉଚିତ । ଭଗବାନଙ୍କ ସମସ୍ତ ସର୍ଜନାକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବା ଉଚିତ କାରଣ ତା ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଭୂତି ଲୁକାୟିତ ରହିଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପଦର୍ଶନ, ମହିମାଶ୍ରବଣ, ଗାତ୍ରସ୍ପର୍ଶନ, ଗୁଣଗାନ ଓ ସୁଗନ୍ଧି ଆଦ୍ରାଣ ପ୍ରଭୃତି କ୍ରିୟା କରିବାକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରେରିତ କରିବା ଉଚିତ । ଏଗୁଡ଼ିକର ସାଧନା ଜୀବ ମନରେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବା ସହିତ ତାକୁ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ସହଜରେ ଯୋଗ୍ୟ କରାଇଥାଏ । କେହି କେହି ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି ,ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ମାର୍ଗରେ ଜୀବର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନ୍ତଃକରଣକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବାପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଉପ୍ରତି ।

ଦର୍ଶନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର କର୍ମସ୍ୱରୂପ ମନ୍ଦିର ମାନଙ୍କରେ ଭଗବତ୍ ରୂପ ଦର୍ଶନ କରିବା , ଭଜନ କୀର୍ତ୍ତନ କରିବାରେ ଓ ଗୁଣଗାନ କରିବାରେ ରସନା ତଥା ଶ୍ରବଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ନିୟୋଜନ କରିବା ଓ ସ୍ପର୍ଶନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର କର୍ମ ସ୍ୱରୂପ ସଞ୍ଜନମାନଙ୍କ ସାନିଧ୍ୟ ଲାଭ କରିବା ବା ସାଧୁସଙ୍ଗ କରିବା ହିଁ ଯାହା ଉପରଲିଖିତ ଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭ କରିବାର ଏକ ଏକ ଉପାଦାନ । ଜଗତଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଉପାଦାନ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇ ମୋହମୁଦ୍ଗରରେ ଉପଦେଶରୂପେ କହିଛନ୍ତି :-

ଷଣେମାତ୍ର ସଙ୍କ୍ରମ ସଙ୍ଗତିରେକା
ଭବତି ଭବାତ୍ସବେ ତରଣୀ ନୌକା ।

ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁ ପାଞ୍ଚପ୍ରକାର ଭକ୍ତିର ବିଧାନ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡିକ ହେଲା

୧ ସାଧୁସଙ୍ଗ

୨ ଭଗବତ୍ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ

୩ ପ୍ରଧାନ ଜ୍ଞାନି ଭକ୍ତଙ୍କ ନିକଟରୁ ଭାଗବତ କଥା ଶ୍ରବଣ

୪ ଦେବ ପୀଠରେ ଅବସ୍ଥାନ

୫ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ସେବା ଆରାଧନା

ଏହି ସବୁ କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରିବା ସହଜ ନ ହେଲେ ବି ଅସାଧ୍ୟ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ନୁହେଁ । ଶରୀର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ନିୟୋଜନ ଯେତିକି ଆବଶ୍ୟକ,
ସେତିକିରେ ସୀମିତ ରଖି , ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରକାରେ ନିୟୋଜନ କରିପାରିଲେ
ଭଗବତ୍ କୃପା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟ ବିବେଚିତ ହୋଇ ପାରିବେ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକ

॥ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ନିଜର ବିଜ୍ଞାନ ତଥା ରହସ୍ୟ ଆବିର୍ଭୂତ କରାଇବା
ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ ॥

ଯାବାନହଂ ଯଥାଭାବୋ ଯଦୁପ ଗୁଣକର୍ମକଃ
ତଥୈବ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନମସ୍ତୁ ତେ ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ ।

ଶ୍ରୀମତା ୭/୯/୩୧ /

ଅନୁୟ - ଅହଂ ଯାବାନ୍ - ମୋର ଯେପରି ଐଶ୍ୱରିକ ସ୍ୱରୂପ ଅଛି, ଯଥାଭାବୋ-
ସତ୍ତାଶୀଳତା , ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ଥିତି ଆଦି ଯାହା ଲକ୍ଷଣ ଅଛି , ଯତ୍ -ଯାହା , ରୂପ-
ଚତୁର୍ଭୁଜତ୍ୱ , ଶ୍ୟାମଳିମା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପ , ଗୁଣ- ଭକ୍ତବତ୍ସଳାଦି ଗୁଣ ,
କର୍ମକଃ-କର୍ମକାରିତା ବା ମୋର ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା , ତେ-ତୁମର, ତଥା -ସେହି
ସବୁ ବିଷୟକ ତତ୍ତ୍ୱ , ମଦନୁଗ୍ରହାତ - ମୋ ଅନୁଗ୍ରହରୁ , ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନମସ୍ତୁ- ତତ୍ତ୍ୱ
ଅନୁଭୂତି ହେଉ ।

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଯାହାମୋର ଅଛି

ରୂପ ଗୁଣ ଲୀଳା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ରହିଛି

ମୋ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଅନ୍ତରେ ତୁମର

ସେ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଜ୍ଞାନ ଲଭିବ ପ୍ରସାର ॥

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ - ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବା ଛଳରେ କହିଲେ
,ସ୍ୱରୂପତଃ ମୋର ଯେଉଁ ବାସ୍ତବ ଆକାର ରହିଛି ଓ ସତ୍ତାଯୁକ୍ତ ହେବା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଲକ୍ଷଣମାନ ରହିଛି ,ଶ୍ୟାମଳ , ଚତୁର୍ଭୁଜ ଆଦି ରୂପ ରହିଛି, ଭକ୍ତବତ୍ସଳତା ଆଦି ଗୁଣ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଲୀଳା ଇତ୍ୟାଦି କର୍ମମାନ ରହିଛି , ମୋର ଅନୁଗ୍ରହରୁ ତାହା ତୁମ ମଧ୍ୟରେ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ରୂପେ ଜାଗରିତ ହେଉ ।

ବିଶଦାର୍ଥ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଆଦେଶ ଦେଇ, ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ରହସ୍ୟ ଓ ଅଙ୍ଗ ସମୂହ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି । ‘ତଦୁପ ଗୁଣ କର୍ମକ’ ପଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ରୂପ ଗୁଣ ଓ କର୍ମ ତଥା ଲୀଳାମାନ ରହିଛି ସେ ସମସ୍ତର ଜ୍ଞାନ , ବିଜ୍ଞାନରୂପେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରୁ ବୋଲି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ମହାନୁଭବ ଅତିବଡ଼ୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ମଧ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ଯେ ପରମାତ୍ମା , ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନାର ରହସ୍ୟ ଓ ଅଙ୍ଗ ସମୂହ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିସାରି, ତାଙ୍କ ରୂପ ଗୁଣ ଓ କର୍ମର ସ୍ୱରୂପ ତଥା ଲୀଳା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ , ଯାହାସବୁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି, ତାହା ସବୁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ପ୍ରସାର ଲାଭ କରୁ ବୋଲି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଉଛନ୍ତି ।

ସୃଷ୍ଟି ସର୍ଜନା ଅଙ୍ଗ ଯେତେ ଯେମନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ମୋ ହୋଇ ଯେ କର୍ମମାନ ମୁହଁ ବହେ ପ୍ରସରୁ ମୋର ଅନୁଗ୍ରହେ ତୋର ପ୍ରସାବେ ପ୍ରଜାପତି ଯେଝା ବିଚାର ଅନୁମାନେ ଏ ମୋର ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ବଳେ କଳ୍ପ ବିକଳ୍ପେ ତୋର ଚିତ୍ତ	ହରଷେ କହୁଁ ତୋ ଅଗ୍ରତେ ॥ ୧୧୩ ସ୍ୱଭାବେ ରୂପ ଗୁଣ ଯେହି ॥ ୧୧୪ ସେ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନ ତୋ ଦେହେ ॥ ୧୧୫ ଜଗତ ଯେହ୍ନେ ମୋର ଦେହେ ॥ ୧୧୬ କହିଲି ସୃଷ୍ଟି ଯଥାଗତି ॥ ୧୧୭ ଯେ ସର୍ବକାଳ ବିଦ୍ୟମାନେ ॥ ୧୧୮ ଧର ତୁ ସମାଧି ନିଶ୍ଚଳେ ॥ ୧୧୯ କେବେହେଁ ନୋହୁ ବିମୋହିତ ॥ ୧୨୦
--	--

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରି , ବିବେକଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ବସ୍ତୁର ସ୍ୱରୂପକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଜାଣିପାରିବାର ଅର୍ଥ ସେହି ବସ୍ତୁ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା । ତେଣୁ ବସ୍ତୁ ବିଷୟକଜ୍ଞାନ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ବସ୍ତୁର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ୱରୂପର ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ଆସିଯାଏ । ଏହାକୁ ପରୋକ୍ଷ ବା ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନ କହନ୍ତି । ବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ ଅପରୋକ୍ଷ ବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝାଏ ଯାହା ମନୁଷ୍ୟ ବାସ୍ତବ ରୂପରେ ବସ୍ତୁକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ବା ବସ୍ତୁଟି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାସ୍ତବ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିପାରେ । ପରମାତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜ୍ଞାନ ରୂପକ ରହସ୍ୟ ଓ ତାଙ୍କପ୍ରତି ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଏବଂ ତଦଙ୍ଗ ରୂପେ ସାଧନଭକ୍ତି , ତାକୁ ବାସ୍ତବରୂପେ ଅନୁଭବ କରିବା ହିଁ ବିଜ୍ଞାନ ପଦବାଚ୍ୟ । ଏହି ବିଷୟକୁ ବୁଝାଇ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସାଧନଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇଥିଲେ ।

ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ‘ଯାବାନ୍’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଭଗବାନ , ସ୍ଥୁଳ, କୃଶ, ଶ୍ୟାମଳ, କୃଷ୍ଣ ଆଦି ନିଜର ବାସ୍ତବ ଆକାର ସମ୍ମିଶ୍ରିତ ଅଙ୍ଗର ସୁଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିପରି ‘ଯଥାଭାବ’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଭଗବାନ ନିଜର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅଭିପ୍ରାୟକୁ ବୁଝାଇଛନ୍ତି । ‘ଯତ୍-ରୂପ-ଗୁଣ-କର୍ମକଃ’ ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ ନିଜର ରୂପ ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ୟାମତ୍ୱ, କୃଷ୍ଣତ୍ୱ, ରାମତ୍ୱ, ନୃସିଂହତ୍ୱ ଓ ଦ୍ୱିତୁଳ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଆଦି ରୂପକୁ ସୁଚାଇଥିବା ସ୍ଥଳେ , ଗୁଣ ଅର୍ଥାତ୍ ଭକ୍ତବତ୍ସଳତା ଆଦି ଗୁଣ, କର୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ବିଷୟରେ କହିଛନ୍ତି । ‘ତଥୈବ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଆକାର, ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଲୀଳା ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ , ସେହି ସବୁ ତତ୍ତ୍ୱର ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଭୂତି ପ୍ରାପ୍ତ କରିବା ବା ତତ୍ତ୍ୱ-ବିଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବା କଥା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ ରୂପ ଗୁଣ କର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମ୍ୟକ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ହିଁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ‘ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍’ କହିବା ଯଥେଷ୍ଟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରହିଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ କୃପାଶକ୍ତିର

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବୃତ୍ତିବିଶେଷ ହିଁ ପ୍ରେମଭକ୍ତି । ସାଧନଭକ୍ତି ହ୍ରାସବୃଦ୍ଧିର ତାରତମ୍ୟ କାରଣରୁ
ରୂପ ଗୁଣ ଲୀଳା ଆଦିର ଅନୁଭୂତିରେ ତାରତମ୍ୟ ଆସିଥାଏ , ମାତ୍ର
ମଦନୁଗ୍ରହାତ୍ କହିବାର ଅର୍ଥ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଉକ୍ତ ତାରତମ୍ୟର
ଅବସାନ ଘଟି ,କଣେ ଉକ୍ତ ଉପରୋକ୍ତ ତତ୍ତ୍ୱ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବ ।
ଏହି ଅନୁଗ୍ରହ ଭାବ କରିବାକୁ ଉକ୍ତର ଉକ୍ତ ଶୀକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ , ବରଂ
କେବଳ ତାର ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଓ ସମର୍ପଣ ଭାବ ରହିବା
ଆବଶ୍ୟକ । ଯାହାର ଭକ୍ତିରେ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ଓ ସମର୍ପଣ ଭାବ ନାହିଁ , ଭଗବାନ
ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଗୋପ୍ୟ ହୋଇଯାନ୍ତି ।

ବ୍ରହ୍ମସହିତାରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପ ରହିଛି ।
ସେହି ସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ସମୟରେ ସେ ଯେକୌଣସି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ଯେକୌଣସି
କର୍ମ କରିପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସେ କୌଣସି ବାସ୍ତବିକରୂପ ଗ୍ରହଣ
କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ସକଳକର୍ମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିଭାଗ
ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଏ । ଏହା ହିଁ ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ ଓ ବାସ୍ତବ ଶରୀର
ଭିତରେ ରହିଥିବା ପ୍ରଭେଦ । ଭଗବାନ ନିଜର ପ୍ରିୟ ଉକ୍ତ ନିକଟରେ ସେହି
ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱରୂପର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲକ୍ଷଣ ଯୁକ୍ତ ରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି
ଶ୍ଳୋକରେ ‘ଯତ୍-ରୂପ-ଗୁଣ-କର୍ମକଃ’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଭଗବାନ,
ଶ୍ୟାମତ୍ୱ, କୃଷ୍ଣତ୍ୱ,ରାମତ୍ୱ,ନୃସିଂହତ୍ୱ ଓ ଦ୍ୱିଭୁଜ ଚତୁର୍ଭୁଜ ଆଦି ନିଜ ରୂପର
ଲକ୍ଷଣମାନ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଉକ୍ତ ବସନ୍ତତା ଆଦି ଗୁଣ, ବିଭିନ୍ନ
ଅଲୌକିକ ଲୀଳା ଆଦି କର୍ମ ସମୂହକୁ ଦିବ୍ୟଗୁଣ ଓ ଦିବ୍ୟକର୍ମର ସ୍ୱରୂପ
ହିସାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ ରୂପ,ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାର ପ୍ରଦର୍ଶନ
କେବଳ ନିଜର ଭକ୍ତକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବା ସହିତ ଦିବ୍ୟ ଆନନ୍ଦ ଦେବାପାଇଁ ।
ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣରେ ଏହିପରି ରୂପ ଗୁଣ ଓ ଲୀଳାର ବର୍ଣ୍ଣନା
ଉପରେ ଅଶେଷ ଆଲୋକପାତ କରାଯାଇଛି । କେବଳ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତକୁ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଭଗବାନ କୃପାକରି ଏହି ସବୁ ଦିବ୍ୟଗୁଣ, ଦିବ୍ୟଲୀଳା ଓ ଦିବ୍ୟଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଦିବ୍ୟରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଦିବ୍ୟସ୍ୱରୂପରେ ସ୍ଥିତ ଥିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଗୁଣ, ଦିବ୍ୟଲୀଳା ତାଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଅନୁଭୂତ ହୋଇଥାଏ କେବଳ ନିଜର ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତକୁ । କିନ୍ତୁ ବିଶ୍ୱାସ ନ କରୁଥିବା ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ କୌଣସି ନା କୌଣସି ବାସ୍ତବ ରୂପ ନ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ କେବଳ ଅଶରୀରି ବା ନିରାକାର ବୋଲି କହିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ ନିଜପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଥିବା ଭକ୍ତର ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ସେ ଆକାର ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି, ନିଜ ଭକ୍ତକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବା ସହିତ ଜଗତ ହିତାର୍ଥେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କର୍ମ ସମ୍ପାଦାଦନ ପାଇଁ । ନିଜର ବିଭିନ୍ନ ବିଭୂତି ଦ୍ୱାରା ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦକୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ ବି ଜଗତର ହିତ ପାଇଁ ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ନୃସିଂହ ରୂପ ଧାରଣ କରି ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ହିରଣ୍ୟକଶ୍ୟପକୁ ବନାଶ କରିଥିଲେ । ଏହା କେବଳ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥିଲା ଭକ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲାଦର ସମର୍ପଣ ଭାବ ଯୋଗୁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୋଷ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରତିହତ କରି, ନିଜର ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେବାକୁ ବାମ ହାତ କନିଷ୍ଠ ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପର୍ବତ ଉଠାଇ ଧରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କୁହାଯାଏ ସେ ମାତ୍ର ସାତ ବର୍ଷର ବାଳକ ଥିଲେ । ସେ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଅନୁସାରେ ବାଳକ ରୂପରେ ଥିଲେ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସେ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ଦେଲେ । ଏହା ହିଁ ‘ଯାବାନ୍’ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବୋଲି ଭାଗବତର ବିଶିଷ୍ଟ ବିଶ୍ଳେଷକ ଶ୍ରୀଲ ଶ୍ରୀ ଜୀବ ଗୋସ୍ୱାମୀ ମତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକ

(ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ)

॥ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ରର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ କରିବାକୁ ଭଗବାନ
ଯେଉଁ ଚାରିଟି ବସ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କର୍ଥିଲେ ତାହା ପ୍ରଥମ ବସ୍ତୁ ବର୍ଣ୍ଣନ ॥

ଓ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ୧ମ ପ୍ରଶ୍ନ ଜଗତରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରାକୃତ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ ରୂପ
କିପରି

ଅହମେବାସମେବାଗ୍ରେ ନାନ୍ୟତ୍ଵପତ୍ସଦସତ୍ପତ୍ତର

ପଶ୍ଚାଦହଂ ପଦେତକ ଯୋଃବଶିଷ୍ଠେତ ସ୍ରୋଷ୍ଣ୍ୟହଂ

॥ ଶ୍ରୀମତା ୨/୯/୩୭ ॥

ଅନୁୟ- ଅହଂ ଏବ ଅଗ୍ରେ- ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବେ ଏକମାତ୍ର ମୁଁ , ଆସମ୍ ଏବ- ସ୍ଥିତ
ଥିଲି , ଯତ୍ ସତ୍ -ସ୍ଥୁଳ , ଅସତ୍ - ସୁକ୍ଷ୍ମ , ପର୍ - ଏହି ସ୍ଥୁଳ ଓ ସୁକ୍ଷ୍ମ ଦ୍ଵୟଙ୍କ
କାରଣଭୂତ ପ୍ରଧାନ ବା ପ୍ରକୃତି , ଅନ୍ୟତ୍ ନ - ଅନ୍ୟ କିଛି ଭି ନ ଥିଲା, ପଶ୍ଚାତ୍ -
ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବରୁ , ଅହମ୍ - ମୁଁ , ଅସ୍ମି - କେବଳ ମୁଁ ଥିଲି, ଯତ୍ ଏତତ୍ - ଯେହେତୁ
ଏହି ବିଶ୍ଵ , ତ- ଏବଂ , ଯଃ ଅବଶିଷ୍ୟତେ ସଃ - ଯାହା ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିବ ତାହା
ମଧ୍ୟ , ଅହମ୍ - ମୁଁ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଥିଲି ଏକମାତ୍ର ସୁହିଁ ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବେ

ନ ଥିଲା ବି କିଛି ସ୍ଥୁଳ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବେ

ସୁହିଁ ଅଟେ ଏହି ଦୃଶ୍ୟମାନ ବିଶ୍ୱ

ପ୍ରଳୟାନ୍ତେ ସୁହିଁ ରହେ ଅବଶେଷ ॥

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ — ମୁଁ ହିଁ ପରମାତ୍ମା , ମୁଁ ହିଁ ସେହି ଏକକ , ମୁଁ ହିଁ ସକଳ ସୃଜନର ପୂର୍ବେ ଥିଲି ଯେତେବେଳେ ମୋ ଭିତରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱ, ସ୍ଥୁଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଭାବରେ ବା ଏ ଦୁହିଙ୍କ କାରଣଭୂତ ପ୍ରଧାନ ବା ପ୍ରକୃତି ଭାବରେ କିଛି ବି ନଥିଲେ କି କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ବି ନ ଥିଲା ଯାହା ସକଳ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ହୋଇ ପାରିବ । ସୃଷ୍ଟି ରଚନା ପରେ ବି ଯାହା ସବୁ ଏବେ ଦେଖାଯାଉଛି ତାହା ସବୁ ମୁଁ , ସେହି ଏକକ । ସମସ୍ତ ଜଗତ ପ୍ରଳୟଗତ ହେବା ପରେ ଯାହା ଅବଶେଷ ରହିବ ତାହା ମଧ୍ୟ ମୁଁ ସେହି ଏକକ ।

ବିଶଦ୍ୟାର୍ଥ— ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଚାରିଟି ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ତା ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକରେ ସେ ବିଷୟବୋଧ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଭାଗବତର ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ବ୍ୟବହୃତ ‘ଅହମ୍’ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ କହିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ଯେ ସେ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ରୂପରେ ନିଜେ ହିଁ ବସ୍ତୁ ଭାବେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଛନ୍ତି । ଏହା ଅଜ୍ଞେୟ ନିର୍ବିଶେଷ ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଏକ ଲୀଳା । ସେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ନିଜେ ନିଜକୁ ହିଁ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ସେ ହିଁ ବିଶ୍ୱ ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବରୁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ , ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିତିରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରଳୟ ପରେ ବି ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥିବେ । ସେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ତପସ୍ୟାରେ ସଦୃଶ ହୋଇ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅଜ୍ଞେୟ ନିର୍ବିଶେଷ ହୋଇ ନ ରହି , ଏକ ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ରୂପରେ ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଅହମ୍ ସହିତ ‘ଏବ’ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଦ୍ୱାରା ମନେ କରାଯାଇପାରେ ଯେ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସେହି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କର୍ତ୍ତାର ସଭା, ରୂପ, ଗୁଣ, ଲୀଳା ଓ ଧାମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ପୂର୍ବ ଶ୍ଳୋକରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିବା ‘ଯାବାନ୍’ (ଭଗବତ୍ ଆକାର) ଶବ୍ଦକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା ପାଇଁ ଏଠାରେ ‘ପର’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି, ତାଙ୍କର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଛନ୍ତି । କାରଣାବସ୍ଥାରେ ନାମ, ରୂପ, କର୍ମ ଓ ଆକାରଯୁକ୍ତ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ନାମ, ରୂପ, କର୍ମ ଓ ଆକାରଯୁକ୍ତ ହୋଇ ଥିଲେ ବି ସେ ସ୍ୱାକ୍ଷରଭୂତ ଚେତନଗତ ଓ ଅଚେତନଗତ ଅଜ୍ଞତା ଆଦି ବିକାର ଯୁକ୍ତ ନୁହଁନ୍ତି କାରଣ ତାଙ୍କୁ ଏ ସବୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ । ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାର କାର୍ଯ୍ୟତ୍ୱ ଓ କାରଣତ୍ୱ ତାଙ୍କର ଶରୀରଭୂତ ପ୍ରକୃତି-ପୁରୁଷ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ଅତିବଡ଼ୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ଭଗବାନଙ୍କ ସର୍ବ ବିଦ୍ୟମାନତା ଏକତ୍ରକୁ ନିଜ ରଚିତ ଭାଗବତରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ସୃଷ୍ଟିର ଅଗ୍ରେ ମୁହିଁ ଏକ	ମୋ ତହିଁ ପ୍ରସରେ ଅନେକ ।। ୧୧୭
ସତ ଅସତ ପରେ ମୁହିଁ	ଯେ ଅବଶେଷ ଶେଷ ରହି ।। ୧୧୮
ଏଣୁ ଏ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ତେ	ମୋ ତହିଁ ଅନ୍ୟ କେ ଜଗତେ ।। ୧୧୯

ଅର୍ଥାତ୍ ପରମ ଭକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ସ୍ମରଚିତ ଭାଗବତରେ କହିଯାଇଛନ୍ତି ଭଗବାନ, ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବରୁ ଏକ ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ , ସୃଷ୍ଟି ପରେ ଯାହା ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଜଗତରେ ଦେଖା ଯାଉଛି ତାହା ହିଁ ଏକରୁ ଅନେକଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ ଓ ପ୍ରଳୟପରେ ଏ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲେ ବି, ରହିଥିବା ଅବଶେଷ ହିଁ ସେ ନିଜେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଯଥା ‘ପୂର୍ଣ୍ଣମେବଽବଶିଷ୍ୟତେ’

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ପରମବ୍ରହ୍ମ ନିଜର ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ଜତ ଓ ଚେତନ ଜଗତର ସୃଷ୍ଟିର ପୂର୍ବେ ସେ ଥିଲେ, ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ସେ ରହିଛନ୍ତି ଓ ସମସ୍ତ ଜଗତ କ୍ଷୟ ହୋଇଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ରହିଥିବେ । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କ ପୁରୁଷୋତ୍ତମତ୍ୱର ପରିପ୍ରକାଶ । ସେ ସକଳ ସୃଷ୍ଟି, ସ୍ଥିତି ଓ ଲୟ ଆଦି ତ୍ରୀସର୍ଗ ନିୟମର ଉତ୍ସ୍ବରେ । ବ୍ରହ୍ମ ସଂହିତାର ଏକ ଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇ ପାରେ ।

ଇଶ୍ୱରଃ ପରମଃ କୃଷ୍ଣଃ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ
ଅନାଦି ଆଦି ଗୋବିନ୍ଦ ସର୍ବ କାରଣ କାରଣମ୍

ପରମେଶ୍ୱର , ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ, ଆଦ୍ୟ, ଅନ୍ତ , ମଧ୍ୟ ଓ ସ୍ଥିତି ଆଦି ସକଳ କାରଣର ସେ ହିଁ କାରଣ । ତା ଅର୍ଥ ସେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର କାରଣ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମା ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ , ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିତିର କାରଣ ଓ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଳୟର କାରଣ । ସୁଷ୍ଟ ଅର୍ଥରେ ପରମାତ୍ମା ଏକ ଓ ସେହି ଏକ ହିଁ ଅନେକର କାରଣ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ, ନିଜ ଗୃହପରିବାର, ସମାଜ, ଦେଶ ଓ ବିଦେଶ ସବୁଠାରେ କିଛି ନା କିଛି ନିତି, ଆଇନ କାନୁନ ପାଳନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ସେହିପରି ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିବା ଏ ସମଗ୍ର ଜଗତ, ସକଳ ଜୀବ, କୀଟ , ପତଙ୍ଗ ଏଠାରେ ଡିଷ୍ଟି ରହିବା ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କୁ କେତେକ ନିୟମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେବାକୁ ପଡିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ପରମବ୍ରହ୍ମ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ କୃଷ୍ଣ ଏ ସବୁ ନିୟମର କାରଣ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ , ସକଳ ନିୟମର ଉତ୍ସ୍ବରେ । ତାଙ୍କୁ କୌଣସି କାଳ, ଗୁଣ, ନିୟମ କେହି ବାନ୍ଧି ରଖି ପାରିବେ ନାହିଁ , ସେଥିପାଇଁ ସେ କାଳାତୀତ, ଗୁଣାତୀତ, ନିୟମାତୀତ ବୋଲି ବିଦିତ । ତେଣୁ ସେ ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବରୁ ଥିଲେ ଓ ଏବେ ରହିଛନ୍ତି ଓ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରଳୟ ହେବା ପରେ ଥିବେ ବୋଲି କେବେ ଅସ୍ୱିକାର କରି ହେବ ନାହିଁ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସଜିଦାନନ୍ଦ ବିଗ୍ରହ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱର, ଏଠାରେ ଏକତ୍ୱ ବିଷୟଜ୍ଞାନ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେ ସେ ଜଣାଇଦେବାକୁ ଚାହାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଅଧିକାର ପାଇଥିବା ବ୍ରହ୍ମଦେବ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଏକରୁ ଉଦ୍ଭବ ଏବଂ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପରେ ଏକ । ପରମାତ୍ମା ଏକ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ସେହି ଏକରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ସେ ମଧ୍ୟ ଏକ ତେଣୁ ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ଯେ ଏହି ଦୁଇ ଏକକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ କଣ ହୋଇପାରେ ? ଜଣେ ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଅନ୍ୟଜଣକ ସୃଜନ । କିନ୍ତୁ ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପରମାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା ପାଇଁ ନିଜର ଏକକତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ଏବଂ ଏକରୁ ଏକ ସୃଷ୍ଟି ହେଲେ ବି ଅବଶେଷ ହିଁ ଏକ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଲାଭ କରିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ସହଜରେ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି ଯେ ସେ ହିଁ ପରମସତ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ କାଳ ଓ ଗୁଣାଦି ନିୟମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ , କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭେଦ ଏତିକି ପରମସତ୍ୟ ପରମାତ୍ମା ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ସେ ସୃଜିତ । ଏହି ସତ୍ୟକୁ ବେଦ ଉପନିଷଦ ମଧ୍ୟ ସମର୍ଥନ କରୁଛି । ଏଠାରେ କଠୋପନିଷଦର ଏକ ଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ ।

ନିତ୍ୟା ନିତ୍ୟାନାମ୍ ଚେତନସ୍ ଚେତନାନାମ୍
ଏକୋ ବହୁନାମ୍ ଯୋ ବିବର୍ଧତି କାମାନ୍

ନିତ୍ୟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ନିତ୍ୟ ଓ ଚେତନ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଚେତନ । ତେଣୁ ସ୍ରଷ୍ଟା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଏକକତ୍ୱ , ଏକ ହେଲେ , ସୃଜିତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଏକକତ୍ୱ ହେବ ଅନେକ । ତା ଅର୍ଥ ଏକ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପରି ଅନେକ ଏକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୃଜିତ । ଯେପରି ପିତା , ପୁତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରେ ଓ ପୁତ୍ର ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଓ କ୍ରମେ ଏକ ପିତା ନିକଟରେ ଅନେକ ପୁତ୍ର ନାତି ହୋଇଯାନ୍ତି । ପିତା ପୁତ୍ର ଓ ନାତିମାନେ ସମସ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ଏକକ ଓ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ପୃଥକ । କେହି କାହାର ସ୍ଥାନ ନେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା , ବ୍ରହ୍ମା ଓ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅନେକ ସୃଜିତ ବସ୍ତୁ ବି ନିଜ ନିଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ପରସ୍ପର ଠାରୁ ପୃଥକ । ସେହି ହେତୁ ବେଦ ଓ ତାର ଅଙ୍ଗସବୁ , ପ୍ରକ୍ଷାର ଏକତ୍ୱକୁ ପରମ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ନେଇଛନ୍ତି ।

ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମା ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟରୂପ ଦର୍ଶନ କରି ପାରୁଥିଲେ । ଯେଉଁ ପରମାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି କରିସାରି ତାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଲୀଳା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ରୂପରେ ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇ ପାରିଲେ , ସେହି ପରମାତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସୃଜନ ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଦିବ୍ୟସତ୍ତା ରୂପରେ ନ ଥିବେ ବା କିପରି । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ଦୃଶ୍ୟମାନ ଜଗତ ଓ ବ୍ରହ୍ମା ଆଦି ସକଳ ସୃଜନ ପ୍ରଳୟମଗ୍ନ ହୋଇ ସାରିଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ସେ ରହିଥିବେ ବୋଲି କହିବା ଅସମୀଚିନ ହୋଇ ନ ପୋରେ । ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବରୁ , ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥିତିରେ ଓ ପ୍ରଳୟପରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଦିବ୍ୟ ସତ୍ତାରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାର ସ୍ୱପ୍ରମୋଦ , କାଶିଖଣ୍ଡରୁ ଜଣାଯାଏ । ଯଥା

ନ ତ୍ୟବନ୍ତେ ପି ଯତ୍ ଭକ୍ତା ମାହାତ୍ମ୍ୟମ୍ ପ୍ରଳୟାପଦି
ଅତୋଽରୂପତେଽଗିତେ ଲୋକେ ସ ଏକଃ ସର୍ବଗୋବ୍ୟୟଃ ॥

ଏପରିକି ଭଗବାନଙ୍କ ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତମାନେ ପ୍ରଳୟର କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ , ତେଣୁ ଭଗବାନ ପ୍ରଳୟପରେ ନ ରହିବେ ବୋଲି କିପରି କହିବା । ସେ ଏକ , ଅବ୍ୟୟ ଓ ସର୍ବକାଳରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ନିରାକାର ଦିବ୍ୟରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାନ୍ତି ।

ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବିଷୟ ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟକୁ ନିଆଯାଉ , ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ପରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଅନ୍ତି ଓ ଅସ୍ତପରେ ଲୁଚିଯାନ୍ତି । ଲୁଚିଗଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ପାଖରେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଅବସ୍ଥାକୁ ଚାଲି ଆସନ୍ତି । ତା ଅର୍ଥ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚିଗଲା ପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଯେପରି ଜୀବର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ , ଜୀବପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କର୍ମପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସେହିପରି ବ୍ରହ୍ମା, ଶିବ, ବିଷ୍ଣୁ ଇନ୍ଦ୍ର ଆଦି ଦୈବୀଶକ୍ତିର ସୃଜନ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କର୍ମ କରିବାପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କ ମୂଳରେ ସେହି ଏକମାତ୍ର ଶକ୍ତି ହିଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ଯେପରି ଜଣେ ରାଜା ନିଜର ରାଜକର୍ମଚାରୀଙ୍କର କର୍ମ କୁଶଳତା ଉପରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାନ୍ତି ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ନିଜେ କିଛି ନ କରି , ସୃଜିତ ସମସ୍ତ ଦୈବୀଶକ୍ତି ତଥା ଜୀବମାନଙ୍କ କର୍ମକୁଶଳତା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ତା ପାଇଁ ନିଜ ନିଜ କର୍ମ କରୁଥିଲେ ବି , ବ୍ୟକ୍ତି ସେମାନଙ୍କର କର୍ମ କୁଶଳତା ଉପରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ରଖି ସକଳ କର୍ମର ଔଚିତ୍ୟତା ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିବା ଉଚିତ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ କୁହାଯାଇଛି :

ଯସ୍ମାତ୍ସରମତୀତୋଽହମସରାଦପି ତୋଭମଃ

ଅତୋଽସ୍ମି ଲୋକେ ବେଦେ ଚ ପ୍ରଥିତଃ ପୁରୁଷୋଭମଃ ॥ ୧୫/୧୮

ଅନୁବାଦ

ଯେହେତୁ କ୍ଷରୁ ଅତୀତ ମୁହିଁ ମଧ୍ୟ ଅକ୍ଷରଠାରୁ ଉତ୍ତମ

ତେଣୁ ମୁଁ ଇହଲୋକରେ ତଥାବେଦେ ଘୋଷିତ ପୁରୁଷୋଭମ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମା କ୍ଷରଠାରୁ ଅତୀତ ଓ ଅକ୍ଷରଠାରୁ ଉତ୍ତମ ତେଣୁ ସେ ପୁରୁଷୋଭମ ରୂପେ ବିଦିତ । କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୁଇ ପ୍ରକୃତି । ସେ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରକୃତି ଠାରୁ ଉତ୍ତମ ତେଣୁ ସେ ପୁରୁଷୋଭମ । ପ୍ରକୃତି ଦ୍ବୟ ତାଙ୍କରି ସ୍ବରୂପ । ତାଙ୍କର ଏହି ପ୍ରକୃତିଦ୍ବୟ ସହିତ କ୍ରିତା-ବିଳାସ ଫଳରେ ଏ ବିଶ୍ବ ସୃଷ୍ଟି । ତା ଅର୍ଥ ସେ ବିଶ୍ବ ସୃଷ୍ଟି ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବେଦମାନଙ୍କରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପ୍ରଥମରୁ କେବଳ ପରମାତ୍ମା ଅବ୍ୟକ୍ତ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଅନୁସାରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅବ୍ୟକ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ , ଯାହା ସକଳ କାରଣର କାରଣ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅବ୍ୟକ୍ତସ୍ୱରୂପ ଏହି ପାର୍ଥବ ଜଗତରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଥିଲେ ବି ତାଙ୍କର ଅବ୍ୟକ୍ତ ଲକ୍ଷଣସବୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଅନୁଭୂତିରୁ ବାହାରେ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କପାଇଁ ଦିବ୍ୟତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାକୁ ପଡିବ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦିବ୍ୟତ୍ୱ ଲାଭକରି ପାରିଲେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଦିବ୍ୟରୂପ ସର୍ବଦା ଦୃଶ୍ୟ ବା ଅନୁଭବ ହେବ । ସେ ତାଙ୍କର ବୈକୁଣ୍ଠ ଭବନରେ କେବେହେଲେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ନୁହନ୍ତି କାରଣ ବୈକୁଣ୍ଠ ଭବନ ହିଁ ତାଙ୍କର ଦିବ୍ୟଧାମ । ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଭଗବାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତ ଏବଂ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଲକ୍ଷଣମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପଞ୍ଚମ ଶ୍ଳୋକ

(ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକ)

॥ ଭଗବତ୍ ଜ୍ଞାନ ଅନ୍ୟରୂପରେ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ମାୟାର
ଲକ୍ଷଣ ନିରୂପଣ ॥

ଓ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ୨ ପ୍ରଶ୍ନ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି(ମାୟାଓ ଯୋଗମାୟା)କିପରି
କାର୍ଯ୍ୟସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି

ରତେଽଥୈ ଯତ୍ପ୍ରତୀୟେତ ନ ପ୍ରତୀୟେତ ଚାତୁନି

ତତ୍‌ବିଦ୍ୟାତାତ୍ମନୋ ମାୟାଂ ଯଥୋଽଭାସୋ ଯଥା ତମଃ

॥ ଶ୍ରୀମତା ୨/୯/୩୩ ॥

ଅନୁୟ - ଅର୍ଥ ରତେ - ବାସ୍ତବ ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ଵ ବ୍ୟତୀତ , ଯତ୍ - ଯାହା କିଛି ,
ପ୍ରତିୟେତ- ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି ବା ପ୍ରତୀତ ହେବା ଉଚିତ, ଚ ଆତ୍ମନି - ଏବଂ ମୋ
ସ୍ଥିତିରେ, ନ ପ୍ରତିୟେତ - ପ୍ରତୀତ ହେଉନାହିଁ , ତତ୍ ଆତ୍ମନଃ - ତାହା ମୋର
, ମାୟାଂ ବିଦ୍ୟାତ୍ - ମାୟା ବୋଲି ଜଣା , ଯଥା ଆଭାସୋ - ଯେପରି
ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଥାଏ ବା କୌଣସି ବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁ ସ୍ଥିତିର ଆଭାସ ମିଳିଥାଏ ଯଥା
ଜୀବାତ୍ମା , ଯଥା ତମଃ- ଯେପରି ଅନ୍ଧକାରରେ କିଛି ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ନ ଥାଏ ବା
କୌଣସି ବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁର ସ୍ଥିତିର ଆଭାସ ମିଳି ନ ଥାଏ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଅର୍ଥ-ପ୍ରୟୋଜନ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତୀତ

ଯେପରି ପ୍ରତୀତ ହେବା ତି ବିହିତ

ଯଦି ହିଁ ନ ହେଲା ସେପରି ପ୍ରତୀତ

ଅପ୍ରତୀତି ମୋର ମାୟା ହିଁ ବିଦିତ ॥

ଯଥା ସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଭା ଗୁରୁର ଚମତ

ବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁକୁ କରଇ ପ୍ରକାଶ

ତଥା ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ଆଭା ହେଲେ ପ୍ରାୟ

ମାୟାଛିନ୍ନେ ହୁଏ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତୀତ ॥

ଗବ୍ୟାର୍ଥ ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ , ଯାହା କିଛି ବାସ୍ତବ ବୋଲି ପ୍ରତ୍ୟୟ ହେଉଥିଲେ ବି ,
ଯଦି ତାହା ବାସ୍ତବିକ ସତ୍ୟ ନ ହୋଇ ଥାଏ ତେବେ ତାହା ମୂଲ୍ୟହୀନ ବା ଏକ
ପ୍ରହେଳିକା । ସେହିପରି ଯାହାସବୁ ମୋର ସ୍ଥିତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେପରି ପ୍ରତୀତ
ହେବା ଉଚିତ ଯଦି ତାହା ସେପରି ପ୍ରତୀତ ନ ହୋଇଥାଏ , ତାହାକୁ ମୋର
ମାୟା ବୋଲି ମନେକର । ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁକୁ ଦେଖିବା ସମୟରେ ଆମକୁ
ତାର ଆଭା କି ଅନ୍ଧକାର ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେହିପରି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁର
ଆଭାସ କି ଅନ୍ଧକାର ଦର୍ଶନରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁର ଦର୍ଶନ ହୋଇ ନଥାଏ ।
ତା ଅର୍ଥ ଆଭାସ କି ଅନ୍ଧକାର ଦେଖାଯାଉଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁ
ଉପସ୍ଥିତ ନ ଥାଏ ଏବଂ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁର ଉପସ୍ଥିତରେ ଆଭାସ କି ଅନ୍ଧକାର
ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୋଇ ନଥାଏ । ସେହିହେତୁ ଆଭାସ କି ଅନ୍ଧକାରର
କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱସତ୍ତାରେ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା
ନାହିଁ । ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ଓ ତାଙ୍କର ମାୟା । ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁ ହେଉଛି
ପରମାତ୍ମା । ଆଭାସ ଓ ଅନ୍ଧକାର ତାଙ୍କର ମାୟା । ଏଥିରୁ ଏହା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଲା
ମାୟା ଆଚ୍ଛାଦନ କରିଥିଲେ ପରମାତ୍ମା ଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି କି ପରମାତ୍ମା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ ମାୟା ସ୍ବତଃ ଅପସରିଯାଏ । ମାୟା ଦୁଇ ପ୍ରକାରର , ଆଭାସ-ଜୀବମାୟା ଓ ତମ-ଗୁଣମାୟା । ଜୀବମାୟା ଓ ଗୁଣମାୟା ଭଗବାନଙ୍କର ଆଶ୍ରିତ ହୋଇଥିଲେ ବି ଭଗବାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃଅଙ୍ଗ ପ୍ରତୀତିରେ ଜୀବ ଓ ମାୟା ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ନ ଥାଏ କି ଜୀବ ଓ ମାୟା ମଧ୍ୟରେ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା ପ୍ରତୀତ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ନଥାନ୍ତି କାରଣ ଜୀବ ଓ ମାୟା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଜ୍ୟୋତିର ଆଭାସ ଓ ଅନ୍ଧକାର ।

ବିଶଦ୍ୟାଥ- ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ୨ ପ୍ରଶ୍ନ ଉତ୍ତରରେ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି(ମାୟାଓ ଯୋଗମାୟା) କିପରି କାର୍ଯ୍ୟସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି ଓ ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷଣ କଅଣ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପୂର୍ବ ଶ୍ଳୋକରେ କୁହା ଯାଇଥିଲା ଯେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଯେ କୌଣସି ପରିପ୍ରକାଶରେ , ତାଙ୍କର କୌଣସି ରୂପରେ ଆବିର୍ଭାବତ୍ , ସ୍ଥିତି , ଅନୁପସ୍ଥିତି ଓ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଦର୍ଶନ ଆଦି କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀତ ମୂଳ ସ୍ବରୂପ । ଯେତେବେଳେ କେହି ଏହି ମୂଳ ସମ୍ପର୍କକୁ ଭୁଲିଯାଏ ବା ଭଗବାନଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନଥିବା ଅବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁକୁ ବାସ୍ତବ ବୋଲି ଭାବିବସେ , ସେତେବେଳେ ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ବୋଲି କୁହାଯିବ । କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ତିଷ୍ଠି ପାରିବ ନାହିଁ । ଦୃଶ୍ୟ ଜଗତରେ ଯାହା କିଛି ଦେଖାଯାଉଛି ସେ ସମସ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀତ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିବା ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ *ଯୋଗମାୟା* । ସକଳବସ୍ତୁ, ଭଗବାନଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀତ ନୁହେଁ ବୋଲି ଯେଉଁ ଭୁଲ ଧାରଣା ଜନ୍ମେ , ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ *ଦୈବୀମାୟା* ବା *ମହାମାୟା* ପ୍ରଭାବରୁ ବୋଲି ଧରାଯାଏ । *ଯୋଗମାୟା* ଭଗବାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃଅଙ୍ଗ ମାୟା ଓ *ଦୈବୀମାୟା* ବା *ମହାମାୟା* ତାଙ୍କର ବହିଃଅଙ୍ଗ ମାୟା ।

କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ବସ୍ତୁରେ ଆରୋପ କରିବା ହିଁ ମାୟା ଯଥା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

କୌଣସି ରଜ୍ଜୁରେ ସର୍ପର ଆରୋପ । ରଜ୍ଜୁ ଅବାସ୍ତବ ନୁହେଁ କି ସର୍ପ ଅବାସ୍ତବ
ନୁହେଁ ମାତ୍ର ରଜ୍ଜୁରେ ସର୍ପର ଆରୋପ ହିଁ ଅବାସ୍ତବ । ଏହା ଅଜ୍ଞାନତାର
ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁର ଏକ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛିନୁହେଁ ।
ତେଣୁ ଯେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଯେପରି ପ୍ରତୀତ ହେବା ଉଚିତ ଯଦି ସେପରି ପ୍ରତୀତ
ନ ହେଲା ତାହା ହିଁ ମାୟା । ଭଗବାନ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ ଗୀତାରେ
କହିଛନ୍ତି ଯେ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିରେ କୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ସହିତ ଯେଉଁ ଯୋଦ୍ଧାମାନେ ଉପସ୍ଥିତ
ରହିଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ସଭା ଆଗରୁ ଥିଲେ , ଏବେ ସେହି ସଭା ଏମାନଙ୍କ
ରୂପରେ ଅଛନ୍ତି ଓ ଏମାନଙ୍କ ତୀରୋଧାନ ପରେ ବି ସେ ସଭାସବୁ ଥିବ କିନ୍ତୁ
ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ । ସବୁ ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତିରେ ଜୀବସଭା ଓ ଭଗବତ୍ ସଭା
ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟନ୍ତି । ଏହି ସଭାମାନଙ୍କର ବିନାଶ ନାହିଁ । ଅଜ୍ଞାନତାର ଅନ୍ଧକାର
ମଧ୍ୟରେ, ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରୁ ଭଗବତ୍ ଜ୍ୟୋତି ଆଲୋକର
ଆଭାସରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଏବେ ଦେଖା ଯାଉଛି , କିନ୍ତୁ ଆଲୋକ
ସହିତ ଆଭାସ ଅପସରି ଗଲେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ଭେଦଯିବ ।
ବ୍ରହ୍ମଜ୍ୟୋତି ହେଉଛନ୍ତି ଏହି ଆଲୋକର ମୂଳ ଉତ୍ସ । ଏହି ଉତ୍ସର ଆଲୋକରେ
ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର , ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି, ବିଦ୍ୟୁତ ଆଲୋକ ବିଶ୍ୱଜଗତ,
ଜୀବଜନ୍ତୁ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କ ପରିଚୟ କେବଳ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ
ସମ୍ପର୍କୀତ । କେହି ଯଦି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀତ ନହୋଇ ନିଜକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି
ଧରିନିଏ ତାହା ମାୟା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛିନୁହେଁ । କୌଣସି ଜୀବସଭା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର
ନୁହେଁ କାରଣ ଏହା ସର୍ବୋତ୍ତମ ଭଗବତ୍ ସଭାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ମାତ୍ର । ଭଗବାନଙ୍କ
ମାୟାଶକ୍ତିର ଦୁଇ ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଥିବାର ପଣ୍ଡିତମାନେ କହନ୍ତି , ତାହା
ମାୟାରେ ପ୍ରେରିତ ଓ ମାୟାରେ ଆବୃତ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । କେତେକ
ସ୍ଥଳରେ ମାୟା ଜୀବକୁ ଅଜ୍ଞାନତାର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରେରିତ କରେ ତ
କେତେବେଳେ ଜୀବର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ମାୟା ଆବୃତ କରି ଅବାସ୍ତବ ବସ୍ତୁକୁ ବାସ୍ତବ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ବୋଲି ଚିହ୍ନାଇଦିଏ । ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାର ଉପସ୍ଥିତିକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି , ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ତାକୁ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟକୁ ଠେଲି ଦିଏ ଓ ଜୀବ, ଜନ୍ମ ପରେ ଜନ୍ମ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆହୁରି ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲିଯାଏ ।

ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ, ଯାହା ସକଳ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ଓ ଯାହାଙ୍କ ଶକ୍ତି ପ୍ରକୃତି ରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପର ମାୟା/ଶକ୍ତି ଫଳରେ, ଅଜ୍ଞାନ ଜୀବ ଏ ଜଗତକୁ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ଅଭିନୟ-ମଞ୍ଚ ରୂପେ ଅନୁଭବ କରେ କିନ୍ତୁ ଜ୍ଞାନୀ ଏହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ବୋଲି ବିଚାର କରେ । ଗୀତାରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଜୀବସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ଭଗବାନଙ୍କ ପରା ପ୍ରକୃତିର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ହେଲେ , ଏ ଜତ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ତାଙ୍କ ଅପରା ପ୍ରକୃତିର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ । ଏହି ପ୍ରକୃତି ଦ୍ୱୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଶକ୍ତିର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ଭଗବାନ ଓ ତାଙ୍କ ଶକ୍ତି ଏକ ନ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ଯେପରି ଅଗ୍ନି ଓ ତାର ଉତ୍ତାପ । ଉତ୍ତାପ ଅଗ୍ନିର ଆତ୍ମାସ ବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ସେହିପରି ଶକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କର ଆତ୍ମାସ । ଅଗ୍ନିର ଶକ୍ତି ଉତ୍ତାପ ଉତ୍ପନ୍ନ କରେ କିନ୍ତୁ ଅଗ୍ନି ଓ ତାର ଉତ୍ତାପ ଏକ ନୁହନ୍ତି । ଏହି ସାଧାରଣ କଥା ଏହି ଅଜ୍ଞାନୀ ଜୀବ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ ଯେ ଉତ୍ତାପ ଅଗ୍ନିର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବୋଲି । ସେହିପରି ଜୀବସତ୍ତାର ପ୍ରତିନିଧି ରୂପକ ଜୀବଶକ୍ତି , ଭଗବତ୍ ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ।

ଭକ୍ତଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ତାଙ୍କ ନବାକ୍ଷରି ଭାଗବତରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଅନ୍ତରୀକ୍ଷର ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣଙ୍କ ଆଲୋକର ପ୍ରତିଫଳନ ପ୍ରଭାବରୁ , ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶରୀର ବିଶିଷ୍ଟ ଯେତେ ଜୀବ ବା ବସ୍ତୁ ପଞ୍ଚଭୂତ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ତଥା ଅନୁଭୂତ ହେଉଥାନ୍ତି ସେ ସକଳ ଜୀବ ବା ବସ୍ତୁ ମାୟା ଶରୀରରେ ପଶି ପୁନଃ ପୁନଃ ଯିବା ଆସିବା କରୁଥାନ୍ତି । ଯଥା :

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅର୍ଥକୁ ଛାଡ଼ି ଯାର ବଶେ	ପ୍ରତୀତ ହୁଅଇ ଆଭାସେ ।। ୧୨୦
ମାୟା ପ୍ରକାଶେ ସେ ପ୍ରମାଣେ	ଗଗନେ ଯେହ୍ନେ ଜ୍ୟୋତିର୍ଗଣେ ।। ୧୨୧
ଯେମନ୍ତେ ସୁଳ ସୁଷ୍ଣ ଭୂତେ	ପ୍ରବେଶ ପଞ୍ଚ-ମହାଭୂତେ ।। ୧୨୨
ଛାଡ଼ି ପଶନ୍ତି ପୁଣ ପୁଣ	ମୁଁ ମାୟା ଶରୀରେ ତେସନ ।। ୧୨୩
ଆତ୍ମା ସର୍ବଦା ସର୍ବଠାବେ	ଅନ୍ୟ-ବ୍ୟତିରେକ ଭାବେ ।। ୧୨୪
ଏହା ଜାଣନ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ	ମାୟାସଂସାରେ ଅନୁମାନି ।। ୧୨୫

ଗୁରୁ ଭକ୍ତିବିନୋଦ ଠାକୁରଙ୍କ ବିଶ୍ଳେଷଣରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ କେତେକ ମତବାଦିଗଣ ଭଗବାନଙ୍କ ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତିକୁ ଚିହ୍ନି ବା ଜାଣି ନପାରି, ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ଥିତି ଅଛି କି ନାହିଁ ତାର କଳ୍ପନା ଜଳ୍ପନା କରନ୍ତି, ଶ୍ରୋତପଥ ଅନୁସରଣ କରି ତର୍କ ପଥରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଏହା ଘଟିଥାଏ କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା ପ୍ରଭାବରୁ । ପରା ଓ ଅପରା ଦୁଇଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପରା ଶକ୍ତି ହିଁ ମାୟା ବା ତାଙ୍କର ଅଚିନ୍ତ୍ୟଶକ୍ତି । ସ୍ୱରୂପ-ଅବସ୍ଥା ଓ ତତସ୍ଥ ଅବସ୍ଥା ଏହି ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଶକ୍ତିର ଦୁଇଟି ଅବସ୍ଥା । ବିଶ୍ୱଜଗତ ସୃଷ୍ଟିରେ ଏହି ତତସ୍ଥ-ଅବସ୍ଥାର ଦୁଇ ବିଭାଜନ ହେଉଛି ଅଶୁ-ତତସ୍ଥଅବସ୍ଥା ଓ ଛାୟା-ତତସ୍ଥଅବସ୍ଥା । କୌଣସି କୌଣସି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଶୁ-ତତସ୍ଥଅବସ୍ଥାକୁ ଜୀବଶକ୍ତି କହିଥାନ୍ତି ,ମାତ୍ର ଜୀବ,ଭଗବାନଙ୍କ ପରା ପ୍ରକୃତିର ପ୍ରତିଫଳନ । ଛାୟା-ତତସ୍ଥଅବସ୍ଥା,ଭଗବାନଙ୍କ ଅଚିତ୍ମାୟାଶକ୍ତି ନାମରେ ଜଣା ଓ ଏହାକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ବାହ୍ୟଅଙ୍ଗ ଶକ୍ତିବୋଲି କହନ୍ତି । ଚିତ୍-ଧର୍ମର ପ୍ରକାଶକ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପଶକ୍ତି, ଯାହା ଚିତ୍ଶକ୍ତି ବା ଅନ୍ତଃଅଙ୍ଗ ଶକ୍ତି ରୂପେ ପରିଚିତ । ଭଗବାନ ଚିତ୍ ଚୈତନ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଆତ୍ମପୁରୁଷ ଅଟନ୍ତି । ପୁରୁଷ, ପ୍ରକୃତି ଓ ଅର୍ଥ ଆଦି ତତ୍ତ୍ୱ ବିଭାଗରେ ଅଠାଇଶ ତତ୍ତ୍ୱ ଅଛି । ପୁରୁଷ ଓ ପ୍ରକୃତିକୁ ବାଦ୍ ଦେଲେ ବାକି ଛବିଶ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅର୍ଥ କହନ୍ତି । ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସମ୍ପର୍କ ରହିଛି,ସେହି ସମ୍ପର୍କତତ୍ତ୍ୱର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଯଦି ପ୍ରତୀତ ନ ହୁଏ , ତାହା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମାୟା ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ବାହ୍ୟଅଙ୍ଗ ଶକ୍ତି । ଜୀବ ହେଉଛି ଅଶୁ-ତଚସ୍ଥାପବସ୍ଥାର ବା ଚିତ୍ଶକ୍ତିର ଆଭାସରୂପ । ତେଣୁ ଜୀବଜଗତ ହେଉଛି ସେହି ଆଭାସର ଚିତ୍ପରିଚୟ ଓ ଜଡ଼ଜଗତ ହେଉଛି ତମ-ଅଚିତ୍ମାୟାଶକ୍ତିର ପରିଚୟ । ଏହି ପ୍ରକାର ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପତତ୍ତ୍ୱ ଜ୍ଞାନକୁ ତଥା ଶକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣି ଗଲାପରେ ତାହା ବିଜ୍ଞାନ ପରିସରକୁ ଆସିଯିବ ।

ଜୀବର ପରମାତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧିତ ଜ୍ଞାନ ଓ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରତି ମାୟା ଆଂଶିକ ଅନୁକୂଳ ଓ ଆଂଶିକ ପ୍ରତିକୂଳ ରହିଥାଏ । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲାପରେ ଯୋଗମାୟା ଜୀବ ପ୍ରତି ଅନୁକୂଳ ରହି ତାକୁ ଅଧିକାର କରି ନିଅନ୍ତି । ଜୀବ ସେତେବେଳେ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନ୍ତଃଅଙ୍ଗ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲିଆସେ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରେ ଲୀନ ହେବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯାଏ ।

ସେହି ମାୟା ଓ ଯୋଗମାୟା ବିଷୟରେ କହିବାକୁ ଯାଇ କ୍ରମଶଃ ‘ରତେର୍ଥ’ ଆଦି ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଛି । ରତେ ଓ ଅର୍ଥ ଏକ ଅର୍ଥାଲଙ୍କାର ଶବ୍ଦଯୋଜନା । ଅର୍ଥ କହିଲେ ସତ୍ୟବସ୍ତୁକୁ ବୁଝାଏ, ଯେଉଁଥିରେ ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟକିଛି ବି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେଉଁଠି ଏହି ଅର୍ଥ (ସତ୍ୟବସ୍ତୁ) ପ୍ରତୀତ ନ ହୁଏ ତାହା ଏକ ଅନର୍ଥ । ମୁକ୍ତ ଓ ବନ୍ଧଜୀବର ସ୍ୱରୂପ ସତ୍ୟ ଓ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପ ହିଁ ସତ୍ୟ । ଜୀବର ଆତ୍ମସ୍ୱରୂପରେ ପରମାତ୍ମାସ୍ୱରୂପ ପରି ସତ୍ୟବସ୍ତୁ ପ୍ରତୀତ ହେବା ହେଉଛି ଅର୍ଥ , ଯଦି ତାହା ପ୍ରତୀତ ନହୁଏ ତାହା ଅନର୍ଥ ବା ମାୟା । ବନ୍ଧଜୀବ , ନିଜେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଓ ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଅଂଶବିଶେଷ ବୋଲି ସାଧାରଣତଃ ଅନୁଭବ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ ଅନର୍ଥ ବା ମାୟାର ଶିକାର ହୋଇଥିବାର ଧରି ନେବାକୁ ହେବ । ମାୟା ହେଉଛି ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା ଦୁଇ ବୃତ୍ତିର ସମଷ୍ଟି । ବିଦ୍ୟା ହେଉଛି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଭାସ ଓ ଅବିଦ୍ୟା ହେଉଛି ତମ ବା ଅନ୍ଧକାର ଯେଉଁଠି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁର ଦୃଶ୍ୟର ଅଭାବ ଥାଏ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀ ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମତରେ ଭଗବାନ କହୁଛନ୍ତି , ‘ଅର୍ଥ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ‘ଯତ୍ ପ୍ରତୀକ୍ଷତେ’ ଯେଉଁପରି ପ୍ରତୀତ ହେବା କଥା ‘ଯତ୍ ଚ ଆତ୍ମନି ନ ପ୍ରତୀକ୍ଷତେ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱରେ ଯଦି ସେପରି ପ୍ରତୀତ ନ ହୁଏ ତାହା ମାୟା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱର ଆଶ୍ରୟ ବିନା ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରତୀତି ହୁଏନାହିଁ । ‘ଯଥାଭାସ’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଭଗବାନ କହନ୍ତି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁର ଆଭାସ ବା ପ୍ରତିବିମ୍ବ ତା ସ୍ଥିତିଠାରୁ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନରେ ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାଏ ମାତ୍ର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁ ବିନା ତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଅସମ୍ଭବ , ଅତଏବ୍ ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱୟଂ ଏକ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପିଣ୍ଡ ଯାହାର ଆଭାସରେ ଜୀବ ପ୍ରତୀତ ହେଉଛି , ଏହା ହିଁ ଜୀବମାୟା । କେଉଁଠି କେଉଁଠି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିମ୍ବ ଆଖିର ଦୃଶ୍ୟପଟଳକୁ ଆବୃତ କରିଦିଏ ଓ ନିଜର ତେଜ ଦ୍ୱାରା ପାଖର ଥିବା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁର ରଙ୍ଗ ବିରଙ୍ଗ ଆକୃତିର ପ୍ରତିବିମ୍ବରେ ଆଖି ଝଲସେଇ ଦିଏ । ସେହିପରି ଏହି ମାୟା ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁର ଆଭାସରୂପେ ଜଡ଼ଜଗତର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଜୀବର ଜ୍ଞାନକୁ ଆବୃତ କରି, ସଦ୍ୱାଦି ଗୁଣମାୟା ନାମର ଜଡ଼ ପ୍ରକୃତିକୁ ପ୍ରକଟିତ କରାଏ ।

ମନେକର ଏକ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୀପ ଆଭାସର ଉପସ୍ଥିତରେ ଗୃହରେ ଥିବା ସକଳ ବସ୍ତୁ ଯଥା ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତି ଥିବାର ପ୍ରତୀତ ହୁଏ , ଦୀପଆଭା ମିଳିବା ପୂର୍ବରୁ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ବସ୍ତୁ ଥିଲେ ବି କିଛି ପ୍ରତୀତ ହେଉ ନ ଥିଲା । ସୌରମଣ୍ଡଳରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସହିତ ଅନ୍ୟ ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତି ସାଧାରଣରେ ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ବସ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକର ଆଭାସରେ କେବଳ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତୀତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମହାକାଶ ଓ ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତୀତ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସ୍ଥିତି ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ନଥାଏ କି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ଚନ୍ଦ୍ର କି ଅନ୍ଧକାର ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ନଥାଏ । ସେହିପରି ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଆଭାସ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଜୀବସତ୍ତାକୁ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ନିତ୍ୟସ୍ଥିତ ଥିବାର ଜ୍ଞାନ-ଆନନ୍ଦ ବୋଧ ହେଉଥାଏ ମାତ୍ର ସେହି ଆଭାସର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଜୀବସତ୍ତାକୁ ନିଜ ସ୍ୱରୂପ ସହିତ ନିତ୍ୟସମ୍ବନ୍ଧ ଥିବା ଜ୍ଞାନ-ଆନନ୍ଦ ଆଦି ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ଫଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନର ଦେହ ଓ ଦୈହିକ ଶୋକ ମୋହ ଆଦି ପ୍ରତୀତ ହୋଇ ଯାଏ । ଆଭାସର ଅନୁପସ୍ଥିତ ହେଉଛି ତମ ବା ଅନ୍ଧକାର ବା ମାୟା ଯାହା ପ୍ରଭାବରୁ ଜୀବ, ନିଜର ଦେହ ଓ ଦୈହିକ ଶୋକ ମୋହ ଆଦିରେ ମୋହିତ ହୋଇ ରହିଥାଏ । ଆକାଶ, କୁସୁମ, ସିଂହ ଓ ଶଶୀ ଏ ସବୁ ଥିବାର ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ଆକାଶ ସହିତ କୁସୁମର ସମ୍ବନ୍ଧ ସିଂହ ସହିତ ଶଶୀର ସମ୍ବନ୍ଧ ପଦ ଯୋଜନାରେ ଶୋଭା ପାଉ ଥିଲେ ବି ଏ ସବୁ ମିଥ୍ୟା , ସେହିପରି ଜୀବର, ଦେହଧର୍ମ-ଦୁଃଖ, ଶୋକ ମୋହ ଆଦି ଜଡ଼ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିଥିବାରୁ , ପୁନଃ ଏ ସବୁ ,ଜୀବର ସ୍ୱରୂପ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧୀତ ନ ହେବା କାରଣରୁ , ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦେହକୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି କୁହା ଯାଇଛି । ଏହି ମିଥ୍ୟା ବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ ଓ ଅବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱାରା କଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ମାୟାର ଦୁଇ ବୃତ୍ତି , ଆଭାସ ହେଉଛି ବିଦ୍ୟା ବା ସ୍ୱରୂପ ଓ ଅବିଦ୍ୟା ହେଉଛି ତମ ବା ଅନ୍ଧକାର ।

‘ରତେ’ ଶବ୍ଦ ଜ୍ଞାନାର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର ହୋଇଛି । ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସ୍ୱରୂପଜ୍ଞାନ ‘ରତେ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଜାଣି ଗଲାପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନୁଭବ ହୋଇଗଲା ପରେ ତାହାକୁ ଅର୍ଥ କହନ୍ତି ଓ ଏହି ସାକ୍ଷାତ୍ ଅନୁଭବ ହିଁ ଜୀବର ପ୍ରୟୋଜନ ବସ୍ତୁ । ‘ଯତଃ’ ଅର୍ଥ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପ୍ରୟୋଜନ ସହିତ ବସ୍ତୁକୁ ଅନୁଭବ କରାଏ । ଯେଉଁ ଶକ୍ତିର ଉପସ୍ଥିତିରେ ବା ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଆବୃତ୍ତ ହୋଇ ଜୀବ ନିଜର ପ୍ରୟୋଜନ ବା ପ୍ରାପ୍ୟ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତୀତ କରି ପାରେ ନାହିଁ , ତାହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ମାୟା । ‘ଆତ୍ମନଃ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ଯୋଗମାୟା ନାମକ ଆଉ ଏକ ଅନ୍ତରଙ୍ଗଶକ୍ତି ରହିଛି । ମାୟା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦ୍ଵାରା ଆବୃତ୍ତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରୟୋଜନ ବିନା ଘଟୁଥାଏ ମାତ୍ର ଯୋଗମାୟା ଦ୍ଵାରା ଆବୃତ୍ତ ବସ୍ତୁ ପ୍ରୟୋଜନ କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଘଟୁଥାଏ ।

ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଅଧୀକାର ଓ ଉପଦେଶ ଦେବା ସମୟରେ , ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମନରୁ ଇଶ୍ଵରାଭିମାନ ଦୂର କରିବାପାଇଁ , ଭଗବାନ, ତାଙ୍କ ମଧୁରତମ ମହିମା ଦ୍ଵାରା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ତାଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଵରୂପରେ , ମାୟାର ଆବରଣ ଓ ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ଫଳରେ ବ୍ରହ୍ମା ମୋହିତ ହୋଇଗଲେ ଓ ଶେଷରେ ଇଶ୍ଵରଙ୍କ ଠାରୁ ନିଜକୁ ଭିନ୍ନ ମନେକରି ତାଙ୍କର ଇଶ୍ଵରାଭିମାନ ଦୂରିଭୂତ ହୋଇଗଲା । ଏହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗମାୟାର କର୍ତ୍ତୃତ୍ଵ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରୟୋଜନ ବସ୍ତୁ ହେଉଛି ଭଗବତ୍ ସ୍ଵରୂପର ଅନୁଭୂତି ଓ ଅଚିନ୍ତ୍ୟରୂପର ସମ୍ୟକ ଧାରଣା । ଭଗବାନ ତେଣୁ ନିଜର ଅନ୍ତଃ ଅଙ୍ଗଶକ୍ତି ଯୋଗମାୟା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭଗବତ୍ ସ୍ଵରୂପର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଓ ମହିମା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ତାଙ୍କର ସକଳ ମୋହ ଦୂରିଭୂତ କରିଦେଲେ ।

ଯଶୋଦା ଦେବୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ରଞ୍ଜୁରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଥିଲେ ଯେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅଣ୍ଟା ସର୍ବଦା ରଞ୍ଜୁଠାରୁ ୨ ଆଙ୍ଗୁଳ ବଡ଼ ହେଉଛି ଓ ସେ ତାଙ୍କୁ ବାନ୍ଧିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଏହାଥିଲା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଯୋଗମାୟାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ଶେଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯୋଗମାୟା ଅପସରି ଗଲାପରେ ଯଶୋଦା ଦେବୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ବନ୍ଧନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ । ଏହି ବନ୍ଧନ ଅବନ୍ଧନ ଶେଷରେ ବନ୍ଧନ , ଏକ ମଧୁରତମ ବିଶ୍ଳେଷକର ସ୍ଥିତିର ପରିପ୍ରକାଶ । ଏକ ସମୟରେ ରଞ୍ଜୁରେ ଭଗବାନଙ୍କ ବିଭୂତିତ୍ଵର ଆବରଣ ଓ ପରମ୍ପୁରୁଷରେ ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଫଳରେ ସେହି ଏକା ରଞ୍ଜୁରେ ଅବନ୍ଧନତ୍ଵ ବନ୍ଧନରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରିଲା । କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗମାୟା ହିଁ ଏହାର କାରଣ ।

ସେହିପରି ଶ୍ରୀ ଶୁତଦେବ, ବହୁଳାଶ୍ଵ, ରୁକ୍ମିଣୀ ଓ ସତ୍ୟଭାମାଙ୍କ ଗୃହରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଏକ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ନିଜର ବିଭିନ୍ନ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସ୍ୱରୂପ- ଲୀଳାର ପ୍ରକାଶ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରା ଯାଇପାରେ । ଏହି ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ସମୟରେ ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ଆବରଣ ଓ ନିବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ସବୁ କେବଳ ହିଁ ଯୋଗମାୟାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ ବହିରଙ୍ଗ ମାୟା ନୁହେଁ କାରଣ ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ମୋହିତ ହୋଇ ବି ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା, ଶ୍ରୀ ଯଶୋଦା, ଶୁଭଦେବ ଆଦିଙ୍କୁ କେବଳ ତାଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ ବସ୍ତୁ ପରମାତ୍ମା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ କୁହା ଯାଇପାରେ ଯେ ଯଶୋଦା କୃଷ୍ଣଙ୍କ ତୃଣରେ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସହିତ ଗୋକୁଳ, କୃଷ୍ଣ ତଥା ଯଶୋଦାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଥିଲେ । ଏ ସମସ୍ତ ପ୍ରାକୃତ ଓ ଅପ୍ରାକୃତ ବସ୍ତୁର ସମାହାର ଅର୍ଥାତ୍ ଅପ୍ରାକୃତ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସହିତ ପ୍ରାକୃତ ଗୋକୁଳ , କୃଷ୍ଣ ଓ ଯଶୋଦା ଆଦିକୁ ଯଶୋଦା ନିଜେ ଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଓ କ୍ଷଣକାଳ ପରେ ସବୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଗଲା କେବଳ ଯୋଗମାୟା ପ୍ରଭାବରୁ । ମହା ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଭଗବାନ ନିଜର ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ନିଜର ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ । ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ଆବରଣ ଯୋଗୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦ୍ୱିଭୁଜ ମୂର୍ତ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ବି ତାହା ଅର୍ଜୁନ ଅନୁଭବ କରି ନ ପାରି କେବଳ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି ପାରୁ ଥିଲେ । ପରେ ଯୋଗମାୟା ଆବରଣ ଅପସରିଗଲା ପରେ ସେ ବିଶ୍ୱରୂପ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦ୍ୱିଭୁଜ ରୂପ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଏକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁର ଅନୁଭବ ଅନ୍ୟ ଏକ ବସ୍ତୁର ଆବରଣ ଓ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ପୂର୍ବ ବସ୍ତୁର ଅନୁଭବ ଓ ପର ବସ୍ତୁର ଆବରଣ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ । ଏହି ଦୁଇ ଆବରଣ ଓ ନିବରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ହେବା ଯୋଗମାୟାଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ।

ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିକୁ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ବା ନିଜର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ରୂପରେ ମାନନ୍ତି ତାହା ହିଁ ଚିନ୍ମୟୀ ଶକ୍ତି ତେଣୁ ଯୋଗମାୟା ଚିନ୍ମୟୀ ଶକ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମାୟା ଶକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପରୁ ଅଲଗା ଓ ଏକ ଅଂଶ ମାତ୍ର ତେଣୁ ତାହା ଜଡ଼ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିନ୍ତା ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଶକ୍ତି, ଯୋଗମାୟାଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ ଏହି ବହିରଙ୍ଗ ଶକ୍ତି ମାୟା । ସର୍ପ କାତି ଛାଡ଼ିଲା ପରି ଭଗବାନ ମାୟାରହିତ ହୋଇ ରହିଥାନ୍ତି ।

ମାୟା ତିନି ପ୍ରକାର ବୋଲି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତମାନେ କହିଛନ୍ତି । ପ୍ରଧାନ, ବିଦ୍ୟା ଓ ଅବିଦ୍ୟା । ପ୍ରଧାନ ଦ୍ୱାରା ଉପାଧି ସବୁ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ଓ ଏମାନେ ସତ୍ୟ , ଅବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଜୀବର ଅଧ୍ୟାସ ଅପ୍ରତ୍ୟୟତା ସୃଷ୍ଟିହୁଏ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତୁକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଭାବେ ଏବଂ ବିଦ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ଜୀବର ଅଧ୍ୟାସ ଧ୍ୱଂସ ପାଇଯାଏ । ଚିତ୍, ଜୀବ ଓ ମାୟା , ଆଦି ଶକ୍ତିତ୍ରୟ ଭଗବାନଙ୍କ ତ୍ରିୟାତ୍ମକ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ଓ ଭଗବାନ ଏହି ଶକ୍ତିତ୍ରୟ ଦ୍ୱାରା ବିଶ୍ୱ ଓ ଜୀବସତ୍ତା ସୃଷ୍ଟି ପାଳନ ଓ ବିଲୟାଦି କ୍ରିୟା ସମ୍ପାଦନ କରିଥାନ୍ତି । ଏ ବିଶ୍ୱ, ଭଗବତ-ଭକ୍ତି-ସମ୍ବନ୍ଧଯୋଗୁ ଆତ୍ମିକ ନିତ୍ୟ ଅଟେ ବୋଲି କେତେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମତ । ସୃଷ୍ଟିର କୌତୁହଳତା କ୍ଷେତ୍ରରେ , ଭଗବାନ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସେ ନିଜେ ହିଁ ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର କାରଣ । କାର୍ଯ୍ୟ ଓ କାରଣର ଏକତ୍ୱ ହେତୁ ଶକ୍ତି ଓ ଶକ୍ତିମାନ ଏକ । ସେହି ଅନୁସାରେ ବ୍ରହ୍ମ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ବସ୍ତୁ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଷଷ୍ଠ ଶ୍ଳୋକ

(ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀଭାଗବତର ତୃତୀୟ ଶ୍ଳୋକ)

॥ ଭଗବାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ନିଜର ଚିତ୍ - ବିଳାସ କ୍ରୀଡ଼ାର ପ୍ରକାର ତଥା ପ୍ରେମର
ସ୍ଵରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନ ॥

ଓ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଗାୟ ପ୍ରଶ୍ନ ପରମାତ୍ମା କିପରି ସେହି ଶକ୍ତି (ମାୟା ଓ
ଯୋଗମାୟା)ସହିତ କ୍ରିଡ଼ା କରନ୍ତି ।

ଯଥା ମହାନ୍ତି ଭୂତାନି ଭୂତେଷୁଜୀବଚେଷୁ
ପ୍ରବିଷ୍ଟାନ୍ୟପ୍ରବିଷ୍ଟାନି ତଥା ତେଷୁ ନ ତେଷୁହମ୍

॥ ଶ୍ରୀମତା ୭/୯/୩୪ ॥

ଅହଂ ଯଥା ମହାନ୍ତି ଭୂତାନି – ଯେଉଁପରି ଭୂ ଜଳ ଆଦି ମହାଭୂତମାନେ ,
ଉଚ୍ଚାବଚେଷୁ – ଉଚ୍ଚ ନିଚ ପରିମାଣରେ , ଭୂତେଷୁ -ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ,
ଅନୁ ପ୍ରବିଷ୍ଟାନି – ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ , ଅପ୍ରବିଷ୍ଟାନି -ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ରୂପରେ ଅର୍ଥାତ୍
ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛି , ତଥା –ସେହିପରି , ଅହମ୍ -ମୁଁ
,ତେଷୁ –ଭୂତମୟ ଜଗତରେ ତଥା ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ,ନ ତେଷୁ-ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ
ରୂପରେ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ମହାଭୂତ ଯଥା ଭୂତଗଣ ମଧ୍ୟେ:

ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଥାଆନ୍ତି ଉଚ୍ଚନିତ ଭେଦେ

ତଥାପି ସେମାନେ ରହି ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ

ନିଜ ସତତ୍ତ୍ୱତା କରନ୍ତି ସୁଷ୍ପଷ୍ଟ ॥

ଭୂତଗଣ ମଧ୍ୟେ ମୁହିଁ ସେହିରୂପେ

ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଥିଲେବି ନିଜ ସଭାରୂପେ

ତଥାପି ସତତ୍ତ୍ୱ ଏହି ଜଗତରେ

ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ଅଛି ସତତ୍ତ୍ୱ ସଭାରେ ॥

ଗନ୍ଧାର୍ଥ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ଭୂ, ଜଳ, ଅଗ୍ନି ବାୟୁ ଆଦି ମହାଭୂତମାନେ ସୃଷ୍ଟି ଆଦ୍ୟରୁ ଦେବ-ବ୍ୟତୀତ ଉଚ୍ଚ ନିତ ପ୍ରାଣୀ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ରୂପରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସେହିପରି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଭୂତମୟ ଜଗତରେ ସକଳ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଭାସ୍ୱରୂପ ବା ପରମାତ୍ମା ସ୍ୱରୂପରେ ପ୍ରବେଶ କରି ବି ସେମାନଙ୍କଠାରୁ ପୃଥକ ହୋଇ ଭଗବତ୍‌ସଭା ରୂପରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ସ୍ଥିତି ହେଉଛି ।

ବିଶ୍ୱବାର୍ଥ ମାୟା ଓ ଯୋଗମାୟା ସ୍ୱରୂପ ବିସ୍ତାର କରି ସାରିଲା ପରେ ଭଗବାନ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ‘ପରମାତ୍ମା କିପରି ସେହି ଶକ୍ତି (ମାୟା ଓ ଯୋଗମାୟା) ସହିତ କ୍ରିତା କରନ୍ତି’ ର ଉତ୍ତର ଦେଉଛନ୍ତି । ଏହି ଶକ୍ତିଦ୍ୱୟଙ୍କ ଅଧିକୃତ ସଗୁଣ ଓ ନିର୍ଗୁଣ ଲୋକରେ ନିଜର ଚିତ୍-ବିଳାସ କ୍ରୀଡାର ପ୍ରକାର ଭେଦ କିପରି ତାହା ଏ ଉତ୍ତରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି ।

ଏ ଶ୍ଳୋକର ସାରାଂଶ ଏହି ଯେ, ପୃଥିବୀ, ଜଳ, ତେଜ, ବାୟୁ ଆକାଶ ଆଦି ମହାଭୂତମାନେ ପଞ୍ଚୀକୃତ ହୋଇ ସ୍ଥୂଳ ଜଗତକୁ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ବିଶ୍ୱର ସକଳ ବସ୍ତୁ ଏହି ମହାଭୂତମାନଙ୍କ ଅଂଶ ଭେଦରେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମହାଭୂତମାନେ, ସେମାନଙ୍କର ଆନୁପାତିକ ଅଶୁ ପରମାଶୁ ସହିତ ଏହି ଜାଗତିକ ପ୍ରାଣୀ ତଥା ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥିତ ଥିଲେ ବି ସେମାନେ ମହାଭୂତରୂପରେ ସର୍ବଦା ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ରହିଥାନ୍ତି । ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଶରୀର, ପର୍ବତ, ପଥର, ବୃକ୍ଷ ଲତା (ଦେବତାମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ) ଶରୀରର ଉପାଦାନ ମଧ୍ୟ ସେହି ମହାଭୂତମାନଙ୍କ ଉପାଦାନଙ୍କ ସମାନୁପାତିକ ସମଷ୍ଟି ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛିନୁହେଁ । ମହାଭୂତମାନଙ୍କ ଉପାଦାନ ପ୍ରଥମେ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଲେ ଓ ପରେ ସେମାନଙ୍କ ସମାନୁପାତିକ ସମଷ୍ଟି ବିଶ୍ବର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁ ଉତ୍ପନ୍ନ କଲେ । ତଥାପି ସେମାନେ ମହାଭୂତରୂପରେ ସର୍ବଦା ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ରହିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଚିନ୍ମୟ ପରମେଶ୍ବର ନିଜର ଜଡ଼ଶକ୍ତି ଓ ଜୀବଶକ୍ତି ଦ୍ବାରା ଏ ଜୀବମୟ ବିଶ୍ବ ରଚନା କରି ନିଜର କୌଣସି ଏକ ଅଂଶ ଦ୍ବାରା ବିଶ୍ବ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଥିଲେ ବି ସେ ସର୍ବଦା ନିଜର ଚିନ୍ମୟଧାମରେ ଚିନ୍ମୟରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହି ତଥ୍ୟକୁ ବ୍ରହ୍ମସଂହିତାରେ ଏହିପରି କୁହାଯାଛି ।

ଆନନ୍ଦ ଚିନ୍ମୟ ରସ ପ୍ରତିଭାଭିତାଭିସ୍

ତାଭିଃ ଯ ଏବ ରୂପତୟାକଳାଭିଃ

ଗୋଲୋକ ଏବ ନିବସତି ଅଶିଳାକୁଭୂତେ

ଗୋବିନ୍ଦମ୍ ଆଦି ପୁରୁଷମମ ତାମ୍ ଅହଂ ଭଜାମି ॥

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଆଦିପୁରୁଷ ଗୋବିନ୍ଦ ନିଜର ଚିନ୍ମୟଆନନ୍ଦ ସ୍ବରୂପକୁ ବିସ୍ତାର କରି ବିଶ୍ବର ସକଳ ଅଶୁ ପରମାଶୁରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଛନ୍ତି ଓ ସେହି ଚିନ୍ମୟ ରୂପରେ ଗୋଲୋକଧାମରେ ବିରାଜମାନ ଅଛନ୍ତି ସେହି ଆଦିପୁରୁଷଙ୍କୁ ମୁଁ ଭଜନ କରୁଛି ।

ଯେଉଁମାନେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅମ୍ଳାନ ତଥା ଅନନ୍ୟାପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ଅଭିଭୂତ, ସେମାନେ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାକୁ ବିଶ୍ବବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଚଳାଚଳ ବସ୍ତୁର ଅଶୁ ପରମାଶୁରେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବେ । ଜୀବର ଆଧ୍ୟାତ୍ମାକ ଜ୍ଞାନ ହେଉଛି ଏହି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ ପଦ୍ଧତିର ଏକ ଅଙ୍ଗ । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଭାଗବତର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶ୍ଳୋକରେ କୁହାଯାଇଛି ‘ ସରହସ୍ୟମ୍ ତଦଙ୍ଗମ୍ ଚ ’ । ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାର ଅନୁଭୂତି ହେଉଛି ଜ୍ଞାନର ଗୁହ୍ୟତମ ରହସ୍ୟ । ଏହାକୁ କେହି ନିଜର ପାର୍ଥିବ ସମ୍ପଦ, ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା କିମ୍ବା ଭୌତିକ ଜ୍ଞାନ ବଳରେ ଲାଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଜଣେ ଭକ୍ତ ନିଜର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ଅମ୍ଳାନ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଅବଲମ୍ବନରେ ଏ ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ କରିପାରିବ । ବ୍ରହ୍ମ ସଂହିତାରେ ଏହି ସତ୍ୟ ଏହିପରି ଭାବରେ ସମର୍ପିତ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରେମାଞ୍ଜନ-ଛୁରିତଂ ଭକ୍ତିଭିଲ୍ଲୋଚନେନ
ଶାନ୍ତଃ ସର୍ବେବ ଦୃଢ଼ୟେଷୁ ବିଲୋକୟନ୍ତି
ଏ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦରଂ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଗୁଣ ସ୍ଵରୂପମ୍
ଗୋବିନ୍ଦଂ ଆଦିପୁରୁଷଂ ତା ଅହଂ ଭଜାମି ॥

ପ୍ରେମର ଅଞ୍ଜନରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥିବା ଭକ୍ତିପୁର ଲୋଚନ ଦ୍ଵାରା ସର୍ବଦା ଶାନ୍ତ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ସ୍ଵରୂପ ଗୁଣ ଆଦି ପୁରୁଷ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ମୁଁ ଦର୍ଶନ କରି ପାରୁଛି ସେହି ଆଦି ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଭଜନ କରୁଛି । ପ୍ରେମର ସାଧନଭକ୍ତିରେ ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟା ଅପସରି ଯିବ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଅନୁଭୂତି ମିଳି ପାରିବ । ତା ଅର୍ଥ , ଚିତ୍ତବିଗ୍ରହର କାର୍ଯ୍ୟସ୍ଵରୂପ ପରମାଶୁରୂପ ଜୀବ, ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରେମମାର୍ଗ ଦ୍ଵାରା କାରଣସ୍ଵରୂପ ଭଗବାନଙ୍କର ନିର୍ମଳ ପ୍ରେମ ଆସ୍ବାଦ କରି ପ୍ରଭୁ କୃପାରୁ ତାଙ୍କ ମାୟା ରଞ୍ଜୁକୁ ଛିନ୍ନ କରିବାରେ ସକ୍ଷମ ହୋଇଯିବେ । ମହାଭୂତମାନେ ଅଚେତନ ହୋଇଥିବାରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କରେ ଏମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ହେତୁ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ଶରୀର ଅଚେତନ ବା ଜଡ଼ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ତଥା ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିତ୍ତଶକ୍ତିର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରାଣିମାନେ ସତ୍ତାୟୁକ୍ତ ବା ସଚେତନ । ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଚିତ୍ତ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଶକ୍ତିର ପ୍ରବେଶ ହିଁ କେବଳ ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ ତଥା ନିରବ ଦ୍ରଷ୍ଟା ରୂପରେ ସେମାନଙ୍କର ଶାସନ, ପାଳନାଦି କ୍ରିୟା ସମାହିତ କରିବାପାଇଁ । ଏହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଆସକ୍ତି ରହିତ ନିତ୍ୟବିଳାସ କ୍ରିତା ।

ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଅନ୍ତଃକରଣରେ ନିଜର ସ୍ୱରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇବା ପାଇଁ ସେ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ରହିଥାନ୍ତି , ତଥାପି ସେମାନଙ୍କ ନେତ୍ରରେ ନିଜର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ, ନାସିକାରେ ନିଜ ଅଙ୍ଗର ସୁଗନ୍ଧି ଘ୍ରାଣ କରାଇବାପାଇଁ , ଆଳାପ କରି କର୍ଣ୍ଣରେ ନିଜର ମଧୁର ସ୍ୱର ଲହରୀ ଖେଳାଇବାପାଇଁ, ସ୍ପର୍ଶ ବା ଆଲିଙ୍ଗନ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଅଙ୍ଗର ସୁକୁମାରତା ଅନୁଭବ କରାଇବା ପାଇଁ ଭଗବାନ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ରହିଥାନ୍ତି ବା ବାହାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥାନ୍ତି । ଭଗବାନ , ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ରତ୍ନରେ ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥିବା ହେତୁ , ସେମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସେ ଅସମର୍ଥ ହୋଇଯାନ୍ତି ଓ ସେ ଆସକ୍ତ ଭାବରେ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ବିଳାସକ୍ରୀଡ଼ା ବା ଭାବର ରହସ୍ୟ । ସାଧନଭକ୍ତିର କଳା ସ୍ୱରୂପ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂତ ସେବା ଏତେ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଯେ ଏହି ସେବାରେ ଥରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ଭକ୍ତ , କୌଣସି ବ୍ୟତିକ୍ରମ ବିନା ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥାଏ । ଏହିପରି ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତ , ତାର ତ୍ୟାଗପୂତ ସେବାରେ ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରେମ , ସାଧନଭକ୍ତି ଅଭ୍ୟାସଦ୍ୱାରା ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି ଓ ଏହିପରି ଭାବରେ ଭଗବତ୍ପ୍ରେମ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂତ ସେବା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ଭକ୍ତର ହୃଦୟରେ ଆସ୍ଥାନ ଲାଭ କରେ ନାହିଁ । ଏହି ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ଭଗବାନ ଆସକ୍ତହୋଇ ଭକ୍ତର ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ନିତ୍ୟ-ବିଳାସ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମା ନାରଦଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଯେ ସେ ଭଗବତ୍ପ୍ରେମ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂତ ସେବାରେ ଏପରି ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ଯେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଇଚ୍ଛା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ନାହିଁ କି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଆଉ ତାଙ୍କର କିଛି ବି ଇଚ୍ଛାନାହିଁ । ଏହି ହେଉଛି ଭକ୍ତିଯୋଗର ରହସ୍ୟ । ଭଗବାନଙ୍କ ନାମ ଅତ୍ୟୁତ ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାର କ୍ଷୟ ନାହିଁ ସେହିପରି ଭକ୍ତର ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବା କରିବାର ଇଚ୍ଛାର ମଧ୍ୟ କ୍ଷୟନାହିଁ । ତେଣୁ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି ଜୀବର ଜ୍ଞାନ ଲାଭରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅପେକ୍ଷା ଓ ଯୋଗସିଦ୍ଧିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅପେକ୍ଷା , ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମରେ ସାଧନଭକ୍ତିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ତଥା ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା , ଶ୍ରେଷ୍ଠତର ଓ ଅତୀବ ରହସ୍ୟମୟ । ଏହି ଭକ୍ତିଯୋଗ ରହସ୍ୟ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ନାରଦଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ , ନାରଦ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲେ , ବ୍ୟାସଦେବ ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ । ଏହି ପରି ଭାବରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ରହସ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିଷ୍ୟ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ବିସ୍ତାର ଲାଭ କରିଛି ।

ମହାଭୂତମାନଙ୍କ ପରି ଭଗବାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱର ଅଶୁ ପରମାଶୁରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଓ ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ , ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ।

ଯେମନ୍ତେ ସୁଲ ସୁକ୍ଷ୍ମ ଭୂତେ	ପ୍ରବେଶ ପ -ମହାଭୂତେ ।। ୧୨୨
ଛାଡ଼ି ପଶନ୍ତି ପୁଣ ପୁଣ	ମୁଁ ମାୟା ଶରୀରେ ତେସନ ।। ୧୨୩
ଆତ୍ମା ସର୍ବଦା ସର୍ବଠାବେ	ଅନୁୟ-ବ୍ୟତିରେକ ଭାବେ ।। ୧୨୪
ଏହା ଜାଣନ୍ତି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନୀ	ମାୟାସଂସାରେ ଅନୁମାନି ।। ୧୨୫

ଗୀତାରେ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି ଯେ ମୁଁ ଜଗତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ ଓ ଜଗତ ମୋ ଭିତରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ରହିଛି ଏବଂ ତା ସହିତ ବି କହିଛନ୍ତି ସେ ଜଗତ ଭିତରେ ନାହାନ୍ତି କି ଜଗତ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ନାହାନ୍ତି । ଭଗବାନଙ୍କର ଏପରି ବିରୋଧାଭାଷ ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ-ବିଳାସ କ୍ରୀଡ଼ା ଓ ଭାବର ପରିଚାୟକ । ଶ୍ରୀ ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଉକ୍ତିର ରୂପରେଖ ଏପରି ବିରୋଧାଭାଷକୁ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପ୍ରମାଣିତ କରୁଛି । ସମସ୍ତ ମହାଭୂତ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ଅବସ୍ଥିତରହି ପ୍ରକାଶମାନ ରହନ୍ତି ସେପରି ଭଗବାନ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ବାହାର ଇନ୍ଦ୍ରିୟବୃତ୍ତିମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥୁରିତ ହେଉଥାନ୍ତି । ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଓ ବାହାରେ ମହାଭୂତମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାନ ଅଂଶ ଭେଦରେ ହୋଇଥାଏ ମାତ୍ର ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅପ୍ରବେଶ ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ଭେଦରେ ହୋଇଥାଏ । ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଭେଦ ରହିଥିଲେ ବି ବୋଧହୁଏ କେବଳ ପ୍ରବେଶ ଓ ଅପ୍ରବେଶ କାରଣରୁ ମହାଭୂତ ଓ ଭଗବାନଙ୍କର ସମାନତା ଏଠାରେ ଦିଆଯାଇଛି ।

ପାର୍ଥିବ ଜଗତର ଜୀବ କ୍ଳାବ ସ୍ଥାବର ଅସ୍ଥାବର, କୀଟ ପତଙ୍ଗ, ବୃକ୍ଷଲତା , ଯାହା ସବୁ ମହାଭୂତମାନଙ୍କର ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରବେଶ ଓ ଅପ୍ରବେଶ ଦ୍ଵାରା ଉତ୍ପନ୍ନ , ସେ ସବୁଥିରେ ଭଗବାନ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାର ଅନୁଭବ କରିବା ଅତି ରହସ୍ୟମୟ । କେବଳ ନୈସର୍ଗିକ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବଳରେ ଜଣେ ଏହି ରହସ୍ୟକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରିପାରିବ । ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ୟାଭକ୍ତି ଭାବଯୁକ୍ତ ଆନନ୍ଦାତ୍ମକ ପ୍ରେମନାମକ ବସ୍ତୁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଗଲେ , ସକଳ ବସ୍ତୁରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଅନୁଭବ କରିବା ସହିତ ଗୋଲୋକ ଧାମରେ ଅଷ୍ଟପାଟବଂଶୀ ପରିବୃତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦର୍ଶନ କରିପାରିବ । ଭାଗବତର ଅନ୍ୟସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି , ପରୋକ୍ଷବାଦରେ (ସର୍ବଦା ଗୋପନ ରହିବା) , ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତା ରହିଛି । ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ଅଦେୟ, ପ୍ରଚାର-ବିରଳ ଓ ଉତ୍ତମ ରହସ୍ୟମୟ ତାକୁ ସାଧାରଣତଃ ପରୋକ୍ଷ ବା ଗୋପନ ରଖାଯାଇଥାଏ । ଜୀବର ସାଧନଭକ୍ତି ଅଭ୍ୟାସରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ରହସ୍ୟ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ କିନ୍ତୁ ସାଧନଭକ୍ତିର ଉଦ୍ଘେକ ହେବା ହିଁ ଭଗବାନଙ୍କ କରୁଣା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ଦୁଷ୍ଟ ଓ ଉଦାସିନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖିବାପାଇଁ ଭଗବାନ ଏହି ଭକ୍ତିଯୋଗ ରହସ୍ୟକୁ ସର୍ବଦା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅଦେୟ ଓ ଗୋପନ ରଖିଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଜୀବକୁ ଆବଶ୍ୟକସ୍ଥଳେ ମୁକ୍ତି ଦେଇ ଦେଇପାରନ୍ତି ମାତ୍ର ଅନନ୍ୟାଭକ୍ତି ଭାବଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଯାହା ଅଦେୟ , ପ୍ରଚାର-ବିରଳ ଓ ମହତ୍ , ତାହାକୁ ସହଜରେ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନନ୍ୟାଭକ୍ତି ଓ ତପସ୍ୟାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଯୋଗର ରହସ୍ୟ ଆନନ୍ଦାତ୍ମକ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବୁଝାଇଥିଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ କରୁଣାରୁ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଅନ୍ତଃକରଣରେ ଆନନ୍ଦାତ୍ମକ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ସ୍ୱତଃ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ସେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭା ୨/୬/୩୪ ରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଭକ୍ତି,ମୁକ୍ତିଠାରୁ ପରମଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଭଗବାନ ଏହି ଭାଗବତରେ କହିଛନ୍ତି । ପୂଜ୍ୟ ଗୁରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ, ଦେବୀ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ ଯେ ‘ଆମାକେ ଚିନି ଖେତେ ଦାଓ , ହତେ ଦାଓ ନା’, । ତା ଅର୍ଥ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି ରୂପକ ଚିନି ଖାଇବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ ମାତ୍ର ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ରୂପକ ଚିନି ହୋଇଯିବାକୁ ଦିଅନ୍ତୁ ନାହିଁ , କାରଣ ଚିନିରୂପକ ମୁକ୍ତି ହୋଇଗଲେ ସେ ଭକ୍ତିରୂପକ ଚିନିର ମଧୁରତାର ଆସ୍ବାଦ ଲାଭ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନିଜର ପରମ ଭକ୍ତ ଅର୍ଜୁନ ଓ ଉଦ୍ଧବଙ୍କୁ ଗୀତାରେ ଓ ଭାଗବତରେ ଏହି ପରମ ଗୁହ୍ୟତମ ଭକ୍ତିଯୋଗ ରହସ୍ୟ ବୁଝାଇଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ବଲ୍ଲଭାଚାର୍ଯ୍ୟ ସାକାର- ନିରାକାର ବସ୍ତୁର ପ୍ରକାର ଭେଦରେ ବେଦୋକ୍ତ ପ୍ରମାଣକୁ ସିଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ‘ଯଥା ମହାନ୍ତି’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରକୁ ଉଚିତ ମନେ କରନ୍ତି । ମହାଭୂତମାନେ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ସ୍ଥୂଳ ସୂକ୍ଷ୍ମ,ଦୀର୍ଘ,କ୍ଷୁଦ୍ର ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପର ଘଟ ମାନଙ୍କରେ କାରଣ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥାଇ, ଅନେକ ପ୍ରକାରର କାର୍ଯ୍ୟ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ଘଟମାନଙ୍କରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । କାରଣ ରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାରୁ ମହାଭୂତମାନେ ଘଟମାନଙ୍କରେ ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ରହିଥିବାର ଜଣାଯାଏ ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନତା ଘଟମାନଙ୍କରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ସେହି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପ୍ରକାର ଭଗବାନ ସର୍ବ ଚିତ୍ ଆନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପରେ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲେ ବି ସେ କାରଣ ରୂପରେ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟରୂପରେ ଜୀବାଦିରେ ମଧ୍ୟ ଅପ୍ରବିଷ୍ଟ ରହିଥାନ୍ତି ।

କାରଣ ହିଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ କାରଣ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ପରେ ଯଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ କାରଣର ଅନୁପ୍ରବେଶ ରହେ ନାହିଁ ତେବେ କାର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ଆଧାରଶୂନ୍ୟ ମନେ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବରେ ତାହା ନୁହେଁ । ଅତଏବ୍ ମହାଭୂତଙ୍କର ଘଟମାନଙ୍କରେ କାରଣ ରୂପରେ ପ୍ରଥମେ ଅନୁପ୍ରବେଶ ହୁଏ , କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଗଲାପରେ ସେମାନଙ୍କର କାରଣରୂପର ଅନୁପ୍ରବେଶ ଆଧାରରୂପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବଳବତ୍ତର ରହେ । ଆଧାରରୂପରେ ଯଦି କାରଣର ଅନୁପ୍ରବେଶ ନ ହୁଏ ତେବେ କାର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍ପନ୍ନ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁ କାରଣ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ବି କାର୍ଯ୍ୟ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ତାର ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ବ୍ୟାପ୍ତ ରହିଥାଏ । ଭଗବାନ ହିଁ ସକଳ ପ୍ରାଣିସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ହୋଇ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ ବି ସେ ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାନ୍ତି । ଏହାହିଁ ବିଶ୍ୱ ଜଗତରେ ଭଗବାନଙ୍କ ନିତ୍ୟବିଳାସ କ୍ରୀଡ଼ା ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସପ୍ତମ ଶ୍ଳୋକ

(ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ଚତୁର୍ଥ ଶ୍ଳୋକ)

॥ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମର ଅଙ୍ଗ-ସାଧନ ଅତି ରହସ୍ୟମୟ ହେବାର କାରଣ ବହିରଙ୍ଗ
ବ୍ୟକ୍ତି ମାନଙ୍କର ଅଗୋଚର ରୂପରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ॥

ଓ

ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଚତୁର୍ଥ ପ୍ରଶ୍ନ - ଅଭିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି ପାଇଁ ବ୍ରହ୍ମା କିପରି ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ପାଳନ କରିବା ଉଚିତ ।

ଏତାବଦେବ ଜିଜ୍ଞାସାଂ ତତ୍ତ୍ୱ ଜିଜ୍ଞାସୁନାଃତୁନଃ

ଅନୁୟ୍ୟତାରେକାଭ୍ୟାଂ ଯତ୍ସ୍ୟାତ୍ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା

॥ ଶ୍ରୀମତ୍ତା ୨/୯/୩୫ ॥

ଅନୁୟ୍ୟ - ଆତ୍ମନଃ ତତ୍ତ୍ୱ -ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର , ଜିଜ୍ଞାସୁନା - ଜିଜ୍ଞାସକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି
,ଅନୁୟ୍ୟ ବ୍ୟତିରେକାଭ୍ୟାଂ - ବିଧି ନିଷେଧ କ୍ରମରେ ବିଚାର କରି , ଯତ୍ -
ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ, ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା - ସର୍ବଦା ସବୁଠାରେ ବା ନିତ୍ୟ , ସ୍ୟାତ୍ - ଅଛି ,
ଏତାବତ୍ - ସେହି ବିଷୟରେ , ଏବ - ମଧ୍ୟ , ଜିଜ୍ଞାସା - ପଚାରିବା ଯୋଗ୍ୟ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ରୂପ ଜିଜ୍ଞାସୁ ମନୁଷ୍ୟ

ବିଧି ଓ ନିଷେଧ କ୍ରମରେ ଅବଶ୍ୟ

ପଚାରି ଜାଣିବେ ମୋ ସରୂପ ତତ୍ତ୍ୱ

ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ନିତ୍ୟ ବିରାଜିତ ॥ ୨/୯/୩୫

ଗନ୍ଧାର୍ଥ - ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱର ଜିଜ୍ଞାସୁ ବ୍ୟକ୍ତି ମୋର ସ୍ୱରୂପତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁବୃତ୍ତି ଓ ବ୍ୟାବୃତ୍ତି କ୍ରମରେ ବା ବିଧିନିଷେଧ କ୍ରମରେ ବିଚାର କରି ଯେଉଁ ବସ୍ତୁ ସର୍ବତ୍ର ଓ ସର୍ବଦା ବା ନିତ୍ୟ ବିରାଜମାନ ରହିଛି ସେହି ବିଷୟରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରି ଜାଣିବେ ।

ବିଷୟାର୍ଥ ପୂର୍ବ ଶ୍ଳୋକରେ ଭଗବାନ ଯେଉଁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ବିଷୟରେ କହିଥିଲେ ତାହାର ରହସ୍ୟ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବା ହେଉଛି ସକଳ ଜୀବର ସର୍ବୋତ୍ତମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା । ପ୍ରେତ୍ୟକ ଜୀବ ଆତ୍ମଅନୁଭୂତି ଲାଭପାଇଁ କର୍ମଯୋଗ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ, ଭକ୍ତିଯୋଗ, ଧ୍ୟାନଯୋଗ ଓ ରାଜଯୋଗ ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପଦ୍ଧା ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଚେତନ ଜୀବର ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ଲକ୍ଷ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ସଚେତନ ଜୀବ, ନିଜର ପରମାର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ, ଜୀବନର ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ, ଅର୍ଥନୈତିକ, ଧାର୍ମିକ ତଥା ନୈତିକ ଆଦି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆସୁଥିବା ସକଳ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟର ରହସ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସାଧାରଣତଃ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥାଏ । ସେହି ସମସ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧିଷ୍ଠା ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଦର୍ଶା ଯାଇଛି । ବେଦାନ୍ତ ସୂତ୍ର ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜିଜ୍ଞାସାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଓ ଏହାର ଉତ୍ତର ଏହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ‘ ଅହମ୍ ଏବ ଠାରୁ ଏତାବଦ୍ ଏବ’ ଶ୍ଳୋକ ଦ୍ୱାରା ଭଗବାନ ସଂକ୍ଷେପରେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି । ସକଳ ଜୀବର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ ହେଉଛି ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଚାଳିତ ହୋଇ ସେମାନେ ବସ୍ତୁବାଦି ଜଗତର ବିଷୟ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମଧ୍ୟରେ ବୁଢ଼ି ରହି ଏହାକୁ ଭୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ଆକର୍ଷଣରୁ ଦୂରରେ ରହି ଜୀବନର ଲକ୍ଷ ସାଧନ ପାଇଁ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରୟ ନେବା ଉଚିତ ।

ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି , ତାଙ୍କର ସ୍ୱରୂପ, ସ୍ୱରୂପ-ବୈଭବ, ସ୍ୱରୂପ-ଜୀବ ପ୍ରଧାନ ରୂପରେ ଦେଖା ଯାଉଥିଲେ ବି ସେ ନିତ୍ୟ, ଅଖଣ୍ଡ ଓ ଅଦୃଶ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ମାୟାବଦ୍ଧ ଜୀବ ଏହା ଉପଲବ୍ଧି କରି ନ ପାରି ବିଭିନ୍ନ ବିଚର୍କରେ ବୁଢ଼ିରହେ । ଏଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ଗୀତାରେ ଉପଦେଶ ଛଳରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି ଯେ

ତଦ୍‌ବିଚି ପ୍ରଣିପାତେନ ପରିପ୍ରଶ୍ନେନ ସେବୟା

ଉପଦେଷ୍ୟନ୍ତି ତେ ଜ୍ଞାନଂ ଜ୍ଞାନିନସ୍ତତ୍ତ୍ୱଦଗ୍ନିନ ॥ ୪/୩୪

ଅନୁବାଦ

ତାହା ଜାଣି ପ୍ରଣିପାତ କର ତାଙ୍କୁ ସେବା ବା ପଚାରି ପ୍ରଶ୍ନ

ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ ଦେବେ ସେ ତୁମକୁ ତତ୍ତ୍ୱଦଗ୍ନି ଜ୍ଞାନୀଜନ । ୪/୩୪

ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପାରୁ ମିଳିଥିବା ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନକୁ କୌଣସି ବିଚର୍କ ନ କରି ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଶରଣନେଇ ,ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣିପାତ କରି , ଯାହା ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ସତ୍ୟରୂପରେ ବିଦ୍ୟମାନ ତାହାର ସାଧନଭକ୍ତି ଅଭ୍ୟାସ କରିବାରେ ପ୍ରଚେଷ୍ଟିତ ହେବା, ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ।

ଏହି ସାଧନଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ବିଷୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଅପେକ୍ଷା ନ କରିବାପାଇଁ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଏତାବତ୍ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ତତ୍ତ୍ୱ ଜିଜ୍ଞାସୁ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ନିଜର ଶ୍ରେୟ ସାଧନତତ୍ତ୍ୱକୁ ଜାଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କପାଇଁ ଏହା ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ଅଟେ ବା

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଚରଣାଶ୍ରିତ ହୋଇ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଶୀକ୍ଷଣୀୟ ଅଟେ । ଏଠାରେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପରମ ଶୀକ୍ଷଣୀୟ ବସ୍ତୁ ଅବଗତ କରାଇଛନ୍ତି ।

ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ସାଧନ କଅଣ । କର୍ମ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ଓ ଭକ୍ତି ଆଦି ସାଧନରେ ଯେଉଁ ସାଧନ ଅନ୍ୟ-ବ୍ୟତିରେକେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ତାହା ହିଁ ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ସାଧନ । ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ତା ଓ ଅସତ୍ତାର ବିଶ୍ଳେଷଣ ବା ବିତର୍କ କରିବା, ବ୍ୟତିରେକ ଅର୍ଥାତ୍ ଏ ସବୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ ବା ବିତର୍କ ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସାଧିତ କରିବା । କେବଳ କର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ ଆଦି ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱର୍ଗ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାଏ କାରଣ ଏହା ବ୍ୟତୀତ ବି ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ସଦ୍‌ଗୁରୁମାନେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଅନ୍ୟ-ବ୍ୟତିରେକ ଭାବରେ ,କର୍ମ ଜ୍ଞାନ ଯୋଗାଦି ସାଧନ କରିବା ଦ୍ୱାରା, କଦାପି ପରମମଙ୍ଗଳ ସାଧିତ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଭାଗବତରେ କୁହାଯାଇଛି ଉପାସ୍ୟଙ୍କର ଭଜନ, କୀର୍ତ୍ତନ, ସ୍ୱର୍ଗନ,ଦର୍ଶନାଦି ପରିତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ଜ୍ଞାନାଦି ସ୍ୱର୍ଧର୍ମ ପାଳନରେ କାହାର ବି ପ୍ରୟୋଜନ ବସ୍ତୁ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥାଏ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମସ୍ତୁତିରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ପରମମଙ୍ଗଳମୟ ମାର୍ଗରୂପକ ଶ୍ରୀବତ୍ସାଦି ଭକ୍ତିକୁ ଅନାଦର କରି କେବଳ ଯମ ନିୟମାଦି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ସାଧନ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଅର୍ଥ ଚଷ୍ଟ କୁଟିବା ସଦୃଶ । ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତର ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧରେ ଭଗବାନ କହିଛନ୍ତି ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମ, ତପସ୍ୟା, ଜ୍ଞାନ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଯୋଗ,ଦାନ-ଧର୍ମ, ତୀର୍ଥାଟନ ଓ ବ୍ରତ ପାଳନ ଇତ୍ୟାଦି ଦ୍ୱାରା ଯାହା କିଛି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ସମସ୍ତ ମୋର ଭକ୍ତ ଅନାୟାସରେ ଭକ୍ତିଯୋଗଦ୍ୱାରା ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥାଏ । ସାଧାରଣତଃ କୌଣସି ଅଭ୍ୟାସ ଦେଶ ଓ କାଳ ଭେଦରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଦେଶ ଓ କାଳଭେଦରେ ଅଭିନ୍ନ । ଏହି ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିବାକୁ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ‘ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା’ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇଛି । କର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନାଦି ସର୍ବଦା ସର୍ବତ୍ର ସମାନ ବିଦ୍ୟମାନ ନୁହେଁ । କର୍ମ ଓ ଜ୍ଞାନର ସାଧନ,

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

କେବଳ ଭୋଗପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଯୋଗ ସାଧନ ସିଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ,ସାଙ୍ଖ୍ୟସାଧନ ଜ୍ଞାନପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ,ଜ୍ଞାନ ସାଧନ ମୁକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରଣୀୟ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଏ ସବୁର ବିଦ୍ୟମାନତା ସର୍ବତ୍ର କି ସର୍ବଦା ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିସାଧନର ସିମା ଓ ଅଭିନ୍ନତା ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ଏହାର ସନାତନତା ସ୍ବୟଂ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଅତଏବ୍ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରକେ ତାହାର ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ଭଗବାନଙ୍କ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଶ୍ରବଣ କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ସ୍ମରଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ସେହି ହେତୁ ଏହିଶ୍ଳୋକରେ କୁହାଯାଇଛି, ସ୍ବର୍ଗ , ଅପବର୍ଗ ଓ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି, ଏହି ତିନିଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଜିଜ୍ଞାସ୍ୟ ଅଟେ ଓ ତା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜିଜ୍ଞାସା କରିବା ଉଚିତ । ସ୍ବର୍ଗ ଓ ଅପବର୍ଗ ସ୍ବୟଂ କେବେ ବି ଅନୁୟ ବ୍ୟତିରେକେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମ ସର୍ବତ୍ର ଓ ସର୍ବଦା ସ୍ବୟଂ ଅନୁୟ ଓ ବ୍ୟତିରେକ ରୂପରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରେମ ହିଁ ଭକ୍ତି ପଦବାଚ୍ୟ । ଏହା ସାଧନଭକ୍ତି ଦ୍ବାରା ସାଧ୍ୟଭକ୍ତିରୂପରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଭଗବତପୁରୁଷ ଏକାଦଶ ସ୍କନ୍ଧ ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ସାଧନଭକ୍ତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ପ୍ରେମ ଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତ ଭକ୍ତି ଦ୍ବାରା, ନିଜର ପାପ ତାପ ବିନାଶ କରୁଥିବା ଭକ୍ତମାନେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ସ୍ମରଣକରି ନିଜଭିତରେ ପୁଲକିତ ହେଉଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ରହସ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ବ ଅଙ୍ଗ ଦୁଇ ଶବ୍ଦରେ ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଓ ସାଧନଭକ୍ତି ବିସ୍ତାରିତ କରା ଯାଇଛି । ଅତଏବ୍ ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମକୁ ସାଧନଭକ୍ତି ରୂପରେ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଉଚିତ । ଭଗବାନ ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ସ୍ବର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ସାଧନ ରୂପରେ ନୁହେଁ ବରଂ ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତି ପ୍ରାପ୍ତି ଭକ୍ତିସାଧନ ରୂପରେ । ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ , ସେ ଆଳସ୍ୟ ତ୍ୟାଗକରି ଭଗବାନଙ୍କ ଉପଦେଶ ପାଳନ କରିବେ । ସେହି କାରଣରୁ ଶ୍ରୀମତା ୨/୯/୨୮ ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଶୁଦ୍ଧ ସାଧନଭକ୍ତିରେ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବା ପ୍ରେମଭକ୍ତିଦ୍ବାରା ଭଗବାନଙ୍କର ରୂପ ଗୁଣ ଆଦି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟରସର ଯେଉଁ ଅନୁଭବ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ହୁଏ ତାହା ହିଁ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ଅନୁଭବ । ଏହି ଅନୁଭବ ଦ୍ଵାରା , ସ୍ଵତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଏହି ବିଜ୍ଞାନକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ ଆଶା ରଖିଥିବା ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ପ୍ରେମଭକ୍ତିର ରହସ୍ୟ ଓ ତଦଙ୍ଗ ସ୍ଵରୂପ ସାଧନଭକ୍ତି ବିଷୟରେ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ କୁହାଯାଇଛି । ତେଣୁ ଏହି ଶ୍ଳୋକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରହସ୍ୟମୟ ପ୍ରେମଭକ୍ତିରସର ସୂଚକ ।

ଏହି ଶ୍ଳୋକର ପ୍ରେମଭକ୍ତିମୂଳକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବ୍ୟତୀତ ଜ୍ଞାନମୂଳକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଯେ ଅନୁୟ-ବ୍ୟତିରେକ ରୂପରେ ସର୍ବତ୍ର ଓ ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଥାଏ ସେ ହେଉଛି ଆତ୍ମା । କାରଣରୂପରେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟର ଅନୁସରଣ କରେ ସେ ହିଁ ଅନୁୟ । ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟଭିତରେ କାରଣଅବସ୍ଥାରେ ଯେ ଅଧିଗମନ କରିଥାଏ ତାହା ବ୍ୟତିରେକ । ସେହି ହିସାବରେ କାରଣସ୍ଵରୂପ ଆତ୍ମାକୁ ଜଗତ ସହିତ କାରଣରୂପରେ ଅନୁୟ କରାହୁଏ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରୂପି ଜଗତ ସହିତ କାରଣରୂପି ଆତ୍ମା ହିଁ ଏକ ବ୍ୟତିରେକ ଅଟେ । ପୁନଃ ସଚେତନାଦି ଅବସ୍ଥାର ସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ଆତ୍ମାର ଅନୁୟ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଆତ୍ମାରେ ସଚେତନାଦି ଅବସ୍ଥା ସବୁ ବ୍ୟତିରେକ । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ଅନୁୟ-ବ୍ୟତିରେକ ଶବ୍ଦର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଛି ।

ଜୀବନର ଚରମ ଲକ୍ଷ-ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ଵ ବିଷୟରେ ଜାଣିବା ତ ଦୂରର କଥା , ମାୟାଗ୍ରସ୍ଥ ଜୀବ, ଅଜ୍ଞାନ ଅକ୍ଷକାର ମଧ୍ୟରେ, ମାୟାର ଆଖି ଝଲସେଇବା ପ୍ରତିଫଳନରେ ଭ୍ରମିତ ହୋଇ , ନିଜର ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ପାର୍ଥୀବ ବସ୍ତୁଲାଭପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଅପକର୍ମରେ ଲିପ୍ତ ହୋଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଜୀବନର ଚରମଲକ୍ଷ ସାଧନପାଇଁ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମନରେ ଆସେ , ସେ ତାହାର ଉତ୍ତର ଅନୁେଷଣ କରିବା ସମ୍ଭବରେ କେବେ ବି ଚନ୍ଦ୍ରା କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଜାଣିନାହିଁ ଯେ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ତର ଅନୁେଷଣପାଇଁ କଠିନ ପରିଶ୍ରମର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ କାରଣ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ସେ ସମସ୍ତ ଉତ୍ତର ନିଜ ଗର୍ଭରେ ସାଇତି ରଖିଛି । କିନ୍ତୁ ଜୀବନର

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଚରମ ଲକ୍ଷ-ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ସାଧନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ କହବା ପରି , ଜଣେ ଉତ୍ତମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ , ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣିପାତ କରି, ତାଙ୍କର ସେବା କରି ତାଙ୍କର ଉପଦେଶ ପାଳନ କରି ଏହିସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅନୈଷ୍ଟ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ । ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ସ୍ୱୟଂ ପରମାତ୍ମା ନ ହେଲେ ବି , ସାକ୍ଷାତ୍ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସଦୃଶ କାରଣ କୁହାଯାଇଛି ‘ଗୁରୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ପରଂବ୍ରହ୍ମ’ । ଯେପରି ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମା ଜୀବନର ଲକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜାଣିଲେ ଓ ପରମାତ୍ମାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ କଲେ , ତାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ରୂପେ ସେହି ଜ୍ଞାନକୁ ଶ୍ରୀ ନାରଦଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଓ ନାରଦ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ସେହିପରି ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା, ଶ୍ରୀ ନାରଦ ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ୟାସଦେବଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀରୂପେ ଶୃଙ୍ଖଳା କ୍ରମରେ ଉପଯୁକ୍ତ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁଙ୍କ ଠାରୁ ଏ ସବୁ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ସେଥିପାଇଁ କୁହା ଯାଇଛି । କେବଳ ଉଚ୍ଚ ଶୀକ୍ଷିତ ହୋଇଗଲେ ବା ବିଭିନ୍ନ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ ପାଠକରି ଜ୍ଞାନୀ ହୋଇଗଲେ ଯେ ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯିବ ତାହା ନୁହେଁ ଜଣେ ଅଧ୍ୟବସାୟୀ ଉତ୍ତମରୂପେ ଶରଣାଗତ ଛାତ୍ର ପାଇଁ ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ଆବଶ୍ୟକ , ଯିଏ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବେ । ଭଗବାନ ସମସ୍ତ ଜୀବଗଣଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବିରାଜମାନ କରିଛନ୍ତି ମାତ୍ର ଅଜ୍ଞାନ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଜୀବଗଣ, ଛିନ୍ନଯୋଗ୍ୟ ମାୟାର ଜାଲଭିତରେ ଛଦି ହୋଇଯିବା ଫଳରେ, ସେମାନେ ଭ୍ରମିତ ହୋଇ ନିଜ ଭିତରେ ବାସ କରିଥିବା ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାକୁ ଅନୁଭବ କରି ପାରୁନାହିଁ ଓ ଯନ୍ତ୍ରାରତ୍ନ ପରି ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗଣଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଧାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗ୍ୟ ବିଷୟ ସଂଗ୍ରହରେ ଲାଗି ପଡିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଭଗବାନ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି :

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଇଶ୍ଵର ସର୍ବଭୂତାନାମ୍ ହୃଦ୍‌ଦେଶେର୍ଜୁନ ତିଷ୍ଠତି
ଭ୍ରାମୟାନ୍ ସର୍ବଭୂତାନି ଯନ୍ତାରଜାନି ମାୟୟା ॥ ୧୮-୬୧

ଅନୁବାଦ

ସର୍ବଜୀବଗଣ ହୃଦେ ହେ ଅର୍ଜୁନ ଇଶ୍ଵର କରି ନିବାସ
ଯନ୍ତାରତ୍ନସର୍ବଜୀବେ ଘୁରାନ୍ତି ସେ ମାୟାଶକ୍ତିରେ ସର୍ବଶ ॥ ୧୭-୬୧

ମନ୍ଥନା ଭବ ମଦଂଭକ୍ତୋ ମଦ୍ ଯାଜି ମାଂ ନମସ୍କରୁ
ମାମେବୈଷ୍ୟସି ସତ୍ୟଂ ତେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାନେ ପ୍ରାୟୋଽସି ମେ ॥ ୧୮-୬୫

ଅନୁବାଦ

ମନ୍ଥନା ମୋ ଭକ୍ତହୁଅ ମୋରପୂଜା କର ମତେ ନମସ୍କାର
ପ୍ରାୟହେବ ମତେ ସତ୍ୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞାରେ ଯେଣୁ ତୁମେ ପ୍ରାୟମୋର ॥

ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ , ଯଦି ଜୀବ, ମନ ମୋ ନିକଟରେ ସମର୍ପି ଦେଇ, ମୋର ଭକ୍ତରୂପେ ପୂଜାକରି ଏହି ଜାଲକୁ ଛିଣ୍ଡାଇଦେଇ ପାରିବ ତେବେ ସେହି ସତ୍ତା ଆପେ ଆପେ ଅନୁଭବ ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲି ଆସିବେ । ଏହି ସବୁ ଭକ୍ତିରୁ ଏହା ସିଦ୍ଧଯୋଗ୍ୟ ଯେ କର୍ମାଦି ସକଳ ଯୋଗସାଧନ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ସାଧନ ଶ୍ରେଷ୍ଠସାଧନା । କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ ଭଗବାନଙ୍କର ଭକ୍ତିପୂତ ପୂଜା, ତ୍ୟାଗପୂତ ନିସ୍ଵାର୍ଥପର ସେବା ଆଦି ଭକ୍ତିଯୋଗର ଉପାଦାନର ଅବଲମ୍ବନରେ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ଵ ଓ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ଵ ଆଦି ସକଳ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ମିଳିଯିବ ଓ ତା ସହିତ ଜୀବନର ଚରମ ଲକ୍ଷ ସଫଳ ହୋଇ ପାରିବ । ସେଥିପାଇଁ ସର୍ବ ଜୀବଗଣଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭକ୍ତିଯୋଗ ସର୍ବାନ୍ତକରଣରେ ଆଦୃତ ହେବା ଉଚିତ୍ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତରେ ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟରେ କୁହାଯାଇଛି :

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପରାଭବସ୍ତ୍ରାବଦବୋଧଯାତୋ ଯାବତ୍ ନ ଜିଜ୍ଞାସତ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱମ୍
ଯାବତ୍ ଲିଙ୍ଗସ୍ତ୍ରାବଦିଦମନୋ ବୈ କର୍ମାତ୍ମକଂ ଯେନ ଶରୀରବନ୍ଧଃ ॥୫୮୫

ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜିଜ୍ଞାସା ନ କରିଛି , ତାର ସମସ୍ତ
ପାର୍ଥିବ କର୍ମ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ଓ ସେ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରର ମାୟା
ବନ୍ଧନରେ ପଡି ଛଟପଟ ହେଉଥାଏ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଭୋଗ୍ୟ ବିଷୟରେ ବୁଝି ରହି
ଜନ୍ମ ପରେ ଜନ୍ମ ଅତିକ୍ରମ କରୁଥାଏ ।

ପଞ୍ଚାଂଶୁ ଭକ୍ତି ବଗବତି ଅକିଞ୍ଚନା

ସର୍ବେଃ ଶ୍ରେଣିଃ ତତ୍ତ୍ୱ ସମାସତେ ସୁରାଃ

ହରାତ୍ ଅଭକ୍ତସ୍ୟ କୃତୋ ମହତଗୁଣା

ମନୋରଥେନାସତି ଧାବତୋ ବହିଃ ॥୫୮୯

ଯେଉଁ ଅକିଞ୍ଚନ ଜୀବର ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଟଳା ଭକ୍ତି ରହିଛି ସେ ସକଳ
ଦେବୋପମ ଗୁଣରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିଛି । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଅଟଳା
ଭକ୍ତିର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଜୀବର ମହତ୍ ଗୁଣସବୁ ଉଦ୍‌ବିତ ହୁଏ ନାହିଁ ବରଂ ସେ
ଅଜ୍ଞାନ ଅଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଘୁରି ବୁଲୁଥାଏ । ଏହି ପରି ସକଳ ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣ
ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା ଅନୁଭବ କରିବା ଓ ଭଗବତ୍
କୃପାଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ହେଉଛି ମୁଖ୍ୟ ଉପାୟ ।

ଶ୍ରୀଳ ଶ୍ରୀ ଜୀବଗୋସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୁପାଦ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ସର୍ବତ୍ର ସର୍ବଦା ଶବ୍ଦ
ବ୍ୟବହାର ଉପଯୁକ୍ତ ବୋଲି କହି, ଏହି ପୁରାଣରୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ
ଭଗବତ୍ ସତ୍ତା ଅନୁଭବ ପାଇଁ ଭକ୍ତିଯୋଗ ସର୍ବୋତ୍ତମ ଅଟେ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ସଂସାରେଶ୍ଚିନ୍ ମହୋଦୋରେ ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ସମାକୁଳେ
ପୁନଃମ୍ ବାସୁଦେବସ୍ୟ ତାରକମ୍ ବାଦିଭିଃ ସ୍ମୃତମ୍ ॥

ଜନ୍ମ ମୃତ୍ୟୁ ସମ୍ବଳୀତ ଅନ୍ଧକାର ତଥା ବିପଦ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହି ପାର୍ଥିବ ସଂସାରରୁ
ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ , ଭଗବାନ ବାସୁଦେବଙ୍କ ଅନନ୍ୟା ଭକ୍ତି ତଥା ତ୍ୟାଗପୂତ
ସେବା ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ହିଁ ଏକ ସହଜ ଉପାୟ ।

ଅଲୋକ୍ୟ ସର୍ବ ଶାସ୍ତ୍ରାଣି ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ଚ ପୁନଃ ପୁନଃ
ଭବଂ ଏକଂ ସୁନିଷ୍ଠନ୍ମୟଂ ଧ୍ୟାୟେ ନାରାୟଣଃ ସଦା ॥

ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭୁପାଦ , ଏକମାତ୍ର ଶ୍ଳୋକ ଯାହା ପଦ୍ମପୁରାଣ, ସ୍କନ୍ଧପୁରାଣ ଓ
ଲିଙ୍ଗପୁରାଣ ମାନଙ୍କରେ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଛି , ତାହା ଉଦ୍ଧାର କରି କହିଛନ୍ତି ଯେ
ଉପରୋକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ତାହାର ଉଦ୍ଧୃତ ପଦକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ପୁନଃ ପୁନଃ ବିଚାର
କରି ଏହା ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇଛି ଯେ ସ୍ବୟଂ ନାରାୟଣ ହେଉଛନ୍ତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ ଓ
ସର୍ବଦା ପୂଜା ଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କର କୃପା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଅଚଳା ଭକ୍ତି ଓ ତାଙ୍କ
ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂତ ସେବା ହେଉଛି ଏକମାତ୍ର ସହଜ ଉପାୟ । ଗରୁଡ ପୁରାଣରେ
କୁହା ଯାଇଛି ଯେ

କୀଟ ପକ୍ଷୀ ସ୍ତ୍ରିଗମାମ୍ ଚ ହରୌ ସନ୍ୟସ୍ତେ ଚେତସାମ୍
ଉର୍ଜ୍ଜ୍ବ ଏବ ଗତିଂ ମନ୍ଦେ୍ୟ ଜିଂ ପୁନଃ ଜ୍ଞାନୀନାଂ ନୃଣାମ୍ ॥

ଚେତନ ଜଗତର ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୀଟ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେହି ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କ
ପ୍ରତି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପିତ ପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ସେବା କରନ୍ତି ତେବେ ସେମାନେ ଉନ୍ନତ
ଜୀବନ ଧାରାକୁ ଉନ୍ନିତ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଜୀବ ଜଗତର ବୁଦ୍ଧିମାନ ଜୀବ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କଥା କୁହାଯାଇପାରେ । ଏହିପରି ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ପଦମାନଙ୍କରୁ ସିଦ୍ଧି କରା ଯାଇ ପାରେ ଯେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତି ଓ ନିସ୍ୱାର୍ଥପର ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବା ହିଁ ଆତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାର ସହଜ ଉପାୟ ।

ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଗବତର ନିର୍ଦ୍ଦୟାସ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଚାରିଟି ଶ୍ଳୋକ ଯାହାକୁ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ଏହାର ଭାବଗତ ତଥା ତତ୍ତ୍ୱଗତ ଅର୍ଥକୁ କେହି କେହି ଅନ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଇ ଥାନ୍ତି ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ପରମାତ୍ମା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନର ସମ୍ୟକତା ନଥାଏ କି ସେମାନେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ଆଶ୍ରିତ ନ ହୋଇ ତାଙ୍କ ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରି ନଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ କଠୋପନିଷଦ ସତର୍କ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ

ନାୟମ୍ ଆତ୍ମା ପ୍ରବଚନେନ ଲଭେ॥

ନ ମେଧାୟା ନ ବହୁଧା ଶ୍ରୁତେନ

ଯମ୍ ଏବୈସା ବୁଝତେ ତେନ ଲଭଃ

ତସ୍ୟୈସା ଆତ୍ମାଭିବୁଝତେ ତନ୍ମ୍ ସାମ୍

ଆତ୍ମାନୁଭୂତି କୌଣସି ପ୍ରବଚନ ଶୁଣି ବା ଅଶେଷ ବିଦ୍ୟା ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ଲାଭ ହୋଇ ନଥାଏ । ଯାହାର ଅନ୍ତରରେ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଚଳା ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ନ ଆସିଛି ଓ ସେ ସଦ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ଆଶ୍ରିତ ହୋଇ ଏ ରହସ୍ୟରେ ସମ୍ୟକ ଧାରଣା ନ କରିଛି ସେ ଭାଗବତର ଏ ରହସ୍ୟ କ୍ବଚିତ ବୁଝିପାରିବ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅଷ୍ଟମ ଶ୍ଳୋକ

॥ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତର ଗନ୍ଧାର ଅର୍ଥକୁ ବୁଝିନେବାର ଅକ୍ଷମତା
ଆଶଙ୍କା କରି ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଓ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ହେବା
ଅଭିମାନ ନହେବା ପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ ॥

ଏତଦ୍ଭୂତଂ ସମାତିଷ୍ଠ ପରମେଶ ସମାପିନା

ଭବାନ୍ କଳ୍ପବିକଳେଷୁ ନ ବିମୁହ୍ୟତି କର୍ତ୍ତ୍ରିତ୍

॥ ଶ୍ରୀମତା ୨/୯/୩୭ ॥

ଅନୁର - ପରମେଶ ସମାପିନା - ପରମ ଏକାଗ୍ରତା ସହିତ, ଏତଦ୍ ମତଂ -
ମୋର ଏହି ମତକୁ , ସମାତିଷ୍ଠ - ଅନୁଷ୍ଠାନ କର, କଳ୍ପ-ବିକଳେଷୁ - କଳ୍ପ
ମାନଙ୍କରେ ବିଭିନ୍ନ ସୃଷ୍ଟିରେ , ଭବାନ୍ - ଆପଣ , କର୍ତ୍ତ୍ରିତ୍ - କେବେ ବି , ନ
ବିମୁହ୍ୟତି - ବିମୋହିତ ହେବ ନାହିଁ

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ହୋଇ ସମାପିସୁ

ଏହି ମତ ମୋର ହେଲେ ଅନୁଷ୍ଠିତ

କଳ୍ପ ବିକଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସୃଷ୍ଟିରେ

କେବେ ବି ନ ହେବ ଅଭିମାନି ବାରେ ॥ ୨/୯/୩୭

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଗଦ୍ୟାର୍ଥ – ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଆପଣ ନିଜର ଚିତ୍ତ ଏକାଗ୍ରତା ସହିତ ମୋର ଏହି ମତକୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରନ୍ତୁ । ଏହା କରିବା ଦ୍ଵାରା ଆପଣ କଳ୍ପ କଳ୍ପାନ୍ତରରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ବି ମୁଁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ବୋଲି କେବେ ଆପଣଙ୍କର ଅହଂକାର ଆସିବନାହିଁ ।

ବିଶଦ୍ୟା– ଭଗବାନ୍ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଅଧିକାର ଦେବା ଦ୍ଵାରା ,ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କର୍ତ୍ତାପଣିଆ ରୂପେ ଅହଂକାର ନ ହେବା ପାଇଁ , ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଭଗବାନ ନିଜର ଉପଦେଶ କ୍ରମରେ ଯେଉଁ ଚାରି ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ତାହା ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ନାମରେ ଖ୍ୟାତ । ଏହି ଶ୍ଳୋକ ହେଉଛି ସେହି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତର ଉପସଂହାର । ଏଠାରେ ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି ହେ ବ୍ରହ୍ମନ୍ ମୁଁ ଉପଦେଶ ମାଧ୍ୟମରେ ଯାହା ସବୁ ମତ ପ୍ରକାଶ କଲି ତାହା ତୁମେ ବିଚଳିତ ଚିତ୍ତକୁ ଏକାଗ୍ରତାରେ ସମାଧିସ୍ଥ କରି ଅନୁଷ୍ଠାନ ବା ପାଳନ କର । ତାହା କଲେ ମୋର ଅନୁଗ୍ରହ ଫଳରେ କେବେ ବି ନିଜେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି ଅହଂକାର ହେବନାହିଁ ।

ଏହି ଉକ୍ତିକୁ ଅତିବଡ଼ୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ମଧ୍ୟ ଏହି ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି

ତୋର ପ୍ରସ୍ତାବେ ପ୍ରଜାପତି	କହିଲି ସୃଷ୍ଟି ଯଥାଗତି ।। ୧୨୭
ଯେଝା ବିଚାର ଅନୁମାନେ	ଯେ ସର୍ବକାଳ ବିଦ୍ୟମାନେ ।। ୧୨୭
ଏ ମୋର ତତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞାନ ବଳେ	ଧର ତୁ ସମାଧି ନିଶ୍ଚଳେ ।। ୧୨୮
କଳ୍ପ ବିକଳେ ତୋର ଚିତ୍ତ	କେବେହେଁ ନୋହୁ ବିମୋହିତ ।। ୧୨୯

ଅର୍ଥାତ୍ ସୃଷ୍ଟିର ସର୍ଜନା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାହା ସବୁ କୁହାଗଲା ତାହାକୁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ମନରେ ବିଚାର କରି ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତରେ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ ସେ ସର୍ଜନାର

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅଧୀକାର ପାଇଥିଲେ ବି ମୋହିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଏ ଜଗତର ସବୁକିଛି ଭଗବାନ ଅଟନ୍ତି । ସେ ସର୍ବତ୍ର, ସର୍ବ ଲୀଳାସହିତ ଓ ସକଳ ପ୍ରକାର ଦୋଷରହିତ ହୋଇ ବିଦ୍ୟମାନ ରହିଛନ୍ତି । ଭଗବତ୍ ସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଯାହା କିଛି ଏ ଜଗତରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଛି ତାହା ଭଗବାନଙ୍କ ମାୟାଦ୍ୱାରା ହିଁ ପ୍ରକାଶ ହେଉଥାଏ । ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମତକୁ ଦୃଢ଼ରୂପରେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତୁ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମତ ଉପରେ ଯେତେ ବି କୁତର୍କ ଆସୁ ନା କାହିଁକି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନିଜର ଆତ୍ମ ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ସେ ସବୁକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ‘ପରମେଶ ସମାଧିନା’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ସେ ଉପଦେଶ ଦେଉଛନ୍ତି ଯେ ଚିତ୍ତଏକାଗ୍ରତା ଦ୍ୱାରା ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇ ସକଳ ପ୍ରକାର ବିଚର୍କ ତ୍ୟାଗ କରି ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମତକୁ ଦୃଢ଼ତା ସହକାରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ । ଭଗବାନଙ୍କର ଏହି ମତକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କରି ବୁଝିବା ଉଚିତ । ଥରେ ଏହା ବିଚାରରେ ସିଦ୍ଧ ଓ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଗଲେ , ମହାକଳ୍ପ କି ଅବାନ୍ତର କଳ୍ପ କି ପ୍ରଳୟ ସମୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର କୌଣସି ପ୍ରକାର ମୋହ ଆସିବ ନାହିଁ । ମାୟା କୌଣସି ସମୟରେ ବିମୋହିତ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶ୍ରୀମତ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ ‘ଅହଂ ସର୍ବସ୍ୟ ପ୍ରଭବ’ ଆଦି ଚାରିଟି ଶ୍ଳୋକରେ ସମଗ୍ର ଗୀତାକୁ ଉପସଂହାର କରିଥିଲେ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସେହି ପରମାତ୍ମା ନିଜେ ‘ଅହମେବ , ରତେଽର୍ଥ , ଯଥାମହାନ୍ତି ଓ ଏତାବଦେବ’ ଚାରିଟି ଶ୍ଳୋକରେ ସମସ୍ତ ଭାଗବତର ଗୁହ୍ୟତମ ରହସ୍ୟ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଉନ୍ମୋଚନ କରିଛନ୍ତି । କେହି ଭକ୍ତ ବା ଅଭକ୍ତ ଦ୍ୱାରା , ଅପଦ୍ମଂଶରୂପେ ପରିପ୍ରକାଶ ହୋଇଥିବା ଏହାର ସାରାଂଶ ଉପରେ ବିମୋହିତ ନ ହେବା ପାଇଁ , ଭଗବାନ ନିଜେ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଭାଗବତ ରହସ୍ୟର ମୂଳସୂତ୍ରରୁ ବିଚଳିତ ନ ହେବାକୁ ସତର୍କ କରି ଦେଇଛନ୍ତି । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସତର୍କ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ମଧ୍ୟ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ଯେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଓ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରି କ୍ରମରେ, ଏହି ଭାଗବତର ରହସ୍ୟ , ଅନ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ ଜ୍ଞାନୀ କୁହାଯାଉଥିବା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ହାତରେ ଯେପରି ନ ପଡେ । କାରଣ ଏହି ଭାଗବତର ସାର୍ବଜ୍ଞ ସ୍ୱଳ୍ପ ଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତରାଧିକାରି ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଦର୍ଥ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ସେଥିପାଇଁ କୁହାଯାଇଛି ଉତ୍ତମ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଗୁରୁ ହିଁ କେବଳ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟକୁ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବାର ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରିବେ ଓ ଫଳରେ ଶିଷ୍ୟ ଉପଯୁକ୍ତ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବାର ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅଭ୍ୟାସ କରି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ କବଳରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରି ଜ୍ଞାନର ଚରମ ସୀମା ବ୍ରହ୍ମ-ଭୂତ ଅବସ୍ଥାକୁ ଉନ୍ନିତ ହୋଇ ଆନନ୍ଦମୟ ଜୀବନ ଯାପନ କରି ପାରିବ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ ଭକ୍ତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କରେ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ପାର୍ଥିବ ଭୋଗ ତାକୁ ତୁଚ୍ଛ ମନେହୁଏ ।

ଏବଂ ପ୍ରସନ୍ନ ମନସୋ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତିଯୋଗତଃ

ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନଂ ସୁକ୍ଷ୍ମ ସର୍ବସ୍ୟ ଜାୟତେ ॥ ୧।୭

ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସମର୍ପିତ ଭକ୍ତି ଫଳରେ ମନରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି ଆସିଗଲେ ଜଣେ ଭକ୍ତର ସମସ୍ତ ସାଂସାରୀକ ଭୋଗଲିପ୍ତା ଦୂରିଭୂତ ହୋଇଯାଏ । ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ବ୍ରହ୍ମ-ଭୂତ ଅବସ୍ଥା କହନ୍ତି । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଜଣେ ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହସ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଯାଏ । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଆସିଥିବା ଦେଖି ଭଗବାନ ଭାଗବତର ରହସ୍ୟ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଉନ୍ମୋଚନ କଲେ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଏହି ତଥ୍ୟ ପରମ ଭକ୍ତ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ଶ୍ରୀମତ୍ ଭଗବତ୍ ଗୀତାରେ କହିଛନ୍ତି ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ତେଷାଂ ସତତଯୁକ୍ତାନାଂ ଭକ୍ତାଂ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକମ୍

ଦଦାମି ବୁଦ୍ଧିଯୋଗଂ ତଂ ଯେନ ମାୟୁପୟସନ୍ତି ତେ ॥ ଗୀତା-୧୦

ଅନୁବାଦ

ମୋଠାରେ ସତତଯୁକ୍ତେ ଭକ୍ତିଧାନ୍ତି ମତେ ହିଁ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ

ଦିଏତାଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧିଯୋଗ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସେ ମୋର ଦୁଃ ପ୍ରାପକ ॥ଗୀତା-୧୦

ଯେଉଁ ଭକ୍ତମାନେ ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରେମଭକ୍ତିରେ ସର୍ବଦା ଲିପ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି , ଭଗବାନ ଅନୁଗ୍ରହ କରି ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ଯୋଗସିଦ୍ଧିର ଫଳ ଦେଇଥାନ୍ତି ଫଳରେ ଭକ୍ତମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ପଥରେ ଚାଲିତ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥାନ୍ତି ଓ ଚରମ ଆନନ୍ଦ ଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣ ହେଉଛନ୍ତି ବାସ୍ତବରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତରୂପ , କାରଣ କୁହାଯାଇଛି ‘କୃଷ୍ଣ ତୁ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟମ୍ ’ । ଏହି ଭାଗବତ ହିଁ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ମନରେ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ।

ଉପସଂହାରରେ ଏହା ସିଦ୍ଧି କରାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ମହା ପୁରାଣ ହେଉଛି ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱବିଜ୍ଞାନ ଗ୍ରନ୍ଥ ଯାହା ଭଗବାନ ଓ ତାଙ୍କ ଗୋଲୋକଧାମ ବିଷୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତି ଦେଇପାରିବ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ନବମ ଶ୍ଳୋକ

॥ ଶ୍ରୀବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଭଗବାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନିଜର ଅଲୌକିକ ରୂପର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ॥

ଶ୍ରୀ ଶୁକଭବାତ

ସମ୍ପ୍ରତିଶୈବମଜନୋ ଜନାନାଂ ପରମେଷ୍ଠିନମ୍

ପଶ୍ୟତସ୍ତସ୍ୟାତ ତଦ୍‌ରୂପମାତ୍ମନୋ ନ୍ୟରୁଣକରିଃ

॥ ଶ୍ରୀମତା ୨/୯/୩୭ ॥

ଅନୁ- ଶ୍ରୀଶୁକଭବାତ - ଶ୍ରୀ ଶୁକ କହିଲେ , ଅଜନଃ - ଅଲୌକିକ ନିତ୍ୟ-
ଶରୀରୀ , ହରିଃ - ଶ୍ରୀହରି , ଜନାନାଂ ପରମେଷ୍ଠିନମ୍ - ସକଳ ଲୋକର
ଆଧିପତ୍ୟରେ ଥିବା ବ୍ରହ୍ମା ଯାହାଙ୍କର ଅନ୍ୟନାମ ପରମେଷ୍ଠି , ଏବଂ - ଏହିପରି
, ସମ୍ପ୍ରତିଶ୍ୟ - ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି , ତସ୍ୟ ପଶ୍ୟତଃ - ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା
ଦୃଶ୍ୟମାନ ହେଉଥିବା, ଆତ୍ମନଃ - ନିଜର , ତତ୍‌ ରୂପମ୍ - ସେହିରୂପକୁ ,
ନ୍ୟରୁଣତ୍ - ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ୍ୟାନ କରିନେବା

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଶ୍ରୀ ଶୁକ ଭବାତ

ଏହିପରି ହରି ଦେଇ ଉପଦେଶ

ପରମେଷ୍ଠି ଜନ ଅଧିପତି ପାଶ

ଦୃଶ୍ୟମାନ ଥିବା ଅଲୌକିକ ରୂପ

କରିନେଲେ ତାହା ସତତ ବିଲୁପ୍ତ ॥୨/୯/୩୭

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଗନ୍ଧାର୍ଥ — ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଅଲୌକୀକ ନିତ୍ୟ ଶରୀରୀ ଶ୍ରୀହରି ସକଳ ଲୋକର ଆଧିପତ୍ୟରେ ଥିବା ପରମେଷ୍ଠି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଏହିପରି ଉପଦେଶ ଦେଇ ନିଜର ସେହି ଅଲୌକୀକ ରୂପକୁ ତାଙ୍କ ସମକ୍ଷରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ ।

ବିଶଦାର୍ଥ — ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ‘ଅଜନଃ’ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ଶ୍ରୀ ଶୁକଦେବ ଗୋସ୍ୱାମୀ କହୁଛନ୍ତି ଯେ ଭଗବାନ ଅଲୌକୀକ ହୋଇ ବି ‘ଆତ୍ମନଃ ତତ୍ ରୂପମ୍’ ନିଜର ସେହି ଅଲୌକୀକ ରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନକରି ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଚାରିଶ୍ଳୋକରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାଗବତର ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ‘ଅଜନୋ ଜନାନାମ୍’ କହିବାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଯେ ସେ ସର୍ବ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ଜୀବଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବୋତ୍ତମ । ସ୍ମୃତି ମନ୍ତ୍ର ‘ନିତ୍ୟୋ ନିତ୍ୟାନାଂ ଚେତନସ୍ ଚେତନାନାମ୍’ ଏହାର ସତ୍ୟତା ପ୍ରକାଶ କରୁଛି । ଲୌକୀକ ଜଗତରେ ଦେଖା ଯାଉଥିବା ସକଳ ବସ୍ତୁର ରୂପ, ଗୁଣ ଆଦି ଅଲୌକୀକ ଜଗତରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଚେତନ ଜଗତରେ ହିଁ ସକଳ ବସ୍ତୁର ରୂପ ଓ ଗୁଣ ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ କାରଣ ଚେତନ ହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ।

ଯେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମା ଭଗବାନଙ୍କର ଧ୍ୟାନରେ ମଗ୍ନହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ଭଗବାନ ନିଜର ଯୋଗମାୟା ଦ୍ୱାରା ନିଜର ସ୍ୱରୂପର ସକଳ ପ୍ରକାର ଲୀଳାମୟ ରୂପ ଦର୍ଶନ କରାଇ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ଏ ଜଗତର ସ୍ଥାବର ଅସ୍ଥାବର କୀଟ ପତଙ୍ଗ ଜୀବ ଆଦି ସକଳ ବସ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟିର କର୍ତ୍ତା , ତାଙ୍କରି ଇଚ୍ଛାରେ ଏ ଜଗତର ତଥା ଏ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମା ତାଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ନେଇ ଯାହା କିଛି କରି ପାରିବେ ତାହା କେବଳ ତାଙ୍କର ହିଁ ଇଚ୍ଛା ତଥା ତାଙ୍କରି ହିଁ ପ୍ରେରଣା । ‘ଆତ୍ମନଃତତ୍ତ୍ୱପମ୍’ କହିବାର ଅର୍ଥ ନିଜର ସେହିରୂପ ଅର୍ଥାତ୍ ଭଗବାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପରେ ବୈକୁଣ୍ଠାଦି ସ୍ଥାନର ଯେତେ ଗୁଡିଏ ଲୀଳାମୟ ରୂପ ରହିଛି , ବ୍ରହ୍ମା ନିଜର ଏକାଗ୍ରତା ଫଳରେ ଏହି ସମସ୍ତ

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଲୀଳାମୟ ରୂପକୁ ଅନୁଭବ କରି, ଜାଣି ସାରିଲାପରେ , ଭଗବତ୍ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିସାରିଲା ପରେ ଓ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଆଧ୍ୟାପତ୍ୟ ପାଇସାରିଲା ପରେ , ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରୁ ନିଜର ଲୀଳାମୟ ରୂପସମୂହ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ ।

ଅତିବଡ଼ୀ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି ଯେ ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱ କହିସାରିଲା ପରେ ନିଜକୁ ତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ ନ ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମା ଅନେକ ଭାବରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ ।

ଶୁକ ଉବାଚ

ଏ ରୂପେ ପ୍ରଭୁ ଭାବଗ୍ରାହୀ	ବ୍ରହ୍ମାକୁ ସୃଷ୍ଟିତ , କହି ।। ୧୩୦
ତକ୍ଷଣେ ବ୍ରହ୍ମାର ଅଗ୍ରତେ	ଗୋବିନ୍ଦ ଗଲେ ଶୂନ୍ୟପଥେ ।। ୧୩୧
କୃଷ୍ଣ ନ ଦେଖୁ ପ୍ରଜାପତି	ଅନେକମତେ କଲା ସ୍ତୁତି ।। ୧୩୨
କରଅଞ୍ଜଳି ଶିରେ ଦେଇ	ଅନେକଭାବେ ଭାବ ବହି ।। ୧୩୩

ଏହି ସବୁ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ଆମକୁ ଏତିକି ସମ୍ପାଦ ଦେଉଛି ଯେ ଶ୍ରୀମଦ୍ ଭାଗବତ ହେଉଛି ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ତଥା ଭଗବାନଙ୍କ ବୈକୁଣ୍ଠ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ବିଷୟରେ ସଚେତନତା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଭାଗବତ ହେଉଛି ଏକ ଉପାଦେୟ ଗ୍ରନ୍ଥ ।

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଦଶମ ଶ୍ଳୋକ

॥ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେବାପରେ ମୋହଶୂନ୍ୟ ଶ୍ରୀ
ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ହୋଇ ବିଶ୍ଵ ସୃଷ୍ଟି ॥

ଅନ୍ତର୍ହିତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାୟ ଦ୍ଵରୟେ ବିହିତାଞ୍ଜଳିଃ
ସର୍ବ ଭୂତମୟୋ ବିଶ୍ଵ ସମ୍ପର୍କେନ୍ଦ୍ର ସ ପୂର୍ବବତ୍
॥ ଶ୍ରୀମତା ୨/୯/୩୮ ॥

ଅନ୍ତର୍ହିତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାୟ – ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ଜାଣିପାରିଲା ପରି ଯାହା ରୂପ ଦର୍ଶନ
କରାଇଥିଲେ , ଅନ୍ତର୍ହିତ – ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ , ସର୍ବଭୂତମୟ – ସର୍ବଭୂତ
ସମ୍ବଳିତ , ସଃ – ସେ ବ୍ରହ୍ମା , ହରୟେ – ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ,
ବିହିତାଞ୍ଜଳିଃ – କୃତାଞ୍ଜଳି ଭାବରେ , ପୂର୍ବବତ୍ – ପୂର୍ବ କଳ୍ପ ରଚନା ପରି ,
ଇନ୍ଦ୍ରୋ ବିଶ୍ଵ – ଏହି ବିଶ୍ଵ ଜଗତ , ସମ୍ପର୍କ – ସମ୍ପର୍କନାକଲେ

ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକର ଓଡ଼ିଆ ପଦ୍ୟ ରୂପ

ଯେ ସରୂପ ଥିଲା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଗୋଚରେ
ସେ ସବୁର ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା ପରେ
ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ରହିଲେ ବିହିତାଞ୍ଜଳୀରେ
ଯଥା ସଜ୍ଜିଥିଲେ ପୂର୍ବାଦି କଳ୍ପରେ
ଶ୍ରୀହରି ଆଜ୍ଞାରେ ମନସି ନିର୍ଭୟ
ସରଜିଲେ ବିଶ୍ଵ ସର୍ବଭୂତମୟ ॥୨/୯/୩୮

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଗନ୍ଧାର୍ଥ — ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ନିଜର ଯେଉଁ ଯେଉଁ ରୂପର ଦର୍ଶନ କରାଇଥିଲେ ତାକୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ । ତାପରେ ବ୍ରହ୍ମା ଶ୍ରୀହରିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହାତଯୋଡି ସର୍ବଭୂତମୟ ଜଗତର ସର୍ଜନା କଲେ ।

ବିଶଦାର୍ଥ - ଅନ୍ତର୍ହିତେନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାୟ — ଭଗବାନ ଭକ୍ତର ଚକ୍ଷୁ କର୍ଣ୍ଣ ନାସା ଆଦି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ପ୍ରଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କର ପୁରୁଷାର୍ଥ ସ୍ଵରୂପ ନିଜର ଉତ୍ତମ ରୂପ, ଉତ୍ତମ ସ୍ଵର, ଉତ୍ତମ ଗନ୍ଧ , ଉତ୍ତମ କୋମଳତା ଆଦି ଗୁଣ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି । ସେହିପରି ପରମାତ୍ମା ପରମ ଭକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦିବ୍ୟତ୍ଵ ପ୍ରଦାନ କରି ନିଜର ସାବଲୀଳ ରୂପ, ଗୁଣ, କୋମଳତା ଆଦି ବିଭିନ୍ନ ରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଆଧିପତ୍ୟ ଦେଇ ଏବଂ ପରିଶେଷରେ ସେ ସବୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ କରିନେଲେ । ପୂର୍ବ କଳ୍ପମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିରେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା, ସୃଷ୍ଟିର ଆଧିପତ୍ୟ ଲାଭ ଜନିତ ମୋହ ଶୂନ୍ୟ ନଥିଲେ ଏବଂ ଭଗବାନଙ୍କ ଠାରୁ ଭାଗବତର ଅମୂଲ୍ୟ ବାଣୀ ଶୁଣି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ସାରିଲାପରେ ତାଙ୍କର ସକଳମୋହ ଅପସରି ଗଲା । ଭଗବାନ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ଛଳରେ କହିଥିଲେ ଯେ ସେ ଯଦି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଉପଦେଶ ସ୍ଥିରଚିତ୍ତରେ ପାଳନ କରନ୍ତି ତେବେ କୌଣସି କଳ୍ପରେ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ବିବିଧ ଚେଷ୍ଟା ଜନିତ କୌଣସି ପ୍ରକାର ମୋହଗ୍ରସ୍ଥ ହେବେ ନାହିଁ । ଏହି ଉକ୍ତି ଓ ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ହେତୁ ମନେହୁଏ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଆଗରୁ ସୃଷ୍ଟି ରଚନାର ଆଧିପତ୍ୟ ଜନିତ ମୋହିତ ଥିଲେ ଓ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମ ଅଭିମାନ କରୁଥିଲେ । ବୋଧହୁଏ , ଏହି କର୍ମ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଜଣେ କେହି ପ୍ରେରଣା ଓ ଆଧ୍ୟାପତ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଭୁଲି ଯାଇଥିଲେ । ପ୍ରମାଣ ସ୍ଵରୂପ, ଭଗବାନଙ୍କ କୃଷ୍ଣ ଅବତାର ସମୟରେ , ସେ ତାଙ୍କୁ ଜାଣି ପାରି ନଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ମୋହଗ୍ରସ୍ଥ ହୋଇ ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ଵରୂପ ଜାଣି ନ ପାରି ନିଜକୁ କର୍ତ୍ତା ମନେକରି ଗୋପରୁ ବସ୍ତ୍ରାହରଣ କରିଥିଲେ । ପରେ ନିଜର

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଅପରାଧ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋ ବସାହରଣ, ପଶ୍ଚାତ୍ ଅନୁଭୂତି
ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରେ ଦଶମ ସ୍କନ୍ଧରେ ଏହିପରି ପ୍ରକାଶ କରାଯାଇଛି ।

କେମନ୍ତ କଲେ ଦାମୋଦର ବ୍ରହ୍ମା ବିଚାରି ଏହା ମନେ ଦେଖିଲା ଯମୁନାର କୂଳେ ମୁରଲୀ ବାଇ ନାନାଛନ୍ଦେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ଚରାନ୍ତି ବାଛୁରୀ ଦେଖୁ ଚକିତ ପ୍ରଜାପତି ଚକିତ ଚିତ୍ତେ ଛନ୍ଦୁ ଛନ୍ଦୁ ବସା ବାଳକ ମୁହିଁ ନେଇ ଏହାଙ୍କୁ କାହୁଁ ଭିଆଇଲା ଦେଖିଲା ନିଜ ପୁରେ ଯାଇ ପୁଣି ମିଳିଲା ନଦୀତୀରେ ଆନନ୍ଦେ ଚରାନ୍ତି ବାଛୁରୀ ଉଭୟ ସଙ୍କଟେ ବିଧାତା ପୁଣି ଦେଖିଲା ଯାଇ ଘରେ ବିଧାତା ବିଚାରି ଚକିତ ମୋର ଭୁବନେ ଶୋଇଛନ୍ତି ଏହାଙ୍କୁ କାହୁଁ ଏ ଆଣିଲା	ଆଜ ଦେଖୁବି ଗୋପପୁର ।।୨୩୪ ବେଗେ ମିଳିଲା ବୃନ୍ଦାବନେ ।।୨୩୫ ବସା-ବାଳକ କୃଷ୍ଣମେଳେ ।।୨୩୬ ବାଳକେ ନାଚନ୍ତି ଆନନ୍ଦେ ।।୨୩୭ ମଧ୍ୟେ ବିଜୟ ନରହରି ।।୨୩୮ ବନେ ଚାହଁଇ ଚଉକଟି ।।୨୩୯ ବିଧାତା ବିଚାରଇ ମନ ।।୨୪୦ ମାୟା ଶୟଳେ ଅଛି ଥୋଇ ।।୨୪୧ ଏମନ୍ତ ବୋଲି ବାହୁଡ଼ିଲା ।।୨୪୨ ବସା ବାଳକେ ଛନ୍ତି ଶୋଇ ।।୨୪୩ ବାଳକେ ଅଛନ୍ତି ସେଠାରେ ।।୨୪୪ ନାଚନ୍ତି ବେଶୁନାଦ କରି ।।୨୪୫ ମନେ ପାଇଲା ଗୁରୁ ଚିନ୍ତା ।।୨୪୬ ଆସି ମିଳିଲା ନଦୀତୀରେ ।।୨୪୭ ବୋଲଇ ଏ କି ବି ରୀତି ।।୨୪୮ ପୁଣି ଏ ବନେ ଚରୁଛନ୍ତି ।।୨୪୯ ମୋତେ ତ ସନ୍ଦେହ ଲାଗିଲା ।।୨୫୦
--	---

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ପରେ ଏସବୁ ସ୍ବୟଂ ଭଗବାନଙ୍କର ବିଳାସ କ୍ରିଡ଼ା ବୋଲି ଜାଣିପାରି ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଗଲେ । ଭଗବାନ କୃପାକରି ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ନିଜସ୍ବରୂପର ଅନୁଭୂତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର କୃପା-ବିଳାସ କ୍ରିଡ଼ା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

ସୃଷ୍ଟିର ବିଭିନ୍ନତା ହିଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ବିଭିନ୍ନ ଜୀବର ସମସ୍ତଙ୍କର ଗନ୍ତାଘର ସ୍ବରୂପ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ କହନ୍ତି । ବିଭିନ୍ନତାର ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ପ୍ରୟାସକୁ ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମାନି ନିଆଯାଇଛି । କିନ୍ତୁ ଭଗବାନଙ୍କ କୃପା ବିନା ଏହ ବ୍ୟସ୍ତି ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଅସମ୍ଭବ । ଭଗବାନଙ୍କ କୃପା ଲାଭ କରି ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା ଏହି ଭୂତମୟ ବିଶ୍ବ ସର୍ଜନା କରିବାରୁ , ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ସର୍ବଭୂତମୟ କୁହାଯାଇଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଭଗବାନଙ୍କ ଆଦେଶରେ ଯେପରି ତାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କଲେ , ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତ ଦ୍ବିତୀୟସ୍କନ୍ଧ , ଭୂତମୟ ବିଶ୍ବ ଆଗରେ ଏହିପରି ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ବିଶ୍ବ ସର୍ଜିଲା ବିଷ୍ଣୁ ତେଜେ ସେ ପ୍ରଜାପତି ଧର୍ମମତି ପ୍ରଜା କଲ୍ୟାଣ ଚିନ୍ତାକରି	ପୂର୍ବର ପ୍ରାୟ ନାନା ବୀର୍ଯ୍ୟେ ।। ୧୩୪ ଯମ ନିୟମେ ଦେଲା ମତି ।। ୧୩୫ ଆତ୍ମାର ହିତ ମନେ ଧରି ।। ୧୩୬
--	--

ଭଗବାନଙ୍କ ବହିଃ ଅଙ୍ଗଶକ୍ତି ମାୟା ଦ୍ବାରା ଅଭିଭୂତ ହୋଇ ସାଧାରଣତଃ ଜୀବ ଭଗବାନଙ୍କପ୍ରତି ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବା କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସେବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି । ହରିଭକ୍ତି

॥ ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତମ୍ ॥

ଶୁଦ୍ଧୋଦୟ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କୁହାଯାଇଛି ହେ ଭଗବତ୍ ଭକ୍ତ, ତୁମର ଏ ଦର୍ଶନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସୃଷ୍ଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୃଦେହି ଭଗବାନଙ୍କ ରୂପ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ,ସେହିପରି ସ୍ୱର୍ଗ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ସୃଷ୍ଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ , ଭଗବାନଙ୍କ କମନୀୟ ଶରୀର ସ୍ୱର୍ଗ କରିବା ପାଇ , ରସନା ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ , ଭଗବାନଙ୍କ ଗୁଣଗାନ କରିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଏ ଜଗତରେ ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ ଓ ପ୍ରକୃତ ଭକ୍ତ ମିଳିବା କଷ୍ଟ, କାରଣ ପ୍ରାୟ ଜୀବଗଣ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କେବଳ ବିଶ୍ୱର ନିକୃଷ୍ଟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବାପାଇଁ , ରମଣୀରତନର କମନୀୟ ଅଙ୍ଗ ସ୍ୱର୍ଗ ପାଇଁ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଅଖାଦ୍ୟ ବିଚାରକୁ ନ ନେଇ କେବଳ ଆହାର କରିବାପାଇଁ ବୋଲି ବିଚାର କରନ୍ତି । ଏହି ବିଶ୍ୱଙ୍ଗଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରି ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଓ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବା ପଥରେ ଚାଲିତ କରିବାପାଇଁ ଭାଗବତ ମହାପୁରାଣର ସୃଷ୍ଟି ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଇପାରେ । ଭଗବାନଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଏ ମାୟା ବିଜଡିତ ପାର୍ଥୀବ ଜଗତ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ମାୟାର ମୋହ ଜାଲରେ ଛନ୍ଦିହୋଇଥିଲେ ବି , ଭଗବାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଓ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ସେବାଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହେବା ଉଚିତ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ ପାଇଁ ଜୀବଗଣଙ୍କର ବିଶ୍ୱଙ୍ଗଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ କେବଳ ନିଜ ଅଧୀନରେ ରଖିବାର ପ୍ରୟାସ ହେବା ଉଚିତ କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଜୀବ କରିବାପାଇଁ ନୁହେଁ । କାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ବିନା ଭଗବାନଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ସ୍ୱର୍ଗନ ଓ ଗୁଣଗାନ ଅସମ୍ଭବ । ଭଗବାନଙ୍କ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପାଳନ କରିବାକୁ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମା, ଶ୍ରୀ ନାରଦ ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ୟାସଦେବ ଆଦି ମନିଷୀମାନେ ସଚେତନ ରହି ନିଜ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରି ଚାଲିଲେ । ପରମ୍ପରାକ୍ରମେ ଭାଗବତ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଶ୍ୱରେ ପ୍ରସାର ଲାଭକରି ଜୀବଜଗତର ଅଭ୍ୟୁଦାନ ସାଧନ କରି ପାରିବ ।

॥ ଇତି ଚତୁଃଶ୍ଳୋକୀ ଭାଗବତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣମ୍ ॥